Nagysomkuti PAP JÓZSEF

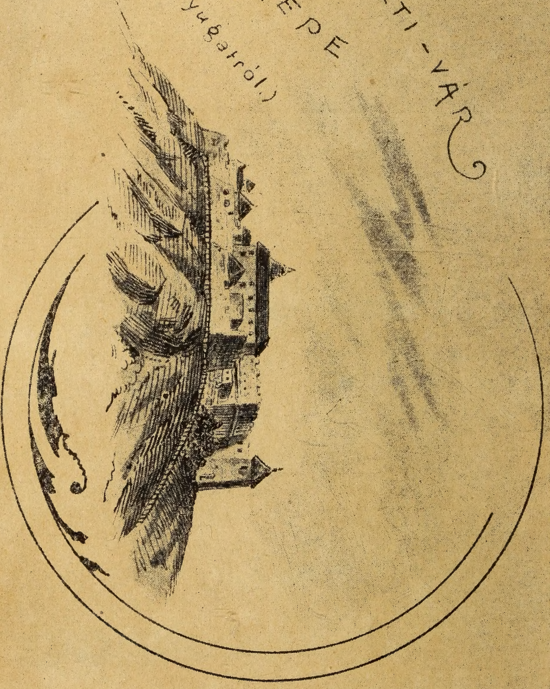
Adalékok Máramaros Történetéhez

MÁRAMAROSSZIGET 1909
MÁRAMAROSI FÜGGETLEN UJSÁG NYOMDÁJA

ADALÉKOK

MÁRAMAROS TÖRTÉNETÉHEZ

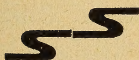
Bendász István

A HUSZTI-VÁR
LÁTKÉPE
(Nyugatról.)

ADALÉKOK MÁRAMAROS TÖRTÉNETÉHEZ

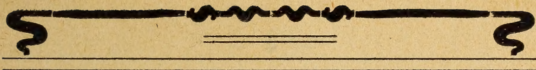

Ifj. nagysomkuti Pap József.

Kiadja
a MÁRAMAROSI FÜGGETLEN UJSÁG nyomdája,
MÁRAMAROSSZIGET.
1909

Nyomatott
a Máramarosi Független Ujság
nyomdájában
Máramarossziget,
Erzsébet-Főtér 11. sz.

Boldogult Szilágyi István a történelmi társulat 1889-iki Máramarosba tett kirándulása alkalmából „jámbor“ óhajnak nevezte a vármegye történetének megirását. Azóta ide s tova két évtized mult el és a jámbor óhaj talán még jámborabbá lett. Meghalt Szilágyi István, utolsó és egyedüli akadémikusunk, akitől mindnyájan vártuk hegyes-völgyes megyénk monografiáját.

Mindazonáltal nem tagadhatjuk, hogy az elmult évek nem tüntek el nyomtalanul. Sok történt, ami előbbre vitte a kutatást és nagyban elő fogja segiteni a vármegye leendő monografusának munkáját. Mihályi Jánosnak 1900-ban megjelent örök becsü oklevél gyüjteménye, Petrovay György, Kovássy Elemér, Komáromy András stb. családtörténeti müvei, Kovássy Zoltán felolvasásai nagyban hozzá járultak vármegyénk multjának megvilágositásához.

Sajnos azonban ezek a munkálkodások — kivéve a Kovássy Zoltán felolvasásait —

nem voltak oly közvetlen, a vármegye fiainak köztudatába átmenő hatással, mint megérdemelték volna.

A népszerüen előadott tudomány, hiába, mégis csak nagyobb eredményeket tud elérni gyakorlati szempontból. A kothurnusban járó, a kritika összes apparátusait az olvasó szeme előtt felvontató müvek inkább elijesztik a közönséget. És én nem tagadhatom, hogy akkor ébredt fel bennem nagyobb fokban az érdeklődés szülőföldem iránt, midőn Kovássy Zoltánnak a szabad liceumban történt felolvasásaiból megtudtam, hogy e vármegyének rendkivül érdekes története van.

Mihályi János oklevélgyüjteménye — el kell ismernünk, — nagy haladás, és minden nagyitás nélkül állithatom, hogy örök nevet szerzett irójának. Ámde csak a kiváltságosaknak szól. A történetiróknak, akik ki tudják olvasni belőle a történetet. A nagy közönségre nézve holt anyag.

Petrovay és mások müvei pedig nehezen hozzáférhető folyóiratokban jelentek meg. Nem egyszer tapasztaltam, hogy ezekről az igen jeles munkákról még azok sem vettek tudomást, akiket legközelebb érdekelt volna

a dolog. Hiszen őseik fényes multjáról, dicsőségéről beszéltek.

Ezért azt hiszem nem végzek felesleges munkát, ha a holt anyagba életet önteni, a hozzáférhetetlen müveket hozzáférhetővé tenni igyekszem gyenge erőimhez képest. Az itt-ott felmerülő hiányokat saját kutatásaimmal törekszem kiegésziteni.

Célom csak az, hogy olvasva e történeteket a vármegye iránti szeretet, ragaszkodás növekedjék meg a szivekben. Melegedjék fel a kebel a mult idők lapjait forgatva s hassa át az a tudat, hogy nem utolsó dolog, ha nagy ősöknek vagyunk unokái.

*

Máramaros a XIII-ik század végén kezd alakulni vármegyévé. Voltak addig is lakói. De hogy kik, milyen nemzetségüek? a gyér adatokból határozott biztossággal megállapitani nem lehet. Magáról a vármegye nevéről vagy féltucat a vélemény.

Egy hatalmas képzelő ereju müvész, igaz, a legparányibb torsoból is képes megalkotni egy szobormüvet. Azzal is kecsegtetheti magát, hogy valamely elpusztult, darabokra tört müemléket sikerült helyreállitania,

de a történettudomány ezeket a próbálkozásokat mindig bizonyos kétkedéssel fogadja. Mert nem egyszer megesett, hogy előkerülvén a torso többi része, rácáfolt a képzeletre.

Azért mi elhagyjuk — egyidőre legalább — a „praehistorikus“ Máramarost, amelynek idejét Szilágyi István a XIII-ik századig nyulónak tartja. És ott kezdjük a történetet, ahol Máramaros kibontakozik a „terra,“ a puszta föld fogalmának ködéből s „komitatus“-sá, vármegyévé alakul. Valamit mégis előre kell bocsájtanunk! Máramaros régiségéről van szó.

A fuldai évkönyvek, amelyek 829—901-ig terjedő időről őriznek feljegyzéseket, a 892-ik évnél már emlitést tesznek Máramaros sóvölgyeiről. Csak közvetett az emlitéstétel. A németek királya követséget küld a bolgárokhoz és kéri őket, hogy ellenségeinek, a morváknak sót ne áruljanak. Vannak történetirók, akik ezen nem sokat mondó adatból a vármegye őslakóit bolgároknak tartják. Bár ez a feljegyzés legfeljebb csak azt az általánosan tudott tényt igazolja, hogy e területnek a sómüvelés adott lakósokat.

Aztán jó sokáig nem emlékeznek meg Máramarosról. 1199-ben jön ide Imre király

vadászni, majd 1272-ben V. István. Itt tartózkodásuknak emlékét egy-egy oklevél őrzi.

Dlugoss, krakkói kananok, hazánkban is megfordult történetiró, a XV. században azt is tudni véli, hogy IV. Béla is járt erre leányával, Kingával, (Kunegunda). Egész elbeszélést költ ez utazáshoz. A tatárvész után állitólag fényes kisérettel jött Magyarországba Kinga, Boleszló lengyel herceg felesége, atyja látogatására. IV. Béla csatlakozott leányához, s együtt járták be az elpusztult országot. Eljutottak Máramarosba is, hol Béla Kingának egy sóbányát adományozott. A szépséges királyleány, a kinek szépségéről csodás dolgokat mesélnek a krónikák, mintegy zálogul bedobta a kapott sóaknába gyürüjét. Kinga hazatért. Pár év mulva pedig ugyanazon gyürüt az éppen akkor felfedezett bochnyai sóakna egyik nagy sósziklájából fejtették le a munkások. A szóban forgó bánya a szlatinai Kunigunda. A szlatinai bányászok különben ma is pártfogójuk gyanánt tisztelik Kingát, a kit az egyház nagy életszentségéért a boldogok között tisztel.

Dlugoss elbeszélésének a hazai egykoru évkönyvekben, okiratokban sehol sem

találtam nyomát. A történetirók közt elágazók a vélemények. Szilágyi István — ugy látszik — elfogadja nagyjában, de a szóban forgó bányát Huszt vidékére helyezi, a hol tényleg több sóbánya létezett. Nincs lehetetlen a dologban, de én inkább hajlandó vagyok azt hinni, hogy Dlugoss elbeszélése nem egyéb, mint valamely külföldi legendának Kingára való alkalmazása, annyival is inkább, mert a máramarosi sóbányák különösen Dlugoss korában lettek nagyhirüek. Hallhatott róluk Dlugoss is, megtehette az áthidalást a legenda gyürüje és a máramarosi sóbánya között.

V. Istvántól kezdve a történeti kutforrások bővebben csörgedeznek. Nő a müveltség a fokozatos bányamüvelés hatása alatt. És a magasabb fejlettségü bányaipar templomok, iskolák épitését vonja maga után. Valószinüleg már a XIII. században épülnek a szigeti, viski templomok, melyekről annyit irtak már s melyeknek falképei ma is láthatók a Müemlékek orsz. bizottságának képtárában. Szilágyi Istvánnak köszönjük, hogy a szigeti templom alaprajzát, falképeit, még idejekorán lemásolta. Igy legalább még sem pusztult el

teljesen a hires szigeti tüzvész idején. A viski templom nagyrésze még a régi időből való. Falképeit azonban csak az emlitett képtárban lehet megtekinteni. Géressy László lelkipásztor másolta le, midőn 1867. október 4-én a templomot kimeszelték.

A XIII. században Máramaros már oda jut, hogy főpapok érdemesnek tartják a versenyzést birásáért.

András, egri püspök ugyanis III. Endrétől engedélyt eszközöl ki, hogy Máramarosban tizedet szedhessen és főpásztori jogokat gyakorolhasson. De mivel e terület épp oly közel feküdt az egri egyházmegye területéhez, mint az erdélyihez, az erdélyi püspök is igényt tartott reá. Per lett a dologból, és III. Endre 1299-ben az erdélyi püspöknek itéli oda Máramarost. András nem hagyta annyiba az ügyet. Egy évtizedekre terjedő per keletkezett, melynek csak 1346 után lett vége, a mikor is az egri püspöknek sikerült végleg megszereznie Máramarost.

Akkor már régen vármegye volt Máramaros. Vár őrködött a lakosság békéje felett, comes vigyázott a biráskodásra.

Az átalakitó munkát III. Endre végezte, aki midőn 1300-ban az Ujhelyiek őseitől

megszerezte Visk várát és Ugocsából Máramaroshoz csatolta, egy uj vármegyének tette le alapját.

Ugyanekkor nevezhette ki az uj vármegye első comesének a Pok nemzetségbeli Miklóst, aki ugyan csak 1303. október 11-én tünik fel először az oklevelekben, de ekkor már mint Máramaros comese szerepel, tehát bizonyosan előbb lett azzá.

Azt a körülményt, hogy Visket várával együtt Máramarosba kebelezték, a vármegye történetirói nem aknázták ki kellőleg. Ez az egyszerü tény dönti el pedig a sokak által még ma is igaznak tartott balvéleményt, hogy vármegyénk nevét egy a Mára és az Iza összefolyásánál levő vártól vette.

Mielőtt azonban ezzel a kérdéssel bővebben foglalkoznánk, fejtegetéseink nagyobb világosságáért meg kell vázolnunk Visk várának alapitását és fejlődését.

Visk és környéke a XIII-ik század hetedik évtizedéig királyi birtok volt. 1271 május 14-ike után, midőn a Rába és Rábca között az Ottokár cseh királylyal vivott ütközetben a Hunt-Pázmán nemzetség egyik jeles tagja Achilles (az okirat szerint Echel-

leus-Achilles) is elesett, a hálás V. István az elvérzett vitéz testvéreinek adományozza. Igy kapják Mykov (Mikó) és Chepán (István) Visket a tiszai vámmal és tartozékaival. A jutalmat és dicsőséget régi szokás szerint az életben maradtak aratják le.

Történt azonban, hogy Leó ruszén herceg, Halics fejedelme, aki a hires dürnkruti csatában Ottokár oldalán harcolt s igy a magyarok ellensége volt, bár előbb magyarbarátságát fitogtatta, betört Bereg és Ugocsa vármegyékbe.

Emberei valamiképpen hatalmukba keritették V. István fentemlitett adománylevelét. Hogyan? Mi módon? hallgat a krónika. Valószinü, hogy a két testvér uj birtokot kapván, el akarta hagyni ősi fészkét, Bihar vármegyét, ahol különben is már nagyon megszaporodtak a Hunt-Pázmánok. Kiköltöznek Viskre, elhozzák származásukat igazoló irásaikat, az imént kapott adománylevelet, amelyre főkép volt szükségük, mert tulajdonjogukat igazolta Ugocsában. De alig hogy megmelegednek uj birodalmukban, Leó emberei megzavarják nyugalmukat. Talán a menekülő, talán a házukat vitézül védelmező

Hunt-Pázmánoktól rabolják el az ez idő szerint legnagyobb kincsüket: az adománylevelet.

És nem lehetetlen, hogy inkább az okirat volt fontos Leóra nézve, aki magyarországi birtokait az okirat eltulajdonitásával könynyebben és némi jogos árnyalattal vélte szaporitani. Hiszen 1299-ben is voltak birtokai Beregben. Még pedig hatalmas terület, mert Gergely az akkori beregi comes Leó tisztének is nevezi magát egy okiratban.

Mikó és István nem hagyták annyiban a dolgot. Legfőbb gondjuk volt tehát, hogy uj levelet szerezzenek V. István fiától IV. Lászlótól. Meg is kapták 1281-ben.

Ekkor aztán állandó lakói lettek Visknek. De belátták, hogy uj betörés ujra tönkreteheti őket. Várat épitettek. Ha valamikor, ugy ebben az időben volt szükség erőditményekre. Mert nem csak a külbetörések fenyegették a nemességet, hanem — ami még veszedelmesebb — a belháboruk. IV. Béla erős uralma után feltüntek az oligarchák. A személy, birtok biztonsága megingott. Egyházi, világi főurak kénytelenek védekezésről gondolkozni. Alkalmas helyeket keresnek; vára-

kat épitenek, vagy erősitett urilakokat, amelyeket tornyokkal, kőfallal vettek körül.

Visk fekvése nagyon kedvezett a várépitésnek. Szatmár felől rengeteg őserdők védelmezték. A Tisza pedig az országut felől adott oltalmat.

Mindazonáltal az Ugocsába szakadt Hunt-Pázmánok nem élvezhettek valami nagy nyugodalmat, akár csak a bihariak. A fegyveres birtokharcok, a kapzsiság és az önzés, amelytől annyit szenvedett a XIV. század elején édes hazánk, folytonos remegésben tartották Ugocsa uj lakosait.

Hogy mily állapotok voltak még ezen a félreeső vidéken is — talán azért, mert távol volt a megtorló erő — arra jellemző, hogy Bereg és Máramaros határain, a Borsa vize mellett, rablólovagvár állott V. István és Kun László idején, a hires Baranka vára. A hegyek s erdőktől övezett, elbujtatott vár, biztos menedéket adott a rablóknak. Olyan Giskra-féle földvár lehetett. És amint Giskra földvárait csak sok véráldozattal sikerült megrendszabályozni királyainknak, ugy Baranka várát is nagy erőfeszitések árán foglalta el s tette romhalmazzá Csák Péter, IV.

László nádora. A küzdelemben maga Csák is megsebesült.

Ma semmi nyoma a vár hajdani létezésének. Egy 1725-ből való térképen még mint „arx deserta“ szerepel; most csak egy máramarosi község, Szuchabronyka, őrzi emlékét.

Mikó és István, a belharcok közepett nem feledkeztek meg egyéb kötelességeikről. Résztvesznek a Habsburgi Albert segitségére küldött magyar seregben 1298-ban, és a julius 2-iki Rajna mellett lefolyt ütközetben, a mely Albert ellenfele, Nassaui Adolf halálával végződött, István különösen kitünt. Ezen szereplésének jutalmául erősiti meg őt III. Endre, János kalocsai érsek támogatására, Visk várának és tartozékainak birtokában.

Nagyon valószinü Komáromy András vélekedése, hogy a megerősitő levelet István azért kérte, mert hallott valamit a királyi udvarban III. Endre szándékáról, hogy Visket el szeretné cserélni velük.

A dolog t. i. ugy lehetett, hogy az Ugocsában, Beregben és a szomszédos vármegyékben hadakozó, egymást pusztitó nemesek ellensulyozására kivánatosnak látszott

Máramarost is vármegyévé alakitani. Máramarosban nem levén vár, a király Viskre gondolt. Várát tartotta legmegfelelőbbnek e célra. Régen beszélhettek erről az udvarban. István füléhez is eljutott a szóbeszéd. Azért hogy kétségeit eloszlassa, az 1298. októberi országgyülésen a királyt birtokának megerősitésére kérte. Az előadottak helyességét nagyban igazolja, hogy a kért oklevelet csak hónapok mulva, 1299. augusztus 4-én adta ki Endre.

Lassankint azonban elérkezett az idő, hogy Visket végleg birtokába vegye a király. Folyhattak a tárgyalások is a királyi udvar és István között. Sőt az egyezség is megtörténhetett már, midőn 1300-ban a Hunt-Pázmánok „jó és önként való akaratukból", nemkülönben „a király és az ország rendei kérésére" lemondanak Viskről. Kárpótlásul három ugocsai falut kapnak: Rakaszt, Feketeardót és Nyirteleket. Ez utóbbi, idők folytán Ujhely nevet kapott. Mikó utódai telepedtek oda, a kik szintén az Ujhelyi nevet vették fel. Máig virágzó család az Ujhelyi, és őseik hagyományához hiven a hazának, társadalomnak egyaránt kitünő fiai.

Ugyanazon oklevél alapján kebelezik be Visket várával és tartozékaival, „különösen a Máramarosban levő népek, vagyis hospesek segedelmére“ Máramarosba.

III. Endre egész eljárása világossá teszi, hogy 1300 előtt nem lehetett vár Máramarosban. Tudtommal az első iró, aki „várat supponált“ — hogy Szilágyi István szavaival éljek — a Mára partján, Timon Sámuel XVIII. századi földrajziró. Ő még csak feltételesen ir, mert mondja ugyan, hogy Máramaros nevét „a Mára folyó mellett fekvő vártól“ vette, de hozzáteszi, hogy vannak „a kik tagadják, hogy ilyen várnak nyoma, vagy emléke is volna“.

A Timon után következő földrajzirók már mint határozott tényt domboritják ki a vár létezését. Igy Turóc László jézsuita 1768-ban, Bél Mátyás 1792-ben, Vályi András az 1799-ben, Nagy Lajos az 1826-ban megjelent müvében. Ezektől aztán átment a köztudatba ugy, hogy ma is vannak, a kik tartják e véleményt. Részünkről mindenben elfogadjuk Mihályi János nézetét és a Máramaros elnevezést kelta származásunak tartjuk. Itt csak azt hangsulyozzuk, hogy a *fentebbiek*

alapján a XIV. századig Máramarosban *vár nem létezhetett.*

És most önként kinálkozik az alkalom, hogy egy másik tévedést is kiküszöböljünk vármegyénk történetéből.

Kik voltak Máramaros betelepedésének eszközlői? Szilágyi István ugy hiszi, hogy a német lovagrend a közvetitő, a melynek szerinte — hivatkozva egy 1213-ban kelt oklevélre — Máramarosban fiókháza volt. Mihályi János tovább megy s kimondja, „hogy ők — t. i. a lovagrend vitézei — voltak a mi városaink alapitói“, mely városok alapitását a XIII. századba teszi. Állitását öt érvvel igyekszik bebizonyitani.

Lássuk az érveket!

Az első és legfontosabb az, hogy a „német lovagrend létezése Máramarosban igazolva van egy 1213 évben kelt okirattal.“ Ebben az okiratban nevezetesen az van, hogy Gedin és Zuva helyiségek harmad részét Anka és Sára asszony a bihari uj egyháznak adományozzák. A levél kibocsájtója „Paulus, magister domus fratrum, de Marumorosio.“

Az idéző jel közé tett kifejezésből következtette először Jerney János és utána

Szilágyi István, Mihályi János, hogy Máramarosban hiteshelynek kellett lennie. A hiteshely tulajdonosai pedig csak a német lovagrend vitézei lehettek.

A következtetés már első tekintetre meglepi az olvasót. Kétkedést ébreszt föl. Mert bajos elhinni, hogy az 1211-ben a Bárcaságban letelepitett lovagrend két év mulva a mi vidékünken is birjon hiteshelyül szolgáló helyet. Hiszen nálunk még nem volt rendes vármegyei élet.

De nem ez dönt. Ez csak a figyelmesebb vizsgálatot teszi szükségessé. Az emlitett oklevél azért nem bizonyit, mert hamis. Kemény J. féle hamisitvány. Helytelen az egész bekezdés, mert a ház főnöke nem nevezhette magát „magister“-nek a rend szabályai szerint. Azonkivül az okirat pecsétjén gothikus betük voltak, holott a pecséttan határozottan igazolja, hogy a káptalanok és konventek pecsétjein a tatárjárás előtt gothikus betük nem fordulhatnak elő. Ezt az érvet már Karácsonyi János, akademikus, is kifejtette, sőt egy másikat is hozzáadott, hogy a „fratres, de Marumorosio“ csakis a remetei pálosok lehettek, akiket pedig 1360 körül

telepitett oda Nagy Lajos. Karácsonyi ilyformán teljesen elfogadhatatlannak tartja a német lovagrendnek Máramarosban való letelepülését.

A második érve Mihályinak a hasonlóságból merit. Máramarosban is fennállottak — mondja — azok a feltételek, amelyek miatt a lovagok a Bárcaságot kapták. Szivesen megengedjük, de talán még sem játszottak e föltételek nálunk oly szerepet, mint a Bárcaságban. Hiszen a XIII-ik század elején a Bárcaság, — hogy ugy mondjam — minden, Máramaros még semmi. Különben is a hasonlóság csak más erős érvek támogatója lehet. Egy maga semmit sem bizonyit.

Épp ilyen a harmadik, a városok neveinek származtatásából vont érvelés. „Técső = Teutsch-Au, mint ilyen egyedüli elnevezés az országban és felette emlékeztet a Teutsche-Ritter elnevezésre“ — mondja Mihályi. Ez talán mégis erőszakos magyarázat. Mert hajlandó vagyok elfogadni Técsőnek német eredetét — bár egyesek szláv szónak tartják, — de nem tudom vonatkozásba hozni a német lovagrenddel. A német szószármaztatás legfeljebb csak arra a köztudomásu tényre

utal, hogy Máramaros városainak telepesei németek, illetve szász hospesek voltak.

Huszt nevének a német nyelvből való származtatása, véleményem szerint, határozott tévedés. Szláv eredetünek tartom. Husztoje = sürü. Véleményemet erősiti az a körülmény, hogy Huszt várának környékét még a XVI-ik században is oly sürü erdőség boritotta, hogy Forgách Ferenc, akkori történetiró a csodálat hangján irja történeti emlék iratában. „ . . . a roppant sürüségü erdőség miatt . . . nemcsak éjjel, de nappal délig oly sötétség uralkodik, . . . hogy aki hozzá nem szokott ahhoz . . . alig juthat ki veszély nélkül.“

A negyedik és ötödik bizonyitékra már csak röviden válaszolunk. Az egyházi joghatóság nem azért volt vitás Máramaros felett, mert „a rend vitézei által elfoglalt terület püspöki joghatóság alá nem tartozott,“ hanem azért, mert Máramaros a XIII-ik század utolsó feléig ugyszólván „nullius“ terület volt. A szomszédos püspökségek (az egri és erdélyi) egyaránt igényt tarthattak rá. És mivel egyik sem engedett, azért tértek peres eljárásra, mint fentebb láttuk.

Az pedig, hogy „Magyarország egész

keleti széle Brassótól Máramarosig egy katonai igazgatás alatt állott“ már a XII-ik század elején, mert a XIV-ik század közepén Lackfi Andrást „comes Siculorum, de Bistercia, de Marumorosio et, de Brassau“-nak cimezi a király, nagyon kétes dolog. Csak a puszta sejtések birodalmába tartozik. Egyáltalán nem bizonyitható. De még, ha igazolható volna is, akkor sem bizonyitna a német lovagrend Máramarosban történt letelepedése mellett.

Ezek után, ha — mint hisszük — el is vettük a német lovagrendtől, a hamis oklevél alapján ráaggatott babért, nem tépjük le azt a németekről. A letelepedés eszközlői, a müveltség megteremtői Máramarosban véleményünk szerint azok a szászok voltak, akik Ugocsából költöztek ide. Még II. Géza, vagy talán III. Béla telepitette le őket Ugocsában. Itt elszaporodtak és lassankint a Tisza mentén, mind feljebb és feljebb vonultak Máramarosba.

Világosan mutatja ezt az a körülmény, hogy az öt korona város szász és magyar lakosai ugyanazokat a kiváltságokat kapják, amelyeket Szőllős polgárai. Nagy érv az is,

hogy Sziget, mint az öt város között a legfeljebb fekvő, csak 1352 február 19-én kapja meg a kiváltságokat, mig a lejebb fekvő négy már 1329 április 26-án. De nincs is szükség itt bővebb fejtegetésre. Folytassuk a történetet.

Visk vára körül-belül félszázadig volt védő bástyája Máramarosnak, 1300—1350-ig, amikor észrevették, hogy a szépen kialakult Máramaros vármegyének nem elég Visk vára. Egy uj vár építéséhez fogtak s évek során Huszt város égbenyuló hegyét várral koronázták meg.

Talán különösnek tünik fel, hogy Máramaros számára nem Husztot jelölték ki már legelőször vár épitésére. Érthetetlennek látszott ez már sokaknak. Azért a régi történetirók csaknem egyhangulag abbeli nézetüknek adtak kifejezést, hogy Huszt várát még Szent László épithette. Hivatkoznak régi, de Szent László idejétől nagyon távol eső krónikákra, hogy 1090 táján a kun betörések elleni védekezés céljából e vidéken várra volt szükség. Vályi András az 1799-ben megjelent „Magyarország leirása“ cimü müvében kétkedőleg irja, hogy „nem tudni Szent

századból való s a huszti ref. eklézsiában őrzőtt jegyzőkönyvekbe, átment a köztudatba. Az eleven, örökké ifju népköltészet mondákat, regéket füzött hozzá. Igy szerepel aztán Huszt vára a tatárjárás idején. És az ez időből származott egy monda feldolgozóra is talált Horváth Ödön személyében, akinek a Szilágyi Albumban, „A huszti piros domb“-ról irt meghatóan szép elbeszélését majdnem mindenki ismeri vármegyénkben.

A huszti várnak első nyoma az okiratokban 1353-ban látható. A kupalaku kősziklás hegyre épült várat, ahova sürü bokrokkal benőtt hegynek csigás alaku utján hoszas bolthajtásu kapun jut be az ember, a hegy lábánál elterülő vizenyős talaj is nagyban megerősitette. Nem csoda, ha felépülésével a környékben lévő várak mind elhomályosultak. Szerepüket vesztették. Visk várára Máramaros lakosainak nem volt többé szükségük. Elhanyagolták. A királyok sem törődtek vele. Lassankint benőtte a gyep s erőt vett rajta az enyészet. Az oklevelek nem emlékeznek meg róla többé és én ugy hiszem, hogy már 1390-ben, midőn az egyedüli főnemességre emelkedett máramarosi

László épitette-e?“ Várady Gábor az „Osztrák-Magyar Monarchia irásban is képben“ cimü vállalatban Máramarosról irva — bár nem minden habozás nelkül — mégis Szent Lászlónak tulajdonitja a vár épitését. Régi irásokat is emleget tanuságul, de nem mondja meg, hogy miféle irások azok.

A régi irások tévedése érthető. A bécsi, budai, turóci krónikák szerint 1085-ben a kunok Kutesk vezetése alatt egész „Borsoá“-ig jöttek. Olvasta ezt a későbbi krónikairó és Borsoát Borsának gondolva szentül megvolt győződve, hogy Máramarosról van szó. Nem ismerte a helyrajzi viszonyokat, de sokat hallott Huszt váráról, hát a vár épitését e kun betörés következményének tartotta. Arra nem is gondolt, hogy Huszt vára bizony ugyszólván semmi védelmet sem adhatott volna a kun betörések ellen, oly messze fekszik Borsától.

A mai történeti kritika világánál persze, már tudjuk, hogy nem a mi Borsánkról és Máramarosról van szó, hanem Bereg vármegyéről, de a régiek nem tudták. Egyszerüen azonositottak. A tévedés pedig belekerült a ma már porlepett irásokba, a XVIII-ik

család, a Drágffyak ősei tulajdonába jut, teljesen romhalmazzá lett.

De nemcsak Visk vára homályosul el Huszt várának felépitésével, de az ugocsai Nyaláb-vára is. Eddig a környéken ez uralkodott. Most hova-tovább sülyed, bár még sokáig fennmaradt, de története egyáltalán nem bir oly fontossággal, mint Huszt várának története. Huszt várának első várnagya az 1353-ban szereplő Macska Domokos, aki egyuttal Nyaláb várának is várnagya volt. Ebből az állapotból az ugocsai származásu Komáromy András is Nyaláb váráról irott müvében az utóbbinak alárendelt voltára következtet.

Huszt vára tényleg óriási fontossággal birt hazánkra. Majd később látni fogjuk azokat a harcokat, melyeket érte folytattak. Mint a már emlitett XVI-ik századi történetiró Forgach irja: „a magas hegyen fekvő és körüs-körül hegyekkel keritett vár két szempontból bir óriási fontossággal: az első az, hogy az ország őre Lengyelország ellenében, a másik, hogy az évenkint igen jól jövedelmező sóbányákat védi.“ De talán a vár nagysága is a fő okok között szerepelhetett

a hadakozásoknál. Kevés ily nagy terjedelmü vára volt még az országnak. Három-négy vármegye lakossága is oltalmat, menedéket nyerhetett falai között

A vár országos fontossága mellett igazi áldás volt magára Máramarosra is. A vármegye különös fekvése és helyzete miatt. A lakosság minden érdekszála Husztnál futott össze. Oltalmazta a koronavárosokat, az országuti közlekedést. Ezzel a kereskedelmet, melynek utvonola a Szepességből Abauj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa vármegyéken keresztül Szőllősnél kétfelé ágozott; a déli ág Királyháza felé, a keleti Husztnál Máramarosba vezetett mindenütt érintve a koronavárosokat. Védte a tiszai hajózást s ami fő a só-szállitását.

A vár fontosságából megértjük a harcokat. De mielőtt Marssal foglalkoznánk, a külháboruk idején zavarosban halászó urak igyekezetét kell még szemügyre vennünk, amelylyel Husztot hatalmukba szerették volna keriteni. És keritették is.

Az 1365-ik évben egy hatalmas dynasztia tünik fel Máramarosban. Bogdán a máramarosi oláhság vajdája elhagyja népével

1350 körül eddigi lakóhelyét és Moldvába vándorol. Ezáltal a vármegye egyes vidékei lakosság nélkül maradtak. Maga Bogdán pedig hütlenségbe esett. Birtokai a királyra szállottak.

Nagy Lajos, hogy ujra benépesitse az elhagyott vidékeket igéretekkel, fegyverrel minden módon vissza akarta hozni a kiköltözött oláhságot. De csak kevesen jöttek vissza Balk és Drág oláh vajdák, a Drágffyak őseinek vezetése alatt.

A király örömmel fogadta ezeket is. Magához édesgeti és a vezetőket a hütlen Bogdán birtokaival ajándékozza meg. Balk és Drág népeikkel igy a Nagy-Ág és az Iza völgyén kapnak lakóhelyet. Lassankint tovább terjeszkednek és nemsokára elfoglalják a Tisza fővölgyét is egészen Ugocsáig.

Balk és Drág vajdák népük szaporodása folytán mind több és több községet, birtokot kapnak a királytól. Óriási uradalmakra tesznek szert. Elnyerik a vármegye főtisztségeit: főispánok, kamaraispánok lesznek. Emellett megtartják az oláhság felett gyakorolt vajdaságot, amely jó darabig a már régen vármegyévé lett Máramaros-

ban is különálló közigazgatási tényezőként szerepelt.

Az idők folyamán a környék leghatalmasabb urai lettek a Drágffyak. Hogy mily nagy terjedelmü birtokuk volt vármegyénk területén, fogalmat alkothatunk, ha figyelembe vesszük, hogy a Talabor, a Tarac és a Tisza mentén hat-hat, a Mára völgyén tizenhárom, az Iza völgyén nyolc, a Visó völgyén öt helységnek voltak részben, vagy egészben tulajdonosai.

Ámde nagy uradalmaik nem csoportosultak a helységek különböző fekvése miatt határozott központ körül. Az egész területen még megerősitett urilakuk sem volt, ahová esetleges támadások idején megvonulhassanak. Ebből érthető, hogy minden igyekezetüket Huszt várának megszerzésére forditották.

Biztos adataink nincsenek, de feltevésünk könnyen igazolható. Mert abból, hogy 1378. augusztus 20-án kelt adománylevéllel Nyaláb vár birtokába jutnak, bátran következtethetjük, hogy előbb Husztot akarták megszerezni. Máramarosi birtokaiknak ugyanis Nyaláb nem adhatott oltalmat. És mégis ezt a várat kapják. Aminek más oka nem lehet, mint az, hogy Nagy Lajos politikai belátása

nem akarta a két vajdát magára haragitani. De Husztot sem volt szándékában ily hatalmas emberek kezére adni. Azért inkább megalakudott velük és a Huszt várát kérelmező testvéreket Nyaláb várával halgattatta el.

Azért mégis csak megszerezték Husztot. Nagy Lajossal nem tudtak boldogulni, boldogultak Zsigmonddal, „a zálogkölcsönök nagy mesteré“-vel, aki szorultságában sokszor fordult kölcsönökért a pénzes vajdákhoz.

Nem kérik nyiltan, egyszerre Zsigmondot az adományra. Taktikáznak. Kerülik a dolgot. Először csak a vár környékére és tartozékaira vetik szemeiket. És érdekes, hogy ezeket a birtokokat nem a maguk számára kérik, hanem nővérük unokájának, Ivánnak. Igy kapja Iván 1387. november 25-én Iza és Alsóapsa községeket, melyek előbb Huszt vára tulajdonát képezték. Pár év mulva azonban 1390 elején a beigtatás nem Iván, hanem Balk és Drág javára történik. Ugyanezen évben már Visk, Técső és Hosszumező is az övék lesz. És most csak egy lépésre van szükség, hogy a másik két korona várost is megszerezzék és a vár tulajdonosai legyenek.

Két év mulva ez is sikerül. 1392-ben Sziget és Huszt városokat már birtokukban találjuk.

A nagy vagyonra nem pusztán pénzük segitette, de főképpen vitézségük. Különösen az 1384 körül vivott galiciai harcuk lesz mindig emlékezetes Máramaros történetében. Mária királynő küldte őket oda, hogy e Magyarországhoz tartozó földön garázdálkodó lithvánokat megrendszabályozzák. A máramarosi legények vitézül megállották a sarat. Tönkre verték a lithvánokat.

A vezér Drág hatalmas sebet kapott az arcán „enormia in facie vulnera," mint az oklevél mondja, de sikerült elfognia a lithvánok kapitányát Prezkoyá-t.

Alig ülnek be a vajdák Huszt várának birtokába, az ármánykodás megzavarja nyugalmukat. Egyelőre nem Huszt miatt. A XIV-ik század végével Ugocsában feltünedező Perényiekkel gyülik meg a bajuk. Zsigmond hozza oda őket. Talán éppen a környék feltétlen urainak, a Drágffyaknak hatalmát akarta ellensulyozni. Különben sem nagyon szerette a Drágffyakat. Melyik ember szereti a hitelezőit!?

Perényi Péter ellenben kedves embere volt Zsigmondnak. Esze is volt. Csalafintaságával hamar rátette a kezét a Drág és Balk ugocsai birtokaira. Egy szép napon, 1399-ben arra ébredt fel a két vajda, hogy Szőllős már nem az övék.

A vajdák egyelőre magukba fojtották haragjukat. Alkalomra vártak, hogy visszafizessék a rajtuk esett sérelmeket. De mire az alkalom megérkezett Drág már nem volt életben. A bosszu müve Balk vállain maradt egyedül.

Midőn Kanizsai János Primás vezérlete alatt a Zsigmond gyenge uralkodását megelégelő főurak kitüzték a lázadás zászlaját 1403-ban, készséggel csatlakozik Balk is jobbágyaival. Oda sorakozik egy másik hatalmas máramarosi család: a Dolhayak, bár nem mindnyájan. Mig a királypárti máramarosiak Theodor podoliai herceg és Munkács ura mellé állanak. Kölcsönösen fosztogatják egymást.

Ámde, a lázadás leverése után, Nápolyi László kiüzésével, a lázadók bünhődése következett. Bünhödik Balk is. Elveszti a máramarosi főispánságot s helyébe, de ugy látszik csak rövid időre és ideiglenesen, Theo-

dort nevezi ki Zsigmond, utána nemsokára már Perényi Péter a főispán.

Valószinü, hogy e lázadás miatt vette el a hires vajdák utódaitól Zsigmond 1405-ben Nyalábvárát. Ezt is a Perényieknek adja. De Drág utódai perrel támadják meg a Perényieket. Visszakövetelik apai jusukat. Hosszu huza-vona támadt ebből. A Drágffy uradalom községei közül igy Nyaláb lép előtérbe és Ugocsa, Huszt vára háttérbe szorul. Innen van az a sajátos körülmény, hogy Huszt váráról alig emlékeznek meg az okiratok. Mindazonáltal néhány halovány vonás marad, amelyekből valamit mégis megállapithatunk.

Igy teljesen jogosan állithatjuk, hogy Balk hütlensége után oly erős várat, mint Huszt nem hagyhatott továbbra Zsigmond a Drágffyak kezében. Még a XV-ik század első évtizedében el kellett vennie tőlük. Erre a következtetésre az a tény vezet, hogy 1413. február 18-án kelt okiratban Dolhay Györgyről, mint a huszti vár kapitányáról van emlités. Ezt a Dolhayt pedig a többi oklevelek, mint Zsigmond bizalmas emberét tüntetik fel, aki még a Balk-féle lázadásban sem vett részt, holott rokonai merészen kiállottak.

A Drágffyak ily formán Ugocsában és Máramarosban nem voltak valami szerencsések. Ott is hagyják mindkét vármegyét. Szatmárba költözködnek. De sohasem felejtik el a Perényiek áskálódását, ravasz fortélyát, amelylyel ugocsai birtokaikból kiforgatták. És Ugocsa történetének van egy lapja, amelyen fel vannak jegyezve azok a harcok, amelyeket a Drágffyak és az ugocsai nemesség az Ujhelyiek, Zovvárdffyak, Kölcseyek stb. folytattak azért, „hogy végkép elüldözzék őket szomszédságukból.“

Mátyás alatt, aki nem kegyelte a Perényi családot, sikerült is legyürni a Perényieket. A harc ugyan Ugocsában folyt, de Máramarost is érdekelte. Nemcsak azért, mert a Drágffyak Máramarosból eredtek, hanem azért is, mert a harc egyik okozója a máramarosi sószállitásának vámja volt. Nevezetesen a Perényiek nem jó szemmel nézték, hogy az Ujhelyiek a még III. Endrétől kapott jognál fogva az akár vizen, akár szárazon szállitott sót megvámolhatták. Ez a jó jövedelmi forrás tényleg irigyelhető is volt. Folytonos támadásokat intéztek a vámszedő helyekre Nyaláb várából. És igy folytonos

csete-paték szintere lett az országut és a Tisza partja. Hunyady János kormányzónak is közbe kellett végre lépni, hogy megvédje az Ujhelyieket. A máramarosi kamaraispánt szólitotta fel az Ujhelyiek támogatására. Aki valószinüleg Huszt várából adott segélyt.

A Drágffyak Huszt várának elvétele után alig szerepelnek Máramarosban. Az elhagyott birtokaikat gazdatisztekre bizzák. Jó maguk feléjük sem néznek. Nem csoda, hogy sokat eltulajdonitanak tőlük a szomszédos nemesek, pl. a Dolhayak. Ilyen gazdatiszt volt Thot Balázs Bocskón, aki midőn Pogány Péter pozsonyi grófot 1495 szeptemberben több olyan birtokba akarták beiktatni, melyeken előbb Drágffy birtok is volt, tiltakozott ura, Drágffy Bertalan erdélyi vajda nevében. De 1498-ban ujra visszavonta a tiltakozást „rationabilibus ex cansis." Ugy, hogy 1500-ban meg is történhetett a beiktatás. Innen kezdve szerepel aztán a Pogány család Máramarosban.

De nemcsak Ugocsában játszódnak le a birtokharcok fegyver csörrenés, valóságos hadakozások között. Máramarosban sem volt minden csendes. A hatalmaskodások, erősza-

kos birtokrablások itt is napirenden vannak. A háromtelkü nemes nem elégedett meg vagyonával, hanem összeszedte csekély számu jobbágyait s rátámadt a mit sem sejtő szomszédjára. És hatalmasul elfoglalta portáját. Az igazságszolgáltatás bizony csak ritkán érte utól a hatalmaskodót.

Érdekes hatalmaskodásról — ma rablásnak neveznők — beszél egy 1419. nov. 19-én kelt okirat. Az irholci Mihálka család ősapjával, Irholci Mihály fiával Thatullal történt az eset, aki a XV. században a legtöbbször fordul elő mint királyi ember a birtokba igtatásokkor. Midőn Thatul, Perényi Péter meghivására, a kivel bizalmas jó viszonyban volt, Szőllősre ment, utközben Zovardffy György, a Hunt-Pázmányok késő unokája megtámadta és 300 forint készpénzétől, 50 forintot érő lovától s okleveleitől, melyeket Thatul biztosan meg nem állapitható okból magával vitt, megfosztotta.

Ez az eset azonban csak olyan kisebbfajta erőszakoskodás. Történtek itt különb dolgok is.

Maga Thatul sem volt valami szelid ember. Midőn Bedőházy Sztankó kérésére a leleszi konvent Mihály papot kiküldötte Bedő

határainak megállapitására, Thatul szövetkezve a técsői civisekkel, rárohant Sztankó udvarházára. Minden ingóságot elvittek, még Sztankó feleségének ezüst gombjait is levágták kabátjáról. Magát a házat rágyujtották Sztankóra. A királyi embert pedig megölték.

De nem Thatul az egyedüli, aki ilyeneket tett. Hasonló hőstetteket vitt véghez Szaploncay Ladomér fia, Szigeti Sthibor, a szigeti Vass család őse stb.

Mindnyájukon tultettek azonban a Dolhayak. Ők értették legjobban a módját, hogyan kell fegyverrel elhóditani nemes társaiknak birtokait. Megakadályozzák a királyi embert, hogy az általuk jogtalanul elfoglalt földeket megbecsülje. Sőt Dolhay Ambrus, azt is megtette, hogy egyik rokonát ölte a Tiszába valami birtok miatt. Ez az eset 1465-ben történt, meg is bünteti érte Mátyás, de csak papiron. Elveszi összes birtokait s anyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozza, de Erzsébetetet soha sem igtatták be e birtokokba. 1469-ben vissza kapja összes birtokait hü szolgálataiért, de ezt is csak papiron, mert tényleg nem is vették el tőle a testvérgyilkosság után.

Nehéz is lett volna vele kikezdeni. Nevezetesen Ambrusnak erősitett urilaka volt Dolhán. 1460 november 11-én kapta meg az engedélyt Mátyástól a kőház épitésére a török harcokban szerzett érdemeiért. Nem csoda aztán, hogy nem volt évtized a XV-ik században, amelyben a Dolhayak ne vittek volna véghez valamiféle hatalmaskodást.

Mátyás megunta végre folytonos csetepatéit. Ennek tulajdonithatjuk talán, hogy az 1471-ik évi 29. t.-c. e kőház, illetve vár lerombolását rendeli el. A törvénycikk a Corpus Juris Hungarici legujabb kiadásában magyarul igy hangzik: Sztropkó vára Máramarosvármegyében, Dolha Beregben 25 nap alatt leromboltassék örökös hütlenség büntetése alatt. A törvénycikk szövegzésébe érthetetlen tévedés csuszott. Vagy talán a fogalmazónak nem volt biztos tájékozottsága a helyrajzi viszonyok felől? Azon még nem lehet csodálkozni, hogy Dolhát Bereghez számitja, mert 1454-ig tényleg oda is tartozott. Csak akkor helyezték át Máramarosba a Dolhayak kérésére. De, hogy a Zemplén vármegyei Sztropkót Máramarosban keresi, méltán felkelti megütközésünket. A dolhai várnak ma

is megvannak romjai, sőt a dolhai ref. templom egyenesen a régi várkápolna.

A Dolhayak, az irholci Mihálkák ősei és a többi nemesek által elkövetett erőszakoskodások — azt hiszem — az elbizakodottság gyümölcsei. Ezek a hatalmaskodó urak nemcsak a vármegyében voltak nagytekintélyű férfiak, de magában a királyi udvarban is. A török harcokban való résztvétel, halálmagvetés, vitézség nem maradt titok a király előtt. Meg kell emlékezni röviden ezekről, mert a máramarosiak szereplése a kereszténység nagy harcában, nem volt utolsó.

Kezdve Nagy Lajos török harcaitól a Hunyadyak dicső küzdelméig, nincs ütközet, amelyben máramarosi részt ne vett volna. Viddin alatt 1365-ben elesik egy máramarosi hadfi. A vármegyénkből származó Gorzó család őse pedig a nikápolyi gyászos ütközetben tünik ki. Vitézségéért egy Hunyad vármegyei falut nyer adományul. Ott látjuk Irholci Thatult az 1419-ben folytatott harcokban az Aldunánál. Az oklevelek nem őriznek meg minden nevet. De bizonyos, hogy velük több máramarosi harcolt egy csapatban. Az-

tán Kisbocskói Simon az 1444-iki téli hadjáratban aratott elismerést. „A törökök ellen folyt kisebb harcokban nem kimélve dolgait, személyét, magát a veszélynek kitette, sőt vérét is ontotta“ — mondja az okirat. Egyik rokona pedig György, halálát is lelte Hunyady János e dicsőséges hadjáratában.

Valószinüleg azok a máramarosiak is, akik valamivel később kapnak jutalmat a török harcokban való vitézségükért, nemcsak az oklevél keltének évében, de már azelőtt is elárulták hősiességüket.

Ez az eset feltétlenül áll az Irholciakra és a Dolhayakra. Az utóbbiak közül Dolhay Ambrus és fiai 1463. február 26-án Mátyástól azokért az érdemeikért kapnak uj adományként Beregből két falut, amelyeket néhai atyja, a kormányzó török harcaiban szereztek. Thatul fiai Mihály és Bogdán biztosan a hires téli vállalkozásban, a várnai csatában tüntek ki „suprema cum fidelitate“ nagy hüségükkel s azért adja nekik Hunyady János 1448. junius 3-án Karácsonfalvát, Bocskót és Lonkát.

Különben ez az Irholci Mihály, vagy amint némely oklevél irja Thatul Mihály,

akinek unokaöcscsét kezdték Mihálkának hivni, a nádorfehérvári ostromban is részt vett. Vitézsége itt is feltünést keltett, sebet is kapott. V. László 1457. február 19-én Kabolát és Szarvaszó egy harmadrészét adományozza neki szolgálataiért.

Valami nagy kegyben állhatott ez a Mihály testvérével Bogdánnal a Hunyadyak előtt. Hüséges kisérői lehettek a nagy kormányzónak. Azért volt oly kegyes hozzájuk Mátyás. Mindjárt uralkodása elején 1458 május 10-én három oklevelet is bocsájt ki érdekükben. Megerősiti atyjának emlitett 1448-iki adománylevelét, azonkivül a három községben előforduló összes királyi jogokat is nekik adja.

A török harcok és a nemesi erőszakoskodások közé egy sajátságos és meglepő eset illeszkedik be Máramaros történetében. Alispángyilkosság. Az eset, amennyire az oklevélből megállapitható, 1457 első felében történt, mikor még Erdélyi István és Angelo voltak Máramaros comesei.

Eszeni Gergely első alispán társalispánjával Nyirésre ment, hogy valami Drágus nevü nemes javait elvegye. Drágus rokoná-

val Gyulafalvi Fice Györgygyel egyetemben kérdőre vonta az alispánokat, mily alapon foglalják le javaikat. Kijelentették egyuttal, hogy ellenük nincs itélet, amely javaik elvételét igazolná.

Az alispánok ügyet sem vetettek a panaszkodó nemesekre. Ezeknek sem kellett több. Összegyüjtik jobbágyaikat. Rátámadnak a két alispánra. Visszaveszik jószágaikat. Az alispánokat pedig a dulakodásban megölik.

Pár hónap mulva, november 23-án Szigeten hallgatja ki a vármegye tisztikara a két nemest. Akkor már uj alispánok ültek az elnöki székben. Zakay Bálint és Nagy Bertalan. Megvizsgálják az ügyet töviről-hegyire. És midőn megtudják, hogy Drágus, Fice jogos felháborodásukban cselekedtek, mert itélet nélkül akarta a két alispán jószágaikat elvenni, felmentő itéletet hoznak. „Prefatosque Georgium necnon Dragus absque crimine invenimus.“ Büntetleneknek találtuk őket — mondja az itélet.

Meg kellett emlitenünk ezt az esetet, mert nagyon jellemző vármegyénk egykori közigazgatásra.

Mindezek az események, amelyeket itt ugy közbevetőleg elbeszéltünk, érdekesen illusztrálják Máramaros történetét. Mert nem elszigetelt tényekről van szó, hanem történeti tipusokról, amelyekről elmondhatjuk „ex uno disce omnes.“ Egy-egy hatalmaskodásból, egy-egy jeles hőstettből, amit fentebb előadtunk, megismerhetjük a máramarosi nemest békében és háboruban.

Máramaros a XV-ik században még nem emelkedett országos események szintereül. Története, hogy ugy mondjam, nagyon is helyiérdekü. A később annyit szereplő Huszt váráról alig emlékeznek meg az irások. És ha meg is emlékeznek, mindig közvetve. Igy tudjuk meg egy 1458 május 29-én kelt adománylevélből, hogy a konyhai kenézség, azaz törzsfőnökség birtokosa évenkint 25 juhot, vagy berbécset volt köteles a várkatonaság élelmezésére beszolgáltatni. Huszt uradalma óriási terjedelmü volt. A konyhai kenéziátus elég messze feküdt a vártól, mégis némi tekintetben a vár tartozékának tekinthető. A leleszi konvent egy 1409-iki határjárási leveléből kitünik, hogy Keselymező részben, Lipcse és Herincse lakosságának — a nemes

sem volt kivétel — adót kellett fizetnie a várnak és azonkivül egyéb szolgálatokat is teljesiteni. Ilyen kötelezettségük volt Ökörmező, Vizköz, Ripinye és Kelecsen községeknek is, amelyek 1490-ig Huszt várához tartoztak. Ekkor adja Beatrix ezeket a területeket Bilkey Jánosnak és Györgynek. Talán kötelezettségek nélkül.

Nagy kegy volt, ha valakit felmentettek az adózás alól és igy a várhoz tartozó szolgálmányok nem terhelték. 1479 szeptember 8-án Huszt várában kelt okirat ilyen felmentésről szól. Midőn Deésy Péter máramarosi comes és kamaraispán bejárta Huszt tartozékait, hogy a vár uradalmaiban beszedje a tizedet a sertésekből és bárányokból, Dolhay György bemutatta a leleszi konvent kiváltságlevelét, amely szerint nem köteles az adózásra. Mire a comes meghagyja, hogy Dolhay Györgyöt szabadságában megtartsák.

Mindössze ezt a pár adatot tudtuk kihámozni az oklevelek tömegéből Huszt várára vonatkozólag. Még a várnagyok közül is csak egy-kettőt ismerünk a XV-ik századból. Igy a már emlitett Dolhay Györgyön kivül ismerünk egy várnagyot mindjárt a

XV-ik század elejéről, aki még a Drágffyak alkalmazottja volt. Bilkey Györgynek hivták, testvérével Lukácscsal együtt intézte a vár ügyeit. Több okirat összevetéséből mégis meg lehet állapitani azt a tényt, hogy Huszt várnagya rendesen a vármegye első alispánja volt. Van kivétel is. A mikor maga a comes pl. 1445-ben Zovay Péter comes cimezi magát „castellanus castri Huszt"-nak, 1447-ben pedig Malomvizi Kenderes János. De 1423 végén az alispánt, Szerdahelyi Ferencet emlitik, mint várnagyot, ugyszintén a következő évek valamelyikében Lőrinc alispánt, 1474-ben Nagy László alispánt, a következő évben pedig két oklevélben valami Mihály alispán szerepel, mint várnagy, mig 1487-ben István alispán. Nagyobb világosságot vet az alispánok huszti várnagyságára, ha figyelembe vesszük, hogy azokban az iratokban, ahol a huszti várnagyról van szó, egyuttal többnyire egy másik castellanusról is történik emlités. És pedig ilyenformán: „Nos Michael castri Huszt et Paulus Magnus castelli de Ronaszék castellani, necnon vice comites . . . . ." Amiből világosan következik, hogy Rónaszéken is volt, valami erősitett kastély, melyben a vár-

nagyi tisztet szintén alispán, még pedig a másod alispán töltötte be. Vigyázott a sóra, annak szállitására stb. Ez az állapot, hogy az alispánok a várnagyok is egyuttal, sokáig tarthatott. Biztosan ugyan nem lehet meghatározni megszünésének idejét, mert közbe-közbe mindig voltak kivételek, de ugy látszik, hogy a XVI-ik század közepén még szokásban volt. Talán azért vett Petrovay Péter alispán 1549-ben egy nemesi udvarházat Huszton, hogy könnyebben intézhesse a vár ügyeit.

Mielőtt tovább mennénk Huszt várának történetében, ujra tegyünk egy kis kitérést. Itt van a legjobb alkalom, hogy a rónaszéki várkastélyról megemlékezzünk. Különben sem vagyunk nagyon kötve az egységes előadáshoz ez Adalékoknál, amelyekben ugyan Huszt várát tekintjük közpotnak s köréje igyekszünk csoportositani a többi eseményeket, de közbe-közbe nagyobb kitéréseket is megengedünk magunknak.

A rónaszéki várkastélyról csak későn tesznek emlitést az okiratok. 1468-ban fordul elő Lőrinc deák, mint rónaszéki várnagy. De igen valószinü, hogy már jóval előbb

felépült. A bányák védelmére korán szükség volt itt megerősitett kastélyra. Ettől az időtől fogva a XV-ik században folytonosan megemlékeznek a rónaszéki várnagyokról az oklevelek. 1474 és 1475-ben Nagy Pál, 1479-ben Nagy Bálint, 1484-ben Vass Tamás, 1487-ben valami János, 1488-ban Ambrus a várnagy. Mindezen férfiak egyuttal alispánok is voltak. Hogy meddig nevezték őket várnagyoknak, biztosan eddig meg nem állapitható. Lehet, hogy még a XVI-ik század első felében is. Talán az 1526—30 közötti időben rónaszéki tisztnek nevezett Nagyválthy János még várnagy volt.

Egyébként a rónaszéki királyi kastély főnökét csak különlegesen cimezhették várnagynak. Az oklevelek mindig élesen különböztetnek, ha Huszt és Rónaszék várnagyáról beszélnek. Hangsulyozzák mintegy, hogy a huszti várnagy castrum-nak, várnak főnöke, mig a rónaszéki csak castellumnak, kastélynak. Ép azért könnyen feltehető, hogy idővel a rónaszéki kastély főnöke elveszti a szép castellanus nevet és egyszerüen tiszt, sókamarai praefectus lesz. Az alispánságtól egészen külön álló hivatal.

Nagy események különben sincsenek összefüggésben a rónaszéki kastéllyal. Említésre legfeljebb az az érdekes erőszakoskodás méltó, amelyben Nagy Bertalan castellanus is szerepet vitt, amelyben maga a comes állt az ügyek élén.

Magát a tényállást nehéz pontosan meghatározni. Bár két oklevelünk is van az esetről, de az egyiket éppen a legfontosabb helyeknél rongálta meg az idő. Azonkivül kisebb ellenmondások is találhatók a két okirat között.

1479 elején Deésy Péter comes a rónaszéki castellánussal és más alatta álló hivatalnok emberrel összefogva rátámadt Forintverő János, nagybányai polgár Bocskón és Lonkán lévő birtok részeire. Az egész támadás szerzője Irholci Thatul fia Mihály volt, aki egyrészt Dolhay Ambrus fiával, másrészt Petrovay Mihály, Vissóy Miklós és Sajóy Pál társaságában támogatta Déesyt. Az ott talált okiratokat, marhaállományt mind elvették. De nem elégedtek meg ezzel. Még a jobbágyait is megsarcolták. Kétszáz arany forint fizetésére kényszeritették őket. Még az is kevés volt nekik. Bocskón lévő két mal-

mot darabokra törtek, miután a gabonát elvitték már jó előre. A jobbágyok közül többeket megöltek, másokat megsebesitettek, sőt még a bocskói parrochiális templomot is lerombolták. Az egyházi szerelvényeket, gyertyákat, a szentek képeit összetörték, ugy hogy majdnem 2000 arany forintra becsülték a kárt, amit okoztak.

Mi volt az oka ennek az erőszakoskodásnak, arról az adatok érdekes összeállitását találjuk Petrovay Györgynek a Dolhayakról irt munkájában.

Thatul Mihály összes birtokait 7800 arany forintért mostoha leányának Atyay Ágótának adta el. Ágóta a birtokokból Dolhay Ambrus fiait, Demetert, Lászlót, Jánost, Miklóst és Pétert is részesitette valószinüleg azért, mert ezek is adtak valamit a vételárhoz. Igen ám, de Thatul Mihály Kirva, Lonka, Bocskó és Rahómező falvakat, nemkülönben Szarvaszó és Szaplonca egy negyed részét már előbb eladta volt Forintverő Jánosnak.

Ebből lehetett a viszály. Talán éppen akkor rohanta meg Deésy Péter Forintverő birtokrészeit, mikor magát beigtattatni kivánta. Erre látszik mutatni a Dolhayak szereplése és Thatul Mihály izgatása és tanácsa.

Egyéb érdekesebb esetről nem olvastam eddig a régi irásokban Rónaszékről.

Azért el is hagyjuk, nem foglalkozunk vele. Vissza térünk ismét az „Adalékok“ központjára Husztra.

Maradjunk még a XV-ik században. Nem rendelkezünk határozott és közvetlen adatokkal, de következtetve megtudhatjuk, hogy védelmi szempontból Huszt vára ebben a században is szolgálatokat tett. Megoltalmazta Máramaros lakosait a moldvai betörések ellen.

Mátyás királyunk 1467 végén került nagyobb összeütközésbe Moldvával. A hadsereget maga vezette. És igy személyes tapasztalatot szerezhetett vitézeinek hősiességéről. A máramarosiak igen jelesül vitézkedhettek, mert az ütközet után a jutalmazásnál többen nagyobb adományokat nyertek.

Nem lehetetlen, hogy a következő években történt moldvai betörések a bosszu müvei voltak. A máramarosiak moldvai szereplését akarták visszafizetni magában Máramarosban a moldvaiak, akiket különösen bánthatott, hogy az általuk egy századdal előbb odahagyott Máramaros testvérnépe

harcolt ellenük. Ez is egy jele vármegyénk idegen nyelvü, de magyar érzelmü lakosai hazaszeretetének!

1472 augusztus 2-án és egy 1504 május 14-én kelt oklevélből értesülünk, hogy az öt koronaváros lakosait nagyon megsanyargatták a moldvai oláhok. Felgyujtották a házakat, elhordták az ingóságokat. A kifosztott népet pedig bízonyára rabszijjon vitték, hurcolták volna maguk után, ha nem tett volna olyan menedékhelye, mint Huszt. Ahova nem vihette fel ugyan minden vagyonát, de gyermekeit, családját megmenthette az esetleges kinzástól, pusztulástól. A vár védekezése, a kisebb-nagyobb kirohanások pedig gyors távozásra kényszerithették a moldvaikat.

A betörésnek nemcsak az egykori lakosság látta kárát, hanem sajnos a vármegyénk története is. Töménytelen okirat pusztult el. Hézag támadt az események folyása között, aminek következtében sok dologról nem tudunk ma semmit, sok küzdelemről, amelyek mindnyájunkat élénken érdekelnének.

A XV-ik századból még van két adatunk, mely a vár kápolnájára vonatkozik.

Az egyik nem értékes, mert csak arról szól, hogy 1449-ben Hunyady János, Malomvizi Kenderes János várnagy által épitett várkápolna részére 12 arany forint évi járulékot rendelt.

A másik már igen fontos a müvelődés förténetre. A huszti ref. templomban, amely hajdan, mikor még a katholikusoké volt ékes talképekkel volt diszitve, a szentély déli oldalán még ma is látható egy festett felirás. Ez a barátbetüs fölirat — mint Sztehlo Ferencz műépitész megjegyzi — hazai középkori műtörténetünket egy uj mesterrel gazdagitja. Sztehlo panzája szerint Czobor Béla ugyanis igy olvassa: „fecit. pater. elias. arcipar. (ochus) h. (ustiensis) anno d. (omini) 1455.“ Azaz csinálta Illés várplebanus 1455-ben.

Világos ebből, hogy a XV-ik század közepén Huszt várának kiváló papja volt, aki értett a festészethez. És üres óráiban a templomát csinosithatta, kifestette. Tehetnénk nagyobb, merészebb következtetéseket is. Hogy talán még codexeket is másolt és cifra inicialékkal ékesitette, de adatok hijján csak a figyelmet hivjuk fel ismételve erre az elfelejtett magyar festőre, Illés párterre.

A XV-ik század végéig Huszt vára a király, illetve a királyné Beatrix birtokában volt. De 1498-ban már megindultak az alkudozások II. Ulászló és az általa, nemkülönben Beatrix által is kegyelt, párfogolt Perényiek között. Perényi János főajtonálló mester két fia Gábor és István mesterkedtek a dologban. A főcéluk minden esetre Huszt várának megszerzése volt. De mint előbb a Drágffyak ősei, ugy ők is kerülő utakon jártak. 1498-ban csak kisebbfajta egyezséget kötöttek egymással. II. Ulászló Perényi Gábornak és Istvánnak 2000 darab kősót adományoz évenkint a bécsi kamara közvetitésével azon feltétel alatt, hogy a *huszti*, técsői, hosszumezői, szigeti, viski lakosoknak a tekeházi vámon személyükre, áruikra, kocsi és lovaikra nézve örökös vámmentességet adjanak.

Erről a szerződésről sokszor beszéltek még azután. A Perényi levéltárban megvan pl. Izabella királynénak Gyulafehérvárról 1557 május 18-án Berekszói Hagymássy Kristóf huszti prefectushoz küldött rendelete, amelyben megparancsolja, hogy az Ulászlótól adományozott 2000 kősót évenkint pontosan kiadja. A szerződést 1571 január 28-án János Zsigmond is megerősitette.

Néhány évvel az 1498-ban kötött egyezség után az egyik Perényi fiunak, Gábornak sikerült zálogba megkeritenie Huszt várát. Budán kelt 1511. junius 15-én, Szentháromság napján az az okirat, amelyben II. Ulászló a máramarosi sókamarát a huszti várral és a hozzátartozó összes kincstári birtokkal együtt Perényi Gábor főkomornyik mesternek és ugocsai comesnek adja 20,000 forintért zálogba, jobban mondva haszonbérbe. Az összegből Perényi 13,000 arany forintot a királynak fizetett le, 7000 forinton pedig a máramarosi sókamarát Sárkány Ambrustól és Zalkai László deáktól váltotta vissza.

A huszti várnak és a sókamarának ilyen összekapcsolása, mint a milyent az előbb emlitett haszonbérbe adásnál láttunk, már jóval előbb megtörtént. A királyok egyik fő és biztos jövedelmét a sóbányászat adta. Királyi birtokok voltak a sóbányák, királyi birtok volt Huszt vára is. Tehát hozzá, mint központhoz csatolták a bányákat, mint a vár tartozékait. Igy olvassuk aztán az 1514-ik évi 3-ik törvénycikkben: „castrum Huszt cum quinque civitatilus et fodinis salium,“ Huszt vára az öt várossal és sóbányákkal.

Hasonló alakban foglalja össze Huszt várát a sóbányákkal az 1518-iki bácsi gyülés 15-ik törvénycikke. Az 1519-iki 11-ik cikkely is igy emliti.

A máramarosi sóbányák hirét különösen az a körülmény emelte, hogy királyaink sokszor még messze fekvő egyházaknak is sót adományoztak, ha alapitványokat tettek. Különösen Ulászlót jellemzi ez az eljárás, aki 1516 február 12-én meghagyja Perényi Gábor sókamaraispánnak, hogy évenkint 27 forint ára sót adjon a gyulai egyház, a Nyaláb várában lévő kápolna, továbbá a vár alatt álló parochialis egyház, végre a Szőlős várában lévő szent Erzsébet tiszteletére alapitott ispotály fentartására, hogy érte és utódainak üdvösségéért imádkozzanak. De már előtte megtette ezt Nagy Lajos, aki a Buda mellett lévő szent Lőrincről nevezett pálos kolostornak, amelyben később a hires Fráter György nevekedett, 1353-ban a máramarosi sóbányákból 100 arany évenkinti jövedelmet adományozott.

Alig történt meg II. Ulászló és Perényi Gábor között az egyezség, már is sok baja akadt az uj birtokosnak Máramarossal. Mert

bizony az 1514-ben kitört paraszt forradalom nem tünt el nyomtalanul Máramaros fölött. Bajok támadtak itt is. És Huszt várának ugyancsak sok dolga akadt.

A paraszt forradalom nem csupán a parasztok, a jobbágyok harca volt, sőt talán inkább a kisbirtokú nemességé. Ezzel egyesült a jobbágyság. Máramaros története legalább erre tanit. A gyenge Ulászló alatt hatalomra emelkedett főurak kimélet nélkül nyomták nem csak a parasztokat, hanem a kisbirtokú nemeseket is. Megadóztatták őket, minden módon éreztették velük hatalmukat. Máramaros nemesei ebben az időben kivéve nehány családot igazán csak kurta nemesek voltak. Nem csoda, ha az egész vármegye sulyosan érezte az oligarchák nyomását s csak az alkalmat leste, hogy fegyvert fogjon. És midőn az alkalom megérkezett, összeállottak a mi őseink is, felkapták a kaszákat, fejszéket s megindultak a náluk nagyobb urak ellen. Az 1514-iki 34-ik törvénycikk szerint a küzdelemben majdnem az egész máramarosi nemesség részt vett. „Omnes fere Nobiles comitatus Maramarusiensis partem rusticorum tenuisse . . . dicuntur.“ Majd-

nem az egész nemesség a parasztok pártján volt, mondja Ulászló határozata és vizsgálatot rendelt el a lázadásban részt vett nemessek kikutatására.

A máramarosi paraszt forradalom áldozatai, mivel itt kevés vagyonos nemes volt, az öt koronaváros polgárai lehettek. Ezek a jómódu emberek nem csatlakoztak a lázongók közé.

És nem is csodálkozhatunk rajtuk, ha tudjuk, hogy II. Ulászló 1498-ban, Anna királyné 1504-ben erősitette meg az öt korona város kiváltságait, hogy 1506-ban mentette föl a városok minden szekeres gazdáját a taksák és adók fizetése alól, hogy éppen 1514-ben az összes vámok és harmincadok fizetését engedte el a király.

Közelebbi adataink ujra nincsenek, amelyek segitségével a forradalom mozzanatait ide tudnánk rögziteni, de talán vármegyénkben nem folyhatott sok vér. A forrongás első kitörése után a gazdag polgárság felvonulhatott rögtön Huszt várába. Itt pedig jó menedékhelyet találtak a rendezettlen csapatok ellenében.

A várban Perényi Gábor parancsnokos-

kodott s védelmezte Máramarost. De mig ő itt igyekezett rendet teremteni, ugocsai birtokait alaposan elpusztitották a parasztok. Nagyon valószinü, hogy a máramarosi lázadók is főképpen Ugocsában engedtek szabad utat nyers erőiknek. Hiszen még Szatmárból is oda jöttek az úr pusztitó keresztesek. Nagy nemesek is voltak köztük. A Wethéssyek, Gergely, Albert és Miklós, akik pedig a gróf Károlyiak törzsökéből származtak. Nyaláb várát kezdték ostromolni. A nemesség kétségbe esetten védelmezte magát. Ha segitség nem érkezik el vannak veszve. A Huszt várában időző Perényi Gábor az ostomról semmit sem tudott. Legfeljebb valami nyüzsgést láthatott, amit azonban könynyen elnézhetett. A lázadók annyira elzártak minden utat, hogy senki sem vihette hirül neki a kétségbeesett küzdelmet.

Már-már a biztos felkoncoltatás elé néztek, midőn két vitéz nemes, akiknek nevét érdemes megjegyezni, Csomay Benedek és Péterfalvi Zsupán Pál életüket kockára téve vállalkoztak, hogy Huszt várából segitséget hoznak.

De a segélyre már nem volt szükség.

Mert amint megtudták az ostromlók, hogy két nemesnek sikerült kilopózni a várból, megijedtek a Perényi Gábor esetleges támadásától és vissza vonultak. Ilyformán Nyaláb várának megmentése Huszt érdeme.

Szapolyai János erdélyi vajda, végre legyőzte Dózsa seregeit s egy nehéz kőtől mentette meg a nemeseket. Ezek most fellélegzettek s első gondolatuk a bosszu volt. A kiontott nemes vér bosszuért kiáltott.

Máramaros lázongó népe is megkapta a maga büntetését. 1514 október 20-án II. Ulászló 32 máramarosi nemest itél jószágvesztésre a pórlázadásban való részvételért. Ezek közül tizenhétnek birtokait Werbőczy Istvánnak, a nagy, de érdemeit ügyesen kihasználni tudó, jogásznak adja. A többi tizenöt nemes összes birtokait csak felerészben adja Werbőczynek. Másik felét Pogány Zsigmond kapja, aki Werbőczynek igen jó barátja s több külföldi követségben társa volt.

A harminckét nemes nevét mind tudjuk, de nem soroljuk fel. Csak a falukat emlitjük meg, amelyekben különösen nagy volt a kitört harag, mint Budfalva, Váncsfalva, Szarvaszó, az Apsák, Alsóvisó, Barcánfalva,

Farkasrév, Dragomérfalva, Leordina stb. És a nemesek között a főbbeket Huszti Benedeket, Petrovay Jánost, Gyulafalvi Ficét, Gorzó Istvánt, Petermann Pétert.

A büntetésen kivül jutalmazások is történtek. Perényi Gábor, mivel a lázadók leverése Máramarosban az ő érdeme volt, a Wethéssyek birtokait nyerte jutalmul.

Az öt korona város polgárai, akiket — mint emlitettük — legérzékenyebben ért a támadás, szintén nem maradtak jutalom nélkül. 1516-ban II. Lajos atyjának 1514-ben kiadott rendeletét, amelyben az összes vámok és harmincadok fizetése alól mentette fel őket, s a melyet a zavaros időkben nem nagyon vettek figyelembe, ujra kiadta. Ezzel akarta egyuttal kárpótolni is a szenvedett sérelmekért.

Mindezek ellenére Huszt vára és a sóbányák nem sokáig maradtak Perényi Gábor kezén. Még II. Ulászló alatt szállhattak vissza a koronára. Némelyek szerint Máriának, II. Lajos leendő feleségének adta jegyajándékul Ulászló, mikor 1515 julius 22-ikén a két fiatal gyermeket, a családi szerződések folytán eljegyezték egymással. Lehet azonban, hogy

ezután is még mindig Perényi élvezte a bányák jövedelmét, mert arra nincs adatunk, hogy tényleg visszaváltották volna tőle a birtokokat.

Annyi bizonyos egyébként, hogy az 1518 évi 14. törvénycikk, mint a királyi konyha jövedelmi forrását emlegeti Huszt várát és a sóbányákat. Egyuttal elrendeli, hogy a várat a máramarosi sókamarákkal az ez idő szerinti királyi kincstárnok kezéhez kell szolgáltatni. II. Lajos aztán 1522 február 2-án édes anyjának, Anna királynénak adományozza a máramarosi uradalmakkal Huszt várát.

Perényi Gábor nem igen vehette jó néven, hogy elesett a gazdag sóbányák jövedelmétől. Legalább a tények ezt mutatják. Nevezetesen egy 1522-ben kelt oklevélből nem valami hizelgő dolgot olvasunk róla.

Orosz Ferenc panaszolja II. Lajosnak, hogy mikor a kincstárt illető só jövedelemmel Husztról Ugocsába és visszautazott volna, Veréce határában Perényi Gábor ráuszitotta Nyaláb várából embereit, akik ugyancsak vitézül viselkedtek. Fején megsebesitették, ugy hogy alig tudott megmenekülni és átkelni a Tiszán. Kocsiját Perényi Gábor vitte el, mig

emberei 160 forintot raboltak el a sójövedelemből. A király a leleszi konventre bizza az ügy megvizsgálását. Hogy mi lett a vizsgálatból nem tudom. Azt hiszem Perényi Gábor eleste a mohácsi véres ütközetben, a beállott zavarok végét vették ez ügynek.

A mohácsi vész után Huszt folyton változtatta urait. Először János királyé lett, aki Nádasdy Tamásnak adta a várat a sóbányákkal együtt azon érdemeiért, hogy 1530-ban Roggendorfot elüzte Buda ostromától. Perényi Gábor özvegyének, Frangepán Katalinnak érdekében volt, hogy Nádasdy most olyan várnagyot nevezzen ki Huszt várába, aki őt ne zaklassa birtokaiban. Meg is kéri testvérét Ferencet, a kalocsai érseket, irjon érdekében Nádasdynak.

Frangepán Ferenc és Brodarics, a hires történetiró, a Frangepán család bizalmasa, 1532 március 19-én irják Nádasdynak, hogy Husztra oly várnagyot nevezzen ki, akit a vármegye is kedvel. Március 22-ikén pedig arra kéri az érsek Nádasdyt, hogy a Perényiek és II. Ulászló király között 1498-ban megkötött egyezség folytán járó 2000 kősó elvitelét engedje meg nővérének.

Ámde ebben az időben Nádasdy ügyei elég zavarosak voltak. A kéréseknek nem tehetett eleget mindjárt. Nádasdy ugyanis már 1531-ben összeütközésbe került János királylyal. Mert mikor János kinevezte Gritti Lajost Magyarország kormányzójának, Nádasdy Gritti ellen foglalt állást. És igy a hatalmas urral ellenkezésbe jött, aki ellenfelének mindenképpen a romlását igyekezett előmozditani. Ennek az ellenségeskedésnek Máramaros is kárát vallotta. Grittinek első dolga volt, hogy János királlyal elvétesse Nádasdytól a gazdag sóbányákat s magának adassa. De tapintatosan igyekezett eljárni, mert még sem akarta, hogy Nádasdy Ferdinánd pártjára álljon. Ugy látszik, simán, magának Nádasdynak beleegyezését törekedett kierőszakolni a vár és a bányák átadására. Erre mutatnak Frangepán Ferenc és Brodarics Nádasdyhoz intézett levelei. 1532 julius 21-én kelt levelükben először arra akarják rábirni, hogy legyen hüséggel Grittihez, mint felebbvalójához. Ugyanez év december 21-én és 27-én pedig Brodarics arra figyelmezteti, hogy adja át minden huza-vona és késedelem nélkül Huszt várát Grittinek, mert különben nemcsak a

kormányzó Grittinek, de magának a királynak is elveszti kegyét.

Gritti azonban nem ült be soha Huszt várába, megmaradt az még jó időre a Nádasdy tulajdonának. Neki panaszkodik 1534 február 20-án is Frangepán Ferenc, hogy nővére most sem viheti el a sót, mert várnagya folyton erőszakoskodik. És őt kéri a várnagy megfenyitésére is.

Ámde a várnagy Kávássy Kristóf volt, „nevezetes öldöklő és ragadozó“, és mint ilyen, egy cseppet sem a vármegye kegyeltje. Meg is érezte kezének sulyát Frangepán Katalin. Ez a derék magyar asszony, az irodalom buzgó pártfogója, az első szentirás-forditók egyikének, Komjáthy Benedeknek, aki 1530 körül Huszton is megfordult, segitője, pedig jobb sorsra volt érdemes.

Kávássy Kristóf ugyan három vármegyében is garázdálkodott. De különösen Nyaláb várát, Katalin birtokát tüzte ki célpontul. Megszerezte rabló zsoldosai segitségével a nyalábi uradalom körül fekvő birtokokat, mint a Surányiak halmi-i uradalmát. Erősséget is épittetett Halmi közelében, amelyet Kávás várnak nevezett el. Innen pusztitotta

a szegény özvegy birtokait. Jobbágyait nem egyszer megkinozta. Az emlitett 2000 kősót pedig soha sem adta ki Katalinnak.

Nádasdy Frangepán Ferenc felszólitásaira hasztalan irt várnagyának. Ez nem sokat adott ura parancsára. Még akkor sem hagyott fel erőszakoskodásaival, mikor Máramaros Nádasdy átpártolásával Ferdinándé lett, aki mint Katalin nagy pártfogója, szigoru parancsot adott Nádasdynak, hogy az özvegyet védje meg a hatalmaskodásoktól.

Egész rablóbandát szervezett ez a Kávássy. Szövetséget kötött a környék másik hatalmas várának parancsnokával, Büdy Mihály munkácsi várnagygyal, és vele együtt pusztitotta a vidéket. Frangepán Ferenc folytonosan zaklatta Nádasdyt, hogy csináljon rendet Huszton. Egyszer nővére érdekeit védi előtte, máskor meg azokat a kifosztott urakat veszi pártfogásába, akiket Kávássy tönkre tett. Nádasdy már meg is unta várnagya erőszakoskodásait, de nem sokat tehetett. Csak levélben szidja össze s haragjában oly nyilatkozatot tesz, hogy nem kér tőle többé semmit.

1536 december 3-án válaszol Kávássy

urának egy kimeritő levélben. Még ő panaszkodik. A környék egészen János király kezében van, — irja — neki tehát, hogy fenntarthassa a várat, pénzre van szüksége. Ferdinánd elhanyagolja Máramarost. Rablásait — ő nem nevezi igy — csak azért végzi, hogy a közügyet jobban szolgálhassa. Kávás várát is azért épittette. Különben is beteges ember, fél, hogy meghal. Hol a feje, hol a gyomra fáj. Pedig most is hallotta, hogy a János-pártiak egy magányos kiemelkedő hegyen, a Nagyág mentén várat akarnak épiteni. Egyébként kész ura jelenlétében személyesen beszámolni cselekedeteiről, ha engedélyt kap a várból való távozásra, és ha felmentik visszajöveteléig a várt illető felelősség alól. Egyuttal kéri urát, hogy birtokait, amelyeket hatalmasul elfoglaltak a szomszédos nemesek, segitsen visszavenni.

Ilyen levelekkel könnyen elcsábithatta az amugy is távol levő Nádasdyt. Nyugodtan folytathatta rablásait. Neki nem okozhatott nagyobb kárt senki, mert bevonult Huszt várába ha a rablásait megunó nemesség üldözőbe vette, és ott biztonságban érezte magát. Megesett, hogy viselt dolgaiért az ártatlan huszti polgárság lakolt.

1536-ban történt egy ilyen eset. Kávássy thallóci Bánffy Boldizsárral, akit Ferdinánd Erdélybe küldött, egyesült és Szatmár városát kezdte ostromolni. Nem annyira azért, hogy Ferdinándnak, mint inkább hogy saját zsebének használjon. Éjnek idején ütött a városra. Felgyujtatta a házakat; embereivel ezalatt mindent kiraboltatott. A jól megerősitett szentegyházba pedig őrséget is helyezett Horváth Mátyás parancsnokoskodása alatt.

Közben megérkeztek János király párthivei, Kun Gotthárd és Telegdy Miklós. Kávássy egyideig küzdött, de végre is megszökött Huszt várába, ott hagyva áldozatul szegény Horváth Mátyást. Az elkeseredett János pártiak utána mentek, de mivel Huszt várát ugy sem vehették volna be, meg sem kisérlették ostromát. A városon töltötték ki boszszujokat.

Igy beszéli ezt el nekünk Komáromy András, egy ötvös és kőfaragó irásban fennmaradt vallomása nyomán. Az ötvösség és kőfaragás meglehetős távol álló mesterségek. De a régi időben is — ugy látszik — vonzották egymást az ilyen ellentétek. S a két jeles müvészet szépen egyesült Miklós mes-

terben. Beszéljünk erről is valamit. Története vármegyénket is érdekli.

Hányatott életü volt ez a Miklós. Apja Péter szebeni polgár, az ötvös müvészettel foglalkozott, de a fiú előbb bejárva egész Németországot, festőnek készült. De aztán abbanhagyta a festészettel való bibelődést; ő is az ötvösséghez fogott. Közben a kőfaragás kiváló mesterségét is megtanulta. Kora igen méltányolta ebbeli ügyességét és mikor hazajött, királyi kőmüvesnek nevezték ki.

Ezt a tisztséget azonban nem tartotta müvészetéhez megfelelőnek, meg igazában nem is értett hozzá, ott hagyta tehát. És kezébe vette ismét a vándorbotot. Igy ért el Ugocsába, ahol Perényi Gábor szivesen fogadta és Nyaláb várában siremlékeket készittetett vele. Gábor halála után, az özvegy Katalin nem akarta tovább magánál tartani. Elbocsájtotta. Kávássy hivta ekkor magához Huszt várába. Sokat dolgoztathatott vele, mert Miklós hamar megunta Husztot és el akart illanni. De az erőszakos Kávássy nem engedte és még két évig tartotta magánál. Miután mindent feldolgoztatott vele, elbocsáj-

totta. Miklós Huszt városában telepedett le ezután, és nyolc évig boldogitotta müvészetével Máramarost. 1536-ban ment ki innen, mikor Kun Gotthárd Huszt várába rontott. De ekkor sem tudott még teljesen kiszabadulni Kávássy hatalma alól. Miklós ugyanis Eperjesre szándékozott vándorolni, de Büdy Mihály munkácsi várnagy, talán Kávássy figyelmeztetésére — amint Komáromy véli — elfogta s magánál tartotta. Mert Büdynek szüksége volt ilyen emberekre. Hamis pénzverő „intézete“ volt, amelyben csak ugy gyártották a lengyel s magyar ércpénzeket. Sokan dolgoztak az „intézetben“. Többek közt egy huszti örmény is, Tamás, aki mint ércmetsző, a formákat készitette a pénzveréshez.

Kávássy Miklós mester felkarolásával annyit mindenesetre használt Máramarosnak, hogy Huszt várát több müemlékkel gazdagitotta, ha azután erőszakoskodása által hamis pénzverő is lett az ötvös és kőfaragó mesterből.

Egyéb érdeme is van még Kávássynak, ha ugyan érdemnek vehetjük, hogy Máramarost megtartotta Ferdinánd hüségében. És

mindenképpen igyekezett megerősiteni. Mikor értesült, hogy a török betört Erdélybe, rögtön értesiti Nádasdyt 1539-ben, és abbeli nézetének ad kifejezést, nem volna-e jó a rónaszéki bányák védelmére egy várkastélyt épiteni. Ez az adat azért is fontos, mert ebből értesülünk, hogy ekkor már a XV-ik században szereplő rónaszéki várkastély nem tudni az idő avagy a háboruság következtében-e, elpusztult. A fentebb emlitett Nagyválthy János, ha várnagy volt, akkor bizonyára mint utolsó töltötte be ezt a tisztséget.

Huszt várát 1541 elején Ferdinánd Majláth István erdélyi vajdának adja bérbe a sóbányák jövedelmével együtt 50000 forint erejéig. Feltételül azt tüzte ki, hogy a sókincstárak utait és helyeit felszabaditsa, évenkint pedig 8000 forintot fizessen vajdasága dijába. Lehet, hogy ennek a szerződésnek megkötésében Nádasdynak is része volt, aki, mint Majláth sógora — Nádasdy Anna volt Majláth felesége — szivesen átengedte volna Máramarost neki. Ámde a szerződést sohasem hajthatták végre, mert Majláthot, ki titokban Erdély fejedelme akart lenni, 1541 julius 20-án Fogarasnál a moldvai vajda

elfogta s Konstantinápolyba küldte fogságba.

Huszt vára megmaradt továbbra is Nádasdy birtokában. Kávássy meg tovább üzhette rablásait. Bár Huszt vára és Máramaros János király halála után is Izabella és Ferdinánd között történt alkudozásokban mint legfontosabb tárgy szerepelt.

Már 1541 január hóban Bebek Imre fejérvári prépostot küldi Izabella Ferdinándhoz, még Budáról, hogy kész addig, mig férje patrimoniumát, amelyhez Máramaros is hozzátartozott, megkapja, Nagyszombatot, Pozsonyt és évi 25000 forintot elfogadni. De Ferdinánd elbizakodva hatalmába, kinevette a szegény özvegyet. Huszt várát és a máramarosi sóbányákat egy király sem adta volna ki szivesen a kezei közül. Ferdinánd azt üzente az özvegynek, hogy Huszt várát, Máramarost sókamaráival, tekintettel országos költségeire, nem adhatja ki, de a kérdést a német császár és a lengyel király kijelentéseitől teszi függővé. Később azonban Ferdinánd engedett, mivel Németországból hiába várt segélyt a török ellen, átvette Bebektől a kötelezvényt, amely szerint Izabella áten-

gedi Budát és hitbérbirtokait neki, ha ebbe szülei is beleegyeznek és kárpótlásul Huszt, Munkács várát, Máramaros sóbányáit szabad sóárulásával életfogytiglan, még fia esetleges halála után is évi 7000 forintnyi jövedelemmel megkapja.

De Máramaros ekkor is a Nádasdyé volt, még a következő évben is, bár megszünt a Ferdinándnak adózó megyék között szerepelni. Ezt mindenesetre az a körülmény eredményezhette, hogy Buda török kézre kerülése után a szultán Izabellának, „hogy legyen hol laknia“ Erdélyt és a Részeket, benne Máramarost adományozta. Kávássy, a várnagy, eddig is rendetlenül küldte az adót, most egyáltalában nem küldte. Még 1541-ben Kávássy 600 forintot beküldött az udvarnak, de azután — ugy látszik — az adóval is magát gazdagitotta. Rablásait még jobban folytathatta a zavaros időben. Utoljára is megunták, és Ferdinánd párthivei érdekében is szükségét találta, hogy Báthory András országkapitányt küldje 1546-ban Huszt és Kávás várak kiostromlására. Heves küzdelem után sikerült megtörni Kávássy hatalmát. Máramaros Huszt várával e szerint továbbra

is a Ferdinánd birtokában maradt, és még nem ment át Izabella tényleges birtokába.

De a királynő igényeit mindig hangoztatta. 1551 juniusában, midőn Castaldo János és Nádasdy Tamás vele Erdély átadásáról tárgyaltak, határozottan kijelentette, hogy a felajánlott csekély 12—15000 forint évi jövedelmet nem fogadja el, más feltételeket szab, amelyek teljesitéséig Kassa, Munkács és Huszt várakat, nemkülönben Bereg, Ungvár és Máramaros vármegyéket követeli. És csak akkor mondott le ezen követeléséről, midőn Oppeln hercegséget, évi jövedelmet és 100000 forintot biztositott hitbéreért a király.

Amint megtörtént a béke Ferdinánd és Izabella között és a királynő fiával kiköltözködött Magyarországból, Máramarosra is békésebb napok virradtak, ha nem is sokáig. A török messze volt innen, tőle nem kellett félni. Izabella és Ferdinánd között pedig a versengés egy időre fel lett függesztve. Hozzá lehetett fogni a vármegye belügyeinek rendezéséhez. Erre ugyan már valamivel előbb, 1548-ban is gondoltak és össze is foglalták Sziget statutumait, aminek igen nagy müvelő-

dés történeti fontossága van. De ugy látszik csak irott malaszt maradt az egész összefoglalás. Mert ha szigoruan keresztül vitték volna 1551 második felében, bizonyára nem léptek volna formális sztrájkba a máramarosi sóbányászok.

II. Ulászló 1498 április 28-án rendezte a sóvágók fizetését, mivel, mint az okirat mondja, a máramarosi kamaratisztek és a sóvágók között folytonos ellentétek uralkodtak a fizetés miatt. A tárgyalásokat a király megbizásából Tharczay János és Proll Miklós kamaratisztek folytatták a munkásokkal. Az egyezséget meg is kötötték. Ezután a sóvágók minden 25 darab kősó vágásáért 5 dénárt kaptak, azaz 60 fillért, mert egy dénár akkor 12 fillér volt. Ruházatra fejenként 100 darab kősó járt egy esztendőre. Minden királyi teher, szolgálmány alól pedig fel voltak mentve.

Még az uj bányák felfedezése esetére is megállapodtak. Ez esetben a kamaratisztek kötelesek a szükséges fát beszerezni és a földet kiásó munkásoknak egy bányaöl mélységü tárna nyitásáért egy forintot fizetni. Ha esetleg az ujonnan megnyitott tárnában

nagymennyiségü só találtatnék, a tárna megnyitói saját céljukra 1000 darab kősót vághatnak, mindjárt az üzem kezdetén, ha továbbra is ott dolgoznak, akkor minden egyes thumen (?) kivágott só után 11 darab kősó az övék, amelyek értéke összesen 33 dénárt kell, hogy kitegyen. A karfa megromlásáért négy uj fának a bányában való elhelyezéseért a résztvevő munkásoknak fejenként egy forintot kell adni. Ennyi járt egy uj lépcső elkészitéséért is, azzal a különbséggel, hogy még egy köböl bort is kaptak. A lajtorja, azaz a lépcső egy fokának kicseréléseért már csak egy pinty bor volt a kereset.

Ezeken kivül más jogokkal is felruházta II. Ulászló a bányászokat. Megengedte a huszti, técsői és szigeti sóvágóknak, hogy minden évben a kamaratisztek akaratával és helyeslésével maguknak birót válasszanak. A három város biróinak pedig meghagyta, hogy válasszanak ki a sóvágók közül is esküdteket, és ezek jelenlétében közösen itélkezzenek a sóvágók biráival a város polgárai és a sóvágók között felmerülő ügyekben. Az itélet természetesen csak a kamaratisztek felülbirálata után lett jogerős.

Évenkint négyszer, u. m.: karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor és mindszentekkor a sóvágóknak még külön járulékokat osztottak ki a sótisztek. A huszti sóbányászok összessége négy hordó bort, négy ökröt és négyszáz kenyeret kellett, hogy kapjon II. Ulászló rendelete szerint egy év folyamán. Egy-egy előbb emlitett ünnepkor tehát egy hordó bor, egy ökör és száz kenyér volt a járandóság. Ugyanennyit kaptak a szigetiek és a técsőiek is. A sóvágók birái külön járandóságot nyertek. Ötszáz-ötszáz darab kősót osztottak ki fejenkint a három birónak egy esztendőben. Mindezeket a kedvezményeket azonban, amelyek meglehetősen türhetővé tették a máramarosi bányászok életét, sajnos, a kamaraispánok, kamaratisztek nem igen tarthatták mindig szem előtt, amint ezt pedig maga II. Ulászló is megkövetelte rendeletében. Hol ebben, hol abban kárositották meg őket, amit különben az a körülmény mozditott elő, hogy a bányák rendesen zálogban voltak ebben az időben. A haszonbérlők nem csoda, ha minden eszközzel igyekeztek kihasználni a zálogot. Nekik is kellett nyerni valamit.

Elég az hozzá, a rossz bánásmód az

egyébként türelmes bányásznépet a munka megszüntetésére birta és mivel Máramarosban nem érezhették magukat biztonságban a sótisztek hatalmaskodásával szemben, Nagybányára menekültek. Itt ütötték fel — hogy modern kifejezéssel éljünk — a sztrájktanyát.

Az öt korona város birái, esküdtei hosszas tárgyalásokat folytathattak már a sztrájkolókkal, midőn végre 1551 szeptember 24-én Técsőn tartott ülésükön valami egyezséget köthettek. A sóvágók azt követelték, hogy az öt korona város biztositásukra és a visszajövetelük szabadságára nézve a saját pecsétjével megerősitett kötelezvényt állitson ki. A gyülés sokat tanácskozott a dolgon. Végre is Makay Tamás kamaraispán igérete és Szalay Benedek huszti várnagy kötelezvénye mellett azt a határozatot hozta és hitével erősitette, hogy nem fogja a sóvágókat megbüntetni távozásukért sem ő, sem a kamaraispán. Jogaikat nem sérti ezután, sőt összes törvényes jövedelmeiket biztositja. Ezek után kérelemmel fordul a tanács a sztrájkolókhoz, hogy félretéve minden félelmet, jöjjenek vissza és kezdjék meg a

munkát „a királyi felség és az egész Magyarország hasznáért“.

Ez volt Máramaros vármegye, de talán az egész ország első sztrájk-esete, amelynek teljes lefolyását nem ismerjük, de a técsői tanács határozatából nyugodtan következtethetjük, hogy rövid ideig tartott és hogy a kiegyezés nem volt valami tulságos nehéz.

A sztrájkon kivül nem ismerünk érdekesebb esetet Máramarosban abból a szélcsendes időből, amely Izabella távozása és visszajövetele között folyt le. De ezt a rövid szélcsendet a zivatar előjelének tekinthetjük, mert bizony 1556-ban, Izabella Erdélybe való visszahivása után nehéz állapotba került Huszt vára.

Mielőtt rátérnék Izabella visszatérésére, valamit meg kell emlitenünk, aminek kezdete ugyan még a zavaros időkre esik, de befelyezését a szélcsendes idő hozta meg Máramarosnak. Ez a reformáció.

Történetirók állitják, hogy Sziget már 1524-ben protestáns város volt. Bizonyitani nem tudják állitásukat, és igy kétség fér hozzá, de megengedhetjük, hogy az öt korona város lakosaihoz hamar eljutott a re-

formáció és talán 1540-ben már meg is hóditotta a polgárokat. Ramasi Mátyás, Huszti Tamás és Surdaster János prédikátorok voltak terjesztői az uj hitnek. Az ő munkálkodásuk folytán lassankint annyira tért hóditott a protestantizmus, hogy 1556-ban az öt korona város katholikus templomai mind az uj hit tulajdonai lettek. Máramarosban ezután jó ideig nem is volt katholikus templom. Ugyanebben az időben alapitották a református iskolát, amelynek egyik nagynevü tanára, Szegedi Albert „scholamester“ másolta le 1569 február 17-én Sziget statutumait, mivel az 1548-iki példány „az papirosnak hitvány voltáért“ nem lehetett tartós. Ebben a statutumban érdekes az uj hit papjaira vonatkozó rendelet, amely szerint Sziget vallási ügyeit két lelkésznek kell végeznie. Ez a rendelet máig irányitja a szigeti reformátusok eljárását.

Mig ezek Máramarosban történtek, a török szultán azon gondolkozott, mi módon szerezze vissza János Zsigmondnak Erdélyt. Erre Izabella is kérte a hatalmas urat. 1554 április 7-én Allepóban végre Izabella követének, nemkülönben a francia követnek át-

adta fermánját, amelyben ugy az erdélyi rendeknek, mint a moldvai vajdának meghagyta, hogy minden módon segitsék Izabellát Erdély visszafoglalására. Egyuttal Petrovics Pétert, János Zsigmond egyik gyámját is utasitotta, hogy menjen Erdélybe seregével. Petrovics be is jött, de mivel a török segély késett, kénytelen volt visszavonulni Lengyelországba. Csak a következő év februárjában kezdte meg ujra müködését Izabella érdekében, amikor Lugoson és Karánsebesen összeszedvén egy kis sereget, a dobrai hegyeken keresztül Erdélybe tört. Ugyanekkor támadt Erdélyre a moldvai vajda is.

Az erdélyiek mindenütt örömmel fogadták Petrovicsot, és a következő hónap 8-án a szászsebesi országgyülésen János Zsigmondnak hüséget fogadtak, visszatértéig pedig Petrovicsot kormányzóul ismerték el. Erdély ugyszólván kardcsapás nélkül hódol meg ismét Izabellának, ugy, hogy április 12-én a kolozsvári gyülésen a rendek már felszólitják Petrovicsot, tegye meg az előkészületeket a királyné és fia visszahozatalára.

Petrovics hamar megtette az előkészületeket és augusztus 8-án Erdély küldöttsége

már Lembergben volt, hogy Izabellát fiával együtt ünnepélyesen meghivja a trón visszafoglalására. Szeptember 23-án pedig 500 lovas és 500 gyalogos lengyel kiséretében utban voltak Erdély-felé. A Vereckei-szoroson jött be Izabella, mint hajdan Árpád. Itt fogadta a 23 éves Báthory István, az ország leggazdagabb és legbefolyásosabb embere, a későbbi Lengyel király, az erdélyi tanácsurak élén. Munkácson át Husztra jött aztán Izabella. Itt várta Balassa Menyhért szép kisérettel. Huszt vára még a Ferdinándé volt, de a csekély őrség nem tudta megakadályozni a város lakosainak nagy lelkesedését, amelylyel visszatérő királynéjukat fogadták. Innen Szigetre vezetett az ut, ahonnan a gutini és ilosvai hegységen át Nagybányára, majd Deésre, ahol Petrovics várta a hazatérőket.

Az erdélyi főurak átadták Izabellának az összes várakat, azok ellen a várak ellen pedig hadi-segélyt adtak, amelyek nem akartak meghódolni. Ilyen volt Huszt vára is. Izabella ekkor lengyel és magyar csapatait két részre osztotta. Egyik felét Huszt ellen, másik felét Várad ellen küldötte. Huszt vára

ellen az ostromot somlyói Báthory András vezette.

Huszt várának ez volt az első igazi ostroma. Kevés őrség védte a várat, de a természet annyira megerősitette ezt az erődöt, hogy majdnem a lehetetlenséggel volt határos bevétele. És bármennyire is vitéz ember volt Báthory, soha sem foglalta volna el, ha a véletlen segélyére nem jön. És ez a véletlen, amely minden bölcseséget elaltat, minden bátorságot elapaszt: az élelem hiánya volt. Forgách Ferenc, a már többször emlitett történetiró, rémes dolgokat ir erről az ostromról. A katonák testét valami borzasztó aszkór járta át — irja — napról-napra pusztultak, sokan beszéd közben fogaikat köpték ki az éhségtől, „mások meg az evés vagy a munka közben lelküket hányták ki“. Báthorynak pedig nem volt sok embere. Mindössze nyolcszázan voltak, de ezzel a csekély erővel is körül tudta a várat zárni annyira, hogy a védők még vizet sem kaphattak. Kiütött a pestis. A szorongatott vár még mindig bizott, mert sikerült két követet küldeni Ferdinándhoz segélyért. A követek hangoztatták, hogy Huszt az egész Márama-

ros kulcsa, elestével a király sójövedelme megszünnék; tehát ha meg akarja tartani, ugy csak a leggyorsabb segély mentheti meg. Az egyik követ biztató igékkel ment vissza a várba, a másik a Ferdinánd által a vár felmentésére küldött Brandeis császári vezérrel a török által szétszórt, kalandozó csapatok összegyüjtéséhez látott. Ezzel akarták aztán felmenteni Husztot.

Ámde Brandeis gyenge ember volt, akit csakis Ferdinándnak a magyar vezérek iránt táplált bizalmatlansága állitott ily fontos feladat megoldásának élére. Mert Zrinyi Miklós, a későbbi szigeti vértanú, a maga költségén ajánlkozott Huszt felmentésére, de Ferdinánd benne sem bizott. Brandeis pedig hamar visszavonult. A vár védői utolsó kétségbeesett küzdelemre szánták el magukat, de mikor már negyvenre apadt le számuk, a két várnagy a már emlitett Szalay Benedek és társa, Korláth Mihály, aki épp 1556-tól lett támasza Szalaynak, és aki Wittenbergában is megfordult, illő egyezség mellett feladta a várat 1557 január 20-án. És érdekes, hogy a feladás épp akkor történt, mikor már tényleg teljes lehetetlenség volt a vár

további védelmezése, hiszen csak 12-en maradtak benne egészségesen s azok is éheztek.

A vár elfoglalásának évében, 1557 március 20-án János, Zsigmond netaláni halála esetére gondolva, biztositani akarta édes anyját. Ezen okból Huszt várát Ujvár és Görgény várakkal egyetemben Izabellának adományozza. Lehet, hogy Husztot maga a királyné kérte, mert mint később látni fogjuk azzal az eszmével is foglalkozott, hogy Huszt várát szemelje ki lakóhelyül. Talán mikor keresztül vonult Máramaroson, ekkor kedvelte meg a szép fekvésü várat.

1557-ben egyéb változás is történt Huszt várában. Izabella Hagymássy Kristófot nevezte ki várkapitánynak. Vitéz ember volt, aki alatt érdekes események szintere lett Huszt.

Ferdinánd felsőmagyarországi főkapitánya, a vitéz Telekessy Imre, nem jó szemmel nézhette Izabella párthiveinek terjeszkedését. Gátat vetni igyekezett a hóditásoknak. Elfoglalta Munkács várát, sőt Szőllőst is meghódoltatta. Már Huszt várának elfoglalására is gondolt, sőt Székely Antal alvezérét el is küldte a vár ellen. De nem voltak ostromló

szerei, hát semmire sem mehetett, pedig azt hitte, hogy ezekkel két hét alatt be tudná venni Husztot, mert arról hiteles értesülései voltak, hogy a várban Hagymássynak alig van néhány embere. Valami eredménye mégis lett Székely vállalkozásának. Meglepte a vár környékén portyázó csapatokat, akik közül menekülésük közben sokan a Tiszába fultak.

Izabella és Ferdinánd között ujra megkezdődtek az alkudozások.

Ezalatt ugy Izabella, mint Ferdinánd megunták a folytonos harcokat és a béke megkötésén gondolkoztak. 1559-ben már megindultak a béketárgyalások, még pedig magának a szultánnak beleegyezésével. Izabella követe, Gyulai Mihály, azt az ajánlatot tette többek közt Ferdinándnak, hogy Munkács, Huszt várak, Máramaros vármegye és minden, amit a tiszai részekből bir, Erdélylyel együtt legyen a Jánosé. Ámde Ferdinánd is számot tartott János Zsigmond Erdélyen kivül fekvő birtokaira. Máramarost Huszttal és a sóbányákkal ő is követelte. Sztambuli követeit is arra utasitotta, hogy eszközöljék ki a porta jóváhagyását e területek átadására. Különösen Izabella volt amellett, hogy Huszt-

ról nem kell lemondani, mert ő ezt a várat a munkácsi várral együtt tartózkodási helyül jelölte ki az udvar számára. Már Ferdinánd hajlandónak mutatkozott Izabella feltételeit elfogadni, mikor Izabella 1559 szeptember 15-én meghalt. A török pedig Izabella halála után hallani sem akart e területek átadásáról, mint mondá: „János király fia iránti szeretetből, meg hogy az erdélyi rendek és nemesek barátságát megtartsa".

A békealkudozások fonalát ujra csak 1563-ban vették fel. János Zsigmond követe Bécsben Báthory István volt. De eredményre ez sem vezetett, mivel a két békülő fél főképpen Huszt és Munkács birtoklására nézve nem tudott megegyezni. Ugyanez a körülmény hiusitotta meg 1565-ben is a békekötést. A harc tovább folyt. 1567 januárjában Schwendi elfoglalja Munkácsot és Huszt ellen indul. Előre küldi seregének egy részét, hogy az ostromló szerek szállitásának biztonságáról gondoskodjanak. De nem fogott mégsem az ostromhoz, mert követei arról értesitették, hogy János Zsigmond a vár felmentésére nagy sereggel közeledik és Hazon, temesi basát is segitségül hivta. Schwendi a hirek hallattára visszatért Kassára.

A békealkudozások és a harciriadók között más érdekes események is folytak Huszton. A huszti várnagyok szerették növelni a vár birtokait és ahol csak valamelyes kétes jogot sejtettek, azt mindjárt kihasználni igyekeztek. Természetesen ebből a hatalmi tulkapásból rendesen hosszan tartó huza-vona, per keletkezett. Már 1493-ban is előfordult egy ilyen per, amelyben Dolhay Péter követelte vissza jogait, mivel a szurdoki, rozsályai, leordinai és ruszkopolyánai határokhoz tartozó három havasát Huszt várához foglalták le hatalmasúl. 1560-ban már sokkal nagyobb dologról olvasunk. Az egész máramarosi nemesség panaszolja be Huszt várának főnökét, Hagymássyt, hogy az öt korona város lakosainak bujtogatására a Lipcse, Herincse, Belezna, Keselymező, nemkülönben Szaplonca, Szarvaszó és Kabolapatak határában fekvő tölgyfaerdőkből több izben elhajtotta a nemeseknek járó sertéstizedet, amely tette következtében a nemesek összesen több, mint 600 sertéssel károsodtak. A legeltetésért járó pénzösszeget is lefoglalta a vár számára.

János Zsigmond az ügy megvizsgálására kiküldi az illetékes férfiakat és a tár-

gyalás napját 1560 december 15-ikére tűzi ki Husztra. A nemeseket csepei Zoltán Mihály képviselte, az öt koronavárost és a várat Dobszay János királyi causarum director. Ez utóbbi azzal védekezett, hogy az öt koronaváros a királyi jogot védelmezte, mert a nemeseknek csak saját jobbágyaik sertéseit van jogukban megtizedelni, mig a szomszéd vármegyéből ide hajtott sertések tizede Huszt várát illeti meg. Igy volt ez szokásban eddig is.

A városok ezen kijelentése után a kiküldött biztosok azt határozták, hogy meg kell kérdezni a szomszédos vármegyéktől, ki tizedelte 60 év óta a Máramarosban makkoló sertéseiket. Huszt várának tisztei-e vagy a nemesek? A következő tárgyalás idejéül a Szent György-napi törvénynapokat jelölték ki.

Huszt várának ügye csak 1561 május 24-ikén került sorra Gyulafehérvárt. Ámde ujra el kellett halasztani a tárgyalást, mert Szatmár, Bereg, Ugocsa vármegyék sok oly tanuvallomást is beküldtek, amelyeknél a tanukat nem eskették meg. Várni kellett tehát addig, mig ezeket a hiányokat a vármegyék pótolják. Végre ez is megtörtént és János

Zsigmond 1563 nov. 10-én kimondhatta az itéletet, hogy mivel a nemesek kétségen kivül beigazolták, hogy a más vármegyebeli sertések makkoltatásáért járó tized nemesi szabadság- és kiváltság-leveleik tanusága szerint őket illeti meg, ne merje senki sem zavarni ezután nemesi jogaikat.

1563-ban más érdekes eseményekben is szerepet vitt Máramaros. Ferdinánd nem tudott belenyugodni, hogy elvesztette a máramarosi gazdag sóbányákat. Mindenképpen pótolni törekedett a veszteséget, amit olyformán akart elérni, hogy a más országaiban lévő sóbányáknak igyekezett piacot szerezni, mint pl. a salzkammerguti bányának. Mindenek előtt a máramarosi, de az erdélyi sónak is a vámját kellett felemelni, hogy célt érjen. Szándékáról 1563 április 7-ikén értesitette a pozsonyi kamarát. Ámde a kamara Ferdinánd terveinek éppen az ellenkezőjét akarta keresztülvinni. A máramarosi és erdélyi sót fel akarta menteni a vám alól, mig a lengyel vielicskai sóbánya termékeit — ez a bánya ekkor a Habsburgoknál volt zálogban — akarta csupán megvámolni. Végre a két véleményt kingyenlitették oly formán, hogy a

lengyel só vámját felemelték, de a máramarosi és erdélyi sót is megvámolták. A lengyel só után egy-egy nagy darabért ezután 30 helyett 60 dénárt kellett fizetni. Az erdélyi és máramarosi után pedig 100 kősónként $1^1/_2$ frt vámot vettek. De a máramarosi só elárusitását megnehezitette Ferdinánd azzal, hogy ellenőrzésére Kisvárdán harmincadot, Mohiban őrhelyet állittatott fel.

Ezalatt Huszt várában nagy volt a sürgés-forgás. A várnagy, szigeti Vass Antal, aki a várból szorgalmasan vigyáztatta a környéket, értesült, hogy ellenség érkezett Ugocsába és Halmi körül ütött tanyát. Az ellenség az áruló Balassa Menyhért seregének egy része volt, amely éjszakára a megerősitett szentegyházba telepedett le. Vass Antal érezte, hogy gyors cselekvésre van szükség, de magától nem mert hozzáfogni a dologhoz. A vár főkapitánya, Hagymássy, ugyanis ekkor Szigeten tartózkodott. Innen intézkedik a várt illető ügyekben. Innen hagyta meg pl. 1563-ban Vass Antal és Horváth János várnagyoknak, hogy jártassák meg lovait, mert nem árt nekik, ha kiizzadnak, egyben Máthé deáknak innen ad parancsot, hogy az alsó

járásból másnap délig 30 lovat vigyen be a várba. Ide küldte tehát Vass Antal a Balassa Menyhért katonáinak Halmiban való tartózkodásáról a jelentést.

Hagymássy Kristóf rögtön intézkedik és meghagyja a két várnagynak, hogy nem vesztegetve, időt vonuljanak ki az ellenség ellen az őrséggel. A várban csak száz embert hagyjanak. A támadást vagy este intézzék Balassa népe ellen, amikor még nem „takaróznak a cinterembe vagy reggel, mikor kioszlanak a faluba . . . hivén Istent, hogy talán megbánják ez szin alatt való cselekedeteket“ (t. i. az árulást). Vigyenek magukkal tüzes szerszámot és pattantyust is, mert hátha rájuk kell majd gyujtani a falut vagy a szentegyházat.

Vass Antalnak ezzel a vitézi tettével a szigeti Vass család máramarosi szereplése bevégződik. Fiai itt hagyták a szép Máramarost. Beregben telepedtek le, de a házasságkötések folytán a család innen is elkerült.

A következő években Huszt vára sok zavarnak lett oka. 1566-ban ugyanis a szigeti veszedelem évében, János Zsigmond megbetegedett Brassóban. A körülette levő

urak közül Békés Gáspár és Csáky Mihály, akikhez még Hagymássy is járult, a fejedelem betegségéből hasznot akarván huzni, rávették János Zsigmondot, hogy adja beleegyezését egy végrendelet megfogalmazásához. Ebben a végrendeletben Huszt és Fogaras várát 30,000 aranyért a nemes urak magukra iratták. A következő országgyülésen a rendek elfogadták a végrendelet pontjait, de kikötötték, hogy az ország várait magán embereknek a fejedelem nem ajándékozhatja oda. És ezzel már kizárták Huszt várának eladományozását.

János Zsigmond halála után 1571 május 24-ikén Erdély rendei Báthory Istvánt választották fejedelemmé. A gyülés után pedig kihirdették János Zsigmond végrendeletét. Sok ajándékot kaptak a lengyel király és nővérei, társzekerek vitték a lengyel udvarhoz az ajándékokat és egyidőre Huszton helyezték el. Huszt ritkán látott még ennyi kincset, mint ekkor. De a végrendelet az a része, amely a várak eladományozásáról szólott, nagy mozgalmat eredményezett. Az erdélyi rendek követelték az uj fejedelemtől, hogy Huszt, Fogaras várakat vegye el Békéstől és társaitól.

Báthory István azonban nemes lelkü fejedelem volt, másokról is azt hitte, hogy oly becsületesek, mint ő, azért a rendek követeléseinek nem tett rögtön eleget. Nem gondolta, hogy Békés ellene forduljon. Ebben csalatkozott. Békés, mint bukott fejedelem jelölt, nem akarta elfelejteni bukását. Még mindig reménykedett, hogy Miksa király segitségével ráülhet esetleg Erdély trónjára. Békés szándéka csakhamar nyilvánvaló lett. Báthory ugyanis a rendek folytonos zaklatását megunván, végre is Huszt várának átadását követelte. Békés ezt kereken elutasitotta és midőn Báthory Miksa király levelét mutatta, amelyben a király is neki adott igazat, akkor Békés bécsi összeköttetései révén arra igyekezett rábirni Miksát, hogy erősitse meg Huszt birtokában őt és társait.

Békés Gáspár kérése homlokegyenest ellenkezett az erdélyi alkotmánnyal, Miksa mégis engedett a kérésnek s teljesitette kivánságát. 1571 okt. 13-ikán beigtatta a három nemest Békést, Csákyt és Hagymássyt Huszt várának tulajdonába.

Miksa ezen eljárására Báthory Kolozsvárra, 1571 nov. 7-ikére országgyülést hivott

össze, amelyen Békés nem jelent meg, bár meghivást kapott. A rendek nagy megbotránkozásnak adnak kifejezést a „testamentumos“ három ur eljárásán s a legszigorubban megparancsolják nekik, hogy a várat adják vissza Erdélynek. A királyt pedig vegyék rá, hogy adományát semmisitse meg.

Miksa erre, valószinüleg Békés izgatására nem volt hajlandó. Különben is pártokra, szerette volna osztani Erdélyt, mert igy titkos vágyát, Erdély meghóditását, könynyebben vélte, hogy elérheti. Báthory ezután kijelentette, hogy harcolni fog inkább, de egy maroknyi földet sem hagy oly kezekben amelyek ellene dolgoznak. Majd 1572 febr. 7-ikén Nagyszebenbe megy a fejedelem Forgách Ferenc tanácsosával, hogy a török követséget a dolgok állásáról felvilágositsa. De mivel Báthory még mindig remélte, hogy békét tud teremteni, a türelmetlenkedő török követeket azzal hallgattatta el, hogy ugy itt, mint Konstatinápolyban zálogos ügynek mondotta ki Huszt dolgát, mintha a „testamentumos“ urak 30,000 aranyért zálogba vették volna János Zsigmondtól a várat. Ezzel elodázta időre a harcot. És érdekes, hogy mig a törökök

különösen azért haragudtak, hogy Huszt vára magánkezekbe jutott és a háborut is azért sürgették, addig a harc csak Huszt meghódolása után kezdődött. Huszt várát ugyanis Hagymássy, miután Békéstől elpártolt, 1572-ben megadta Báthorynak. De továbbra is ő maradt a vár kapitánya.

Ilyenformán Huszt vára ujra Erdélyhez tartozott. Békés pedig később nagyban panaszkodott Hagymássyra, hogy „nagy perfidiával és árulással“ egymagának foglalta le a birtokot.

Békés ekkor már haddal készült Báthory ellen, aki szintén fegyverkezett. Visszahivta Lengyelországból Kornis Gáspárt, hogy oldala mellett legyen. A többi hű embereit is magához hivatta. Békést Miksa segitette. Az ő seregei Krakkóból indultak el és 1575 junius 28-án Tordára érkeztek.

Békés és Báthory harca bennünket anynyiban érdekel, hogy ennek a hire hozta Huszt várába, ha nem is önszántából, Balassa Bálintot, a hires költőt. Az eset ugy történt, hogy Bálint dicsőségre vágyván ott hagyta Eger várát és 200 aranyért lovasaival felcsapott Rueber császári vezérhez katonának. Ez

Békés segitségére küldte, aki már előbb elindult volt Erdélybe. Balassa Bálint kevés számu lovas embereivel utána indult. De az a szerencsétlensége támadt, hogy utközben az erdélyi határon ellenséges emberekkel találkozott. Kornis Gáspárral, aki éppen ekkor indult ura segitségére. A két sereg között csete-paté támadt. Kornis lett a győztes. Bár jó maga megsebesült, de emberei szétverték Bálint lovasait.

Ez volt az első balszerencséje Bálintnak. Amit csakhamar egy másik követett. Bálint amint megmaradt embereivel az éj szárnyai alatt tovább menni iparkodott, Hagymássy Kristóf, aki csak nem rég tért Báthory pártjára, embereibe botlott. Itt nem volt menekvés. Bálint kisded csapatát Hagymássy kétszáz lovasa hamar legyőzte. És Bálint maga is megsebesülve fogságba került. Egyelőre Huszt várában kapott „kvártélyt“.

Hagymássy, aki Békés legyőzése után Közép-Szolnok vármegye főispánságát is elnyerte, jól bánt a fogollyal, ugy tartotta „mint afféle szabad rabot, akit csak becsületszava köt.“ A szép beteg ifju, akit bizonyára jóval megelőzött költői hirneve, csakhamar magára

vonta Hagymássyné figyelmét. Eleinte csak részvéttel kisérhette a szerencsétlen poétát a vár urnője, de lassan-lassan a részvétből bensőbb vonzalom lett és Balassa egyik életirója azt hiszi, hogy a Krisztina nevére szerzett éneke e fogság és ez ismeretség emléke. Hagymássynét ugyanis Sanyiki Krisztinának hivták. A huszti fogság emléke nem egyszer rezegtette meg a dal forrásának titkos rugóit. Dallásra kényszeritette a költőt és igy gazdagitotta a magyar költői irodalmat. Azok a hónapok, amelyeket Máramarosban töltött Bálint, örökké emlékezetesek maradtak további életére. Mert ugyan a csapongó, élvszomjazó Balassa midőn 1576 végén elhagyta Husztot és Erdélybe ment a fejedelmi udvarba, látszólag hamar elfeledkezett a szép udvari hölgyek között Krisztináról, de midőn bátyja Krusith Ilonával akarta összehozni, Bálint tiltakozott. Hagymássynét hozta fel okul, akinek férje közben, 1577 áprilisában, elhalt. Komoly házassági tervekkel foglalkozott Bálint, el akarta venni a bájos Hagymássynét. És ez folyton kérdezősködött a költő felől és nem idegenkedett a házasságtól. De nem lett a frigyből semmi. „On revient toujour“ ...

visszatért a költő is a régi szerelméhez, Losonczy Annához, az egri főkapitány, Ungnád Kristóf hitveséhez. 1578 elején már Egerben találjuk, hol elfelejtette örökre Krisztinát.

Ezalatt Békés is elvesztette a csatát 1575 jul. 16-án Szentpálnál. És Erdélyben helyreállott a béke. De a béke után a fejedelem el is távozott Erdélyből. Nagy kitüntetés érte. A lengyel rendek bizalma benne összpontosult és meghivták királynak. A varsói országgyűlés által küldött követség, amelynek hivatása az volt, hogy Báthory Istvánnak felájánlja a koronát Máramaroson vonult keresztül. A követség nagyobb része 1576 január 5-ikén indult el Krakkóból és Przemyslen át Stry felé folytatta utját, ahol bevárta azokat, akik csak jan. 8-án indultak el a lengyel földről. A határszélen Báthory parancsából Goleczky Péter udvari ember üdvözölte a követeket. Majd Huszt mellett Bánffy György, aki Erdélybe is elkisérte.

A lengyel követek Báthory meghivása után ismét Máramaroson mentek keresztül. Maga a fejedelem is a lengyel korona átvételére vármegyénken haladt át kiséretével. Báthory lengyel hivei pedig már 1576 január

26-án, a megbeszélés szerint, Técsőn várták az uj királyt, hogy Lengyelországba vigyék.

Ilyen átutazó követek, akik a lengyel királyság ügyében jártak, több izben megfordultak Máramarosban. Legfeljebb az a kivétel, hogy nem egy uton jönnek és mennek a követ urak. Igy mindjárt Báthory István halála után 1587-ben Kovacsóczy Farkas kancellár, akit Báthory Zsigmond fejedelem küldött ki Lengyelországba az 1587-iki varsói királyválasztó gyülésre, hogy ott érdekeit képviselje, Moldván keresztül ment kiküldetési helyére. De vissza már Máramaroson keresztül jött. Az igazat megvallva kényszerüségből. Mert midőn 1587 augusztus 16-ikán Varsóból elindult, az volt a terve, hogy Munkácson keresztül Nagybányának tartson. Innen ment volna Gyulafehérvárra. De midőn a vereczkei szoroson átjött és Munkácsra ért, azt hallotta, hogy Nagybányán német hadak vannak és a várost ostromolják. El akarták foglalni a király számára. Erre tervet változtatott Kovacsóczy és kiséretével együtt, amelynek többek közt Gyulafi Lestár, a hires történetiró és udvari titkár, akitől a követség utjának leirását birjuk, nemkülöbnen Kornis Gáspár, a

huszti kapitány is tagjai voltak, Máramaros felé vette utját. Huszton megpihentek. Itt Kornis valószinüleg elvált társaitól, akik innen Szigetre, majd Vinczfalvára mentek, „mely az rút isszonyu Lápos havasának alatta vagyon, kinek isszonyu köves, hegyes és sáros voltát senki meg nem mondhatja“ Gyulafi Lestár szerint. Vinczfalváról a Lápos havasán átvonulva léptek át az Erdélyi határt. Szeptember 7-ikén már otthon voltak Gyulafehérvárott.

Mig ezek a követek jártak-mentek, Huszt várában egy szerencsétlen fejedelmi rab csörgette sóhajtva láncait. Ugyancsak az emlitett Gyulafi Lestár történetiró feljegyzései között akadunk erre a szegény fogolyra. Mindössze nehány sor az egész feljegyzés. Csak annyi van benne, hogy „1587 augusztus hónapjában, Lónyay Albert, huszti praefectus, alatt Péter havasalföldi vajda kötelen leereszkedve egyik ablakból, három évi fogság után kiszabadult a várból.“ „Auxilium misero lata fenestra tulit“ : a szerencsétlennek a széles ablak hozta meg a szabadulást — mondja Gyulafi.

Ez a rövid tudósitás alig sejteti, hogy mily sok kalandon, mily sok szenvedésen

ment keresztül ez a Péter vajda, mig Huszt várába zárták. Érdemes vele foglalkozni. Dr. Pap József ugyan már ezelőtt évekkel rámutatott Huszt várának ezen fejedelmi foglyára, a „Máramarosi Hiradó“ hasábjain, de itt az anyag lehető teljessége kedvéért ismételten meg kell róla emlékezni.

Péter vajda, a Drák nemzetségből származó Petráskónak volt a fia és közönségesen Csercsel Péternek hivták. 17 éves korában árván maradt és mint ilyen apja trónját a török szultán, Szolimán, elvette tőle és másnak adta, aki meg tudta jól fizetni, nem ugy, mint Péter, akinek semmije sem volt. A fiatal fejedelmi sarjat pedig száműzte. De Péter nem nyugodott, mig vissza nem szerezte jogos örökét. 1579-ben már Párisban találjuk, a hol füt-fát megmozgatva, de különösen nagy müveltsége által hamar bejutott Medici Katalin kegyeibe. Végre a francia udvar pártfogásával sikerült elérnie célját és 1583 juliusában a szultántól megkapta kinevezését. Havasalföld vajdája lett.

Vajdasága azonban csak amolyan pünkösdi királyság volt. Abban az időben, amikor mindent meg lehetett venni, egy török hűbéres állam fejedelme sohasem érezte ma-

gát biztonságban. Nem tudhatta mikor igér többet valami ellensége trónjáért. Csercsel Péter is ugy járt mint az akkori fejedelmek. Egy szép napon arra ébredt, hogy többé nem fejedelem. Kezébe vehette a vándorbotot. 1585 április 16-án menekülnie kellett birodalmából. Erdélybe szökött megmentett vagyonával. De itt Erdély kormányzója Kendi Ferenc elfogta és elzáratta. E fogságból sikerült megszöknie és egy ideig valami szász papnál rejtőzött el. Majd midőn megtudták buvóhelyét, egy cigány tanyán vonta meg magát a földnélküli fejedelem.

De innen is menekülnie kellett. Vesztébe menekült. Felismerték, átadták Medgyes város tanácsosának, aki aztán a tanács határozatából Husztra vitette fogságba. Itt élt egész 1587 augusztusáig, amikor sikerült megmenekülnie. Gyulafi téved, mikor három évre teszi fogságának idejét.

Mig a menekülésre rászánta magát a fejedelem, több izben megpróbálta, hátha sikerül tisztességes uton a szabadulás. Egy francia nemes, aki bujdosásában hü kisérője volt, a pápához fordult Péter kiszabaditása érdekében. A pápa megtett mindent, amit

csak tehetett. Irt Báthory Istvánnak, a lengyel királynak, Péter érdekében, de közbenjárása nem vezetett eredményre. Mikor kimeritett minden segélyforrást és látta, hogy innen a pártfogók utján nincs menekvés, kétségbeesésében a legmerészebb vállalathoz fogott. Egy komor, zivataros éjszakán szétszakitott ruháiból font kötelen leereszkedett a vár faláról. Ágyában, már amint ez az ilyen meneküléseknél szokásos, ruhából csinált bábut hagyott az őrök megtévesztésére. Hogy ki segédkezett a szerencsétlen Péternek a vár lakói közül, egyelőre titok a történetirók előtt.

Csercsel Péter sikeres vállalkozása után Kassára szökött, ahonnan Németországba vette utját. Elment Rómába is, ahol a pápának kegyét igyekezett megnyerni azzal az igérettel, hogy ha ujra elfoglalja trónját, áttériti országát a katholikus hitre. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert amint az akkori havasalföldi fejedelem, Michnea, értesült Péter kiszabadulásáról, nagy pénzösszeg árán kivitte, hogy ellenfelét a szultán megölesse.

A mit sem sejtő Csercselt Michnea pénzéért 1590 márciusában a Bosporus vizébe fojtották.

Huszt vára még egy ilyen szerencsétlenül járt férfiúnak életével van összefüggésben. Az eset nem sokkal Péter fejedelem halála után történt. Az emlitett Kovacsóczy kancellár is szerepel ebben a sajnálatra méltó dologban. Az ügy lefolyását ismét Gyulafi Lestártól tudjuk.

Gyulafit nevezetesen 1594 októberében Báthory Zsigmond Lengyelországba küldte, hogy a lengyeleket rávegye a török ellen való szövetségre. Gyulafi társa Sennyey Pongrác tanácsur volt, akivel „minthogy egy házban háltunk, néha egyről-másról conferáltunk, az ágyban lévén egymással.“ Igy beszélgetve rákerült a sor erre az esetre, amelynek végső szomoru akkordjai Huszton játszódtak le.

Az eseménynek szállai visszanyulnak arra az időre, amikor Báthory Zsigmond fejedelem ellenségeskedésbe jött rokonaival, Báthory Boldizsárral és Istvánnal. A fejedelem tanácsurai, Gálffy János és Gyulay Pál, a viszálynak olyformán akartak véget vetni, hogy vagy kibékitik a haragvókat, vagy ha ez nem sikerül, akkor Boldizsárnak és Istvánnak fejét veszik. Szándékukról értesitették

a fejedelmet is, de egyuttal szavát vették, hogy rokonainak ne áruljon el semmit.

Azonban Zsigmond nem volt az az ember, aki megtartja szavát. Alig békült ki rokonaival, rögtön elárulta nekik a titkot és 1592 decemberében az a hir kapott lábra Erdélyben, hogy Gálffy és Gyulay összeesküdtek Báthory Boldizsár és István meggyilkolására. Boldizsárnak ezután legfőbb vágya, a bosszu volt. Most ő kér engedélyt a fejedelemtől a két tanácsur meggyilkolására. Gyulayval hamar végzett. Abafáji kastélyában felkoncoltatta. Gálffynak sikerült menekülnie, de Belényes vidékén Csukáth Péter, akinek az udvarnál Gálffy volt a patronusa, elárulta jótevőjét és Váradra vitette. A fejedelem Váradról Husztra küldötte szegény Gálffyt.

Kiskarácsony napján vitték be a várba a fogolyt Boronkay Ferenc, Boyti László, Lőrinczffy Gáspár, Néma István. Bocskay István a váradi kapitány, megpróbálta, hogy kegyelmet kérjen számára, „de semmiképen sem lehetett“ — irja Szamosközy, az egykoru történetiró.

Amint erről értesült Kovacsóczy Far-

kas, Gálffy jó barátja, minden lépést megtett megmentésére. A fejedelem ugyanis azt a parancsot adta Szabó Balázs huszti várnagynak, hogy rögtön fejét vétesse Gálffynak. Kovacsóczy erre Zsigmondhoz ment és térden állva kérte a kegyelmet. A fejedelem elérzékenyült s megkegyelmezett Gálffynak. Levelet irt Husztra, amelynek a szabadulást kellett volna meghoznia Gálffy részére. De máskép történt a dolog.

Kovacsóczy rögtön elküldi Egerváry Jánost a levéllel Husztra. Ötven aranyat és jószágot igér neki, ha gyorsan jár. De a posta megkésett. Gálffy ellenségei gyorsabban jártak. Kendi Sándor, Báthory Boldizsár apósa, Bodoni István, aki a Gálffy halálos itéletét irta, gondoskodtak, hogy minél hamarább kivégezzék a tanácsurat. Az ő postájuk 1593 március 7-ikén, késő estére már megérkezett. Soklyói Szabó Balázs, várnagy, azonban csak másnap reggel adta hirül a fogolynak, az itélet tartamát. Gálffy kérte Szabót, adjon neki egy kis haladékot, hadd végezze el imádságát. A kegyetlen Szabó nem tett eleget a kérésnek.

Ekkor Gálffy „nagy bátran megyen a

halálra." Megnyugodott. Midőn kezét hátra akarták kötni, nem engedte. Majd letérdelt, oda tette nyakát a bárd alá, de még egyszer kijelentette ártatlanságát: „Im meghalok, de ha ebben én nekem bűnöm vagyon, az én Istenem az én lölkömnek üdvösségét soha ne adja."

És mikor lehullott a fej, amely Erdély tanácsurainak egyik legkiválóbbikát diszitette, akinek maga Zsigmond is székét köszönte, mintegy végzetszerüleg még abban az órában megérkezett Egerváry János a kegyelemmel. Az ember szinte kételkedném, ha hiteles adatok nem volnának.

Kovacsóczy Farkas közbenjárása nem vezetett eredményre.

Zsigmond erőszakos eljárása sokak előtt visszatetszést szült. Hozzájárult a török ellen való szövetsége, amelynek Erdélyben kevés barátja volt. Ugy, hogy a fejedelem a rendek ellenséges hangulata és a török mozgolódása következtében kénytelen volt menekülni. 1593 május 8-ikán indult el Báthory Boldizsárral Gyulafehérvárról Lengyelországba. De nem sokáig időzött itt, mert junius 13-ikán már visszaindult. Úgy jövet, mint

menet érintette Huszt várát, ahol megpihent.

Kornis Gáspár, huszti kapitány, ugyanis igen bizalmas embere volt Zsigmondnak. Nyugodtan érezhette magát nála a fejedelem. Általa igyekezett visszaszerezni a trónját is, midőn 1594-ben hirtelen haragjában lemondott. Akkor Kővárban tartózkodott. Ide hivatta Kornist többekkel, hogy a trón visszaszerzésén gondolkozzanak. A legnagyobb szolgálatot ezután tette Kornis a fejedelemnek. Elment Kolozsvárra és az ott lévő erdélyi rendeket egy éjjelen át való tanácskozás után titokban sikerült megnyernie Zsigmond részére. És ilyformán egyengette a fejedelem visszatérésének utját. Augusztus 8-ikára vissza is jöhetett Kolozsvárra, annyira le volt csendesitve az elégedetlenség. Bocskay István Magyarországból hozott csapatain kivül, a *huszti,* kővári s dévai várőrség kisérte utjában.

Ugyanebben az esztendőben Kornisnak erős tusát kellett megvivnia a tatárokkal. 40,000 főre teszik a vármegyénkbe törő tatárok számát. Nem tartom lehetetlennek, hogy a török Zsigmond megrendszabályozá-

sára küldte be ezeket. Máramaros Kornis huszti kapitánysága alatt erős Zsigmond-párti volt. Talán ezért látogatták meg először vármegyénket a tatárok. Kornis vitézül viselkedett, a tatárok közeledésének hirére el akarta zárni a szorosokat, hogy az ellenség be ne jöhessen. De megjárta, mert a tatárok kikerülték a szoros utakat, a meredek hegytetőkön rontottak be. A Nagyág görbe folyását követték aztán és igy hamarabb elérkeztek Husztra, mint Kornis gondolta.

A kapitány összegyüjtötte embereit és szembe szállt a tatárokkal. Gyengébb serege azonban kudarcot vallott. Kémjei pedig azt az ijesztő hirt hozták, hogy rettenetes tömeg tódul előre és a népet is fegyverre lázitja Zsigmond ellen. Kénytelen volt kiegyezni ezen hirek után a tatár vezérrel, mivel segitséget sem várhatott. Jó maga és a vár ajándékok árán megszabadult, de a vármegye sokat szenvedett rablásaiktól és öldökléseiktől. Ez a tatár had tovább pusztitotta a szomszédos vármegyéket. Messze elkalandozott és csak 1598-ban tért vissza. Számuk ekkor már 60,000-re rugott. Visszavonulásuk utja ismételten Máramaroson ve-

zetett keresztül. És a tatárok kegyetlenségéből ujra kijutott szegény vármegyénknek.

Kornis a tatárjárás után Huszt történetében csak közvetve szerepel. Helyét várnagya, Szabó Balázs foglalja el, jó maga pedig másutt kapván birtokot, Zsigmondtól elköltözött Máramarosból. Felesége pedig máramarosi leány volt, Dolhay Ilona.

A következő években nagy szerep jutott Máramarosnak Huszt vára folytán a Zsigmond és a Mihály vajda küzdelmeiben. Báthory Zsigmond 1597-iki lemondásánál még nem igen emlegetik Husztot, de az 1599-ik évtől kezdődőleg nem történik esemény, amelyből Huszt vára ki nem vette volna részét.

Midőn 1599 elején Báthory Endre lesz a fejedelem Zsigmond másodszori lemondása után, Rudolf császár rögtön levelet ir vezéreihez, többek közt a szatmári várparancsnokhoz, Székely Mihályhoz, hogy éber figyelemmel legyenek a történendőkre és erősitsék meg hadaikat. Ennek a parancsnak következményeként küldötte Székely el a felsőmagyarországi fizető mestert egy hű huszár kiséretében Husztra 1000 tallérral. Rudolf különben ugyanakkor,

amikor Székelynek irt, a huszti kapitányt, Szabó Balázst is felkereste levelével. Erősen megintve őt, „hogy hozzánk való állhatatosságodat bizonyitsd be és ne csak magad és tieidet, hanem a szomszédokat is lelkesitsd." Egyben felszólitja, hogy Székelynek, vagy Bástának tegyen jelentést az ottani állapotokról.

Rudolf ezen április 19-ikén kelt levelének nem lett meg a kellő hatása. Szabó Balázs már ekkor ugyanis tárgyalásokat folytatott Erdélylyel, hogy feladja a várat. Végre megállapodtak és Szabó szép igéretekért átadta Husztot Báthory Endrének. A dolgot azonban ugy tüntették fel, hogy Szabó kénytelenségből hódolt meg és ezért szinleg fogságba is vetették. A turpisság hamar kitünt. Bozó István, nagybányai biró, Székely Mihályt már 1599 május 12-ikén értesiti, hogy Szabó Balázsnak az erdélyiek a vár feladásáért Husztnak élethossziglan való birását igérték. A kapitány „elcsábitója" pedig Pogány György volt, aki sikeres müködéséért a Középszolnok vármegyei Pecsétszeget nyerte el a fejedelemtől jutalmul.

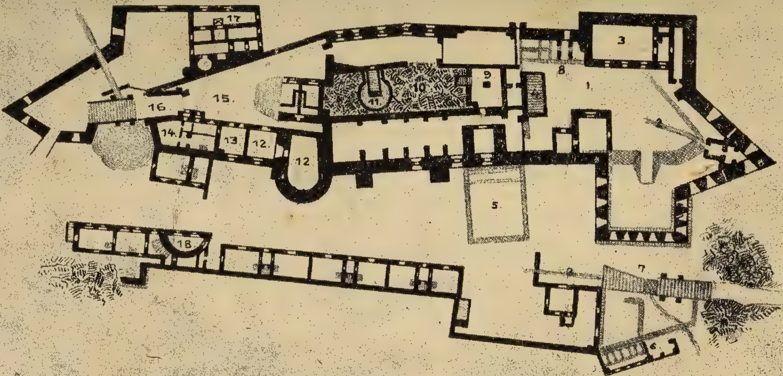
Székely Mihály meg is értette az ügyek

állását. Junius 2-ikán kelt levelében fedi fel a dolgot Rudolf előtt. Elmondja, hogy Szabó fogságra vetése csak „strategma“ az esküszegés palástolására. „Egy született erdélyinek sem kell hinni.“ Eszerint cselekedett is, mert lefoglaltatta Szabónak, mint hűtlenségbe esett férfiunak, jószágait. Mire Szabó azzal védekezett, hogy kénytelen volt a várat feladni és nem tudta mire vélni Székely eljárását. A naiv nem gondolta, hogy már leleplezték.

Huszt vára ilyformán ismét Erdélyé lett. De megerősitésre szorult. Csak ugy hordták bele a sok fegyvert, puskaport, golyót. Két száz székely vitt „lóterhekben lövő szerszámokat“ Bozó István jelentése szerint. Csak rövid ideig lehetett azonban Erdély birtokában Huszt vára. Báthory Endre fejedelem leveretése után még nehány napig ugyan sikerült fenntartani, sőt Báthory István, akire Endre a háboru idején az ország gondjait birta, feleségével és a főbbekkel egyideig szept. 10-ike körül e várban nyert menedéket és innen ment át Lengyelországba, de órái meg voltak számlálva. És ezen nem lehet csodálkozni, ha figyelembe vesszük, hogy a sze-

pesi kamara jelentése szerint 1599 december 11-ikén már egész Erdélyt elfoglalták Rudolf emberei, csak Huszt nem hódolt meg még. Az csak természetes, hogy ugy Básta, a kassai kapitány, mint Mihály vajda Rudolf sövetségese, nagyon vágyott Máramaros e nagy erősségére. És mindenféle igéretekkel igyekeztek rávenni a hütlen Szabó Balázst a vár feladására. Végre is Básta nyerte el. Rudolf hű szolgálataiért neki ajándékozta. Básta aztán hamar megegyezett Szabóval, igérvén neki eddigi javainak megtartását és nagy jutalmát, nemsokára átvehette a várat.

Básta György most Huszt őrségének gyarapitásához fogott. Megrakta jól német katonákkal, hogy Mihály vajda esetleges támadásaival szemben védekezni tudjanak. Ungnád 1600 január 2-ikán örömmel irhatta Szatmárról a császárnak: „Huszt hála Istennek egészen német fegyverekkel van teli már. A hajduk kivül, a vár alatt, szállásoltattak el. Most már Ő felsége magáénak mondhatja Husztot.“ Az emlitett hajduk talán Szabó emberei lesznek, akikben nem bizott Básta, azért lakoltatta ki őket. Állitólag maga Báthory Zsigmond tanitotta ki Rudolfot, hogy

A HUSZTI VÁR ALAPRAJZA (Régi rajz nyomán)
1. Földszint.
2. Esővíz csat.
3. Kaszárnya.
4. Lépcső.
5. Lerondolt régi calv. templ.
6. Fészer.
7. Elő-árok.
8. Ugynev. Rudera.
9. Pincze.
10. Sziklák.
11. Cisterna.
12. Régi raktárok.
13. Éléstár.
14. Sütőde.
15. Töltés.
16. Felső kapu. 17. Kazamatált kaszárnya. 18. Börtön.

Husztot a váradi, kővári és szamosújvári várral együtt hatalmába kell keritenie és német őrséggel megraknia, ha Erdély tulajdonosa akar maradni.

Mihály vajda azonban Huszt várát minden áron el szerette volna nyerni. 1600 február 15-ikén, majd julius 20-ikán, tehát két izben is országgyülést tartott és ezek határozatával Kornis Gáspárt küldte Rudolfhoz. Kivánalmai között fő szerepet játszott Máramaros Huszt várával. A vajda családi birtokul kivánta megszerezni Máramarost.

Rudolf szeptember 12-ikén válaszol Mihálynak. Kijelenti, hogy Husztot nem adhatja, mert Magyarországhoz tartozik, de biztosit más kárpótlást. A vajda azonban nem kapott kárpótlást, sőt Erdélyt is csakhamar elvesztette. Már Rudolf levele előtt hire jött, hogy 30,000 lengyel, 20,000 kozák és 6000 tatár áll Hocim táján, a Nyeszter folyó mellett, fegyverben Mihály vajda leverésére. A seregek három felül akartak beütni Erdélybe, Munkács, Huszt irányába és Moldvából. Ezenkivül magának a vajdának csapatai is züllésnek indultak. Augusztus 26-ikán 60 kozák lovas szökik meg tőle Má-

ramaroson keresztül Lengyelországba. Az erdélyi rendek is lázongtak Mihály ellen, nem tudták tovább türni a zsarnok kegyetlenségét és titokban tárgyalásokat folytattak Zsigmonddal. Vissza akarták hozni fejedelemnek. Együtt érzett az erdélyi rendekkel Pogány György, máramarosi alispán is, aki minden módon támogatta Mihály vajda ellenségeit. Észre is vették Rudolf emberei Mihály ellenes tetteit és jelentést is küldtek Rudolfnak dolgairól. Különösen azt rótták fel neki bűnül, hogy mindig akkor volt távol Szigettől, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, hogy Mihály vajdát, aki ekkor, mint Rudolf megbizottja kormányozta Erdélyt, segitse. Így amikor a 60 kozák lovas megszökött, vagy amikor a Zsigmond-párti Székely Mózes mondott búcsút 103 társával a vajdának és elfutott Erdélyből, Pogány György adót szedett a havasokban a király számára. De ez csak ürügy volt, amellyel Zsigmond-pártiságát takargatta. És ez ki is tudódott nemsokára. Már augusztus 28-ikán irja Rudolfnak Ungnád, királyi biztos, hogy Pogány szándékosan volt távol, sőt valószinű, hogy valamely félreeső faluban titokban találkozott is Székelylyel.

Pogány alispán erős Zsigmond-pártisága érthető. Eltekintve attól, hogy jó hazafi volt és titkos összeköttetésben állott az erdélyi urakkal, nem hagyhatjuk figyelmen kivül azt a körülményt sem, hogy Mihály vajdát személyes okokból is gyülölte. A vajda ugyanis két falúját vette el. Az emlitett Pecsétszeget és a tőle nem messze fekvő Horgospatakát. És csak Mihály vajda leverése után, 1600 október 18-ikán kapta vissza az erdélyi rendektől. Mihályt ezután Básta követte Erdély kormányzói székében.

Ebben az időben — Mihály vajdán kivül — egy erdélyi főúr is vágyakozott Huszt várára. Csáky István, Báthory Zsigmond volt udvarnoka, aki Ungnád biztost akarta megnyerni terveinek. Annyi érdeme volt mindössze az udvar előtt, hogy titokban értesitette Bástát Zsigmond dolgairól. Ungnádnak 1600 szeptember 27-én kelt és a császárhoz intézett leveléből tünik ki, hogy Csáky szolgálataiért Huszt várának élethoszsziglan való birását szerette volna megnyerni. De Ungnád nem bizott Csákyban és azt irta a császárnak: „Gyanitom, hogy e kérés az erdélyi rendek sugalmazására azért történt,

hogy jöhető esélyekre Huszt per indirectum Erdélyhez csatoltassék.“ Azért Csákyt csak általánosságban biztositotta Rudolf kegyéről, de a vár birását illetőleg semmi reménységet sem nyujtott neki.

Básta kegyetlen uralma, amely talán jobban megkinozta szegény Erdélyt, mint Mihály vajda vérengző természete, az urakat mozgalomra, támadásra kényszeritette. Kezének sulyát érezték a máramarosiak is. Felemelte a só árát annyira, hogy a sószállitók ijedtségükben nem merték folytatni mesterségüket. Ennek következtében a királyi harmincad jövedelme is megfogyott, a közjó is kárt szenvedett. Az 1604 évi tizenhatodik törvénycikk erről az állapotról panaszkodva kéri Rudolfot, hogy intézkedjék, miszerint a só értékét a régi árban állapitsa meg Básta. Még ekkor kértek az erdélyi rendek, de midőn Bocskay István személyében kiváló vezért, mély belátásu, államférfiut nyertek vezérül, az elégedetlen, s hazájuk sorsán segiteni akaró erdélyiek kibontották a szabadságharc lobogóit. Lépésről-lépésre diadalmasan lobogtatták és 1605 október 15-ikén Básta György vitézeinek távozniok kellett Huszt

várából. Megadták magukat s Lengyelországba költöztek. Helyeiket Bocskay derék katonái foglalták el. Bocskay hadainak ostroma csak csendes ostrom volt. Kiéheztették a várat, amely ekkor sok értékes holmival dicsekedett. Básta és a Báthoryak hordották össze ide sok kincset biztonság kedvéért. A sok kincs igy a Bocskay Istváné lett a várral együtt, amely ezután azt lehet mondani, hogy egészen családi birtokká vált és örökösről örökösre szállott. A bécsi békében, 1606-ban pedig hivatalosan is Erdélyhez csatolták.

Bocskay István halála után a rokonsága kapta Huszt várát. És pedig Homonnai Drugeth Bálint nyerte el felesége, Pálóczi Horváth Krisztina jogán, aki Bocskay István hasonnevü nővérének, Horváth György feleségének, volt gyermeke. 90000 tallérnyi összegért iratta Bocskay reá Huszt várat azzal a feltétellel, hogy Erdélytől nem fogja elszakitani. A Bocskayt követő erdélyi fejedelem, Rákóczi Zsigmond is vágyott Huszt várára. Különben rokonságban állott Drugeth Bálinttal, amennyiben ennek első felesége az ő leánya, Erzsébet volt. Talán Rákóczit az

vezette, midőn Husztot követelte vejétől, hogy biztositsa magát Drugethék esetleges támadásaival szemben. Mert ismeretes dolog, hogy Rákóczi Zsigmond csellel jutott a trónra. Meghamisittatta jó pénzért a kapucsi basával a szultán athnámé-ját, amelyből kitörültette a Homonnai Drugeth Bálint nevét és a magáét iratta helyébe. Rákóczi uralkodása rövid ideig tartott, felszólitásaival pedig egyszerüen nem törődött Drugeth. A kérést nem teljesitette „az akkori kétséges környülállásokhoz képest.“

Drugeth Bálintnak a körtvélyesi — ma már nem létező — oláh-orosz klastroma köszönt sokat. Básta, Zsigmond és Mihály vajda zavaros idejében ezt a klastromot, Huszt várához foglalták le. 1607-ben Drugethet, mint a vár tulajdonosát, Máramaros közönsége és Simon moldvai vajda, megkérték, hogy adja vissza az oláh püspöknek Körtvélyest, amely „ennek előtte való boldog emlékezető fejedelmek idejében is oláh püspökök lakóhelye volt“. Drugeth készséggel tett eleget a kérésnek, csak azt kötötte ki, „hogy az klastrom mind az püspökével egyetemben Huszt kapitánunkval mindenekben egyet értsen“.

Rákóczi Zsigmond után a fejedelemségben Báthory Gábor, az utolsó Báthory, következett. Trónralépése után nemsokára, 1608 október 27-ikén, megerősiti Drugeth Bálintot Huszt várának birtokában. De ez a megerősités csakis Bálintnak szólt, mert ennek halála után, Báthory Gábor a maga számára foglalja le Husztot. Ez természetesen Drugeth Bálint örököseinek nem tetszett. Különösen Drugeth György ellenezte, aki minden módon arra törekedett, hogy a fejedelemnek a várban lévő embereit a maga számára megnyerje és igy ismét Huszt birtokába jusson.

Tervét megtudta Báthory. 1612 május 2-ikán levelet ir neki. Ebben erősen ki kel Drugeth György ellen. Hangsulyozza, hogy a vár a fejedelemé. Ne lázitson ellene. Semmiféle követséget ne küldjön a várba, mert hallotta, hogy a legrosszabb hireket költi pénzügyi dolgairól. Hogy nem tudja kifizetni vitézeinek zsoldját, hogy alig ad egy hópénzt váraiban. Igy akarja átpártoltatni huszti hiveit a maga számára. Végül felszólitja Drugeth Györgyöt, hogy a huszti kapitánynak, Bornemissza Józsának, aki már Drugeth Bálint-

nak is kapitánya volt, később pedig Máramaros főispánja lett, elfoglalt marháit, jószágait adja vissza.

Az utolsó Báthory ezután élete végéig nyugodtan birta Husztot. Meggyilkolása után is az ő emberei birták a várat. De csak Bethlen Gábor trónrajutásáig. Ekkor II. Mátyás kezdeményezésére Dóczy András, szatmári kapitány, Pernyeszy Gábor által elfoglalta Husztot és ezzel elidegenitette Erdélytől az egész Máramarost. Bethlen Gábor ez ellen egyebet nem tehetett, mint, hogy az ügyet a nádor elé terjesztette alkudozás végett. De igy sem maradt sokáig idegen kézben Máramaros.

A nagyszombati béketárgyalásokon 1615-ben a sok egyéb között Huszt vára és Máramaros is szóba kerültek. És huzamos tanácskozás után ujra Erdélyhez csatolták ezt a sokat hánytatott vármegyét. De egy titokban Nagykárolyban kötött egyezség folytán, amelyet II. Mátyás május 15-ikén hagyott helybe, Huszt kapitányának, a többi erdélyi várak kapitányaival együtt a magyar királynak is hüséget kellett esküdnie. Ezen egyezség éle a török ellen irányult.

16 6-ban Huszt urat cserélt. Ekkor adta Bethlen Gábor a vám és sóbányajövedelemmel együtt édes testvérének, Istvánnak, 50.000 aranyért, de fentartotta magának a visszaváltás jogát. Ennek a Bethlen Istvánnak irta 1620 augusztus 8-ikán Bethlen Gábor azt a levelet, amelyben a szegény máramarosi nemeseket ugyancsak leszólja. Lehet, hogy megérdemelték. Mert bizony megvolt az a jó tulajdonságuk őseinknek, hogy amit csak lealkudhattak a fejedelmektől, akár az adóban, akár a katonaállitásban, azt lealkudták. Ugy látszik mostanában Bethlen István, akit Gábor hadakozása idejére Erdély kormányzójának nevezett ki, igen kedvezett a máramarosiaknak. Ugy, hogy midőn Bethlen Zólyomból katonákat kért tőle és Máramarosnak is kellett volna adni bizonyos számu katonát, a vármegye panaszkodni kezdett. Erre irja aztán a fejedelem testvérének: „nem kell Uram ily igen kedvezni nekik, mondtam én sokszor kegyelmednek, mert afféle vakmerő gaz népnek mentül többet kedveznek, annál bátrabb; elhigyjék az árulók, hogy ha mindebben mennek elő, bizony magam fogok a domálásokhoz (megszeliditésükhöz); hogy annyi

sok gaz nemesség pedig teljességgel immunis legyen az hadi expediciótól, az mind lehetetlen s mind illetlen és az igazság ellen való dolog volna, könnyen őket nem kell hagyni.“ Szórul-szóra le kellett irnom Bethlen Gábor ez erős kifejezéseit, mert félek, hogy a most élő máramarosiak nem hinnék el, hogy ilyen őseik voltak.

Maga a fejedelem is gyengiti később szavainak erősségét. A kemény szavaknak ugyanis az a folytatása, hogy „ha pedig mostan hirtelen semmire őket nem vehetni, hogy a konyhám attól való bizodalom alatt meg ne fogyatkozzék, parancsoljon kegyelmed Budainak, nála lévő restantia proventusomból vegyen mindjárt 1000 berbécset, igen jókat, kövéreket, egészségeseket“ . . . és minden késedelem nélkül hajtsák a táborába. „Ha emberség volna bennek — már mint hogy a máramarosiakban — ajándékon is kellenék adni annak a vármegyének konyhámra 7000 berbécset, holott ők mely nagy békességben ülnek az én gondviselésem alatt, minden kereskedéseknek utjait felnyitottam nekik.“

Bethlen István, miután Huszt várának tulajdonosa és Máramaros örökös főispánja

lett, többnyire a várban tartózkodott. Kapitánya dralepszkai Horváth György volt, aki ezt a hivatalt már 1617-től viselte. A várban a kulcsári tisztséget egy Mihály nevezetü egyén töltötte be, akit 1627 április 14-ikén Bethlen Gábor, István testvére kérésére cimeres nemességre emelt a Nagyidai előnévvel. Ettől kezdve Nagyidai Kulcsár Mihálynak hivták. Mesterségének nevét tartotta meg vezetéknévnek, de utódai e nevet elhagyták és nemesi előnevüket használták vezetéknév gyanánt. Később Kulcsár Mihályt 1638-ban huszti udvarbirónak nevezte ki Bethlen István. Huszt vára Bethlen István miatt sok ostromnak és zavarnak volt okozója. Miután az erdélyi rendek Brandenburgi Katalint, Bethlen Gábor özvegyét, letették a trónról, 1630-ban Bethlen Istvánt választották meg fejedelemnek. De egy evig sem volt fejedelem. Még abban az évben lemondott I. Rákóczi György javára és decemberben Huszt várában vonta meg magát, bár Eszterházy Miklós nádor nagyon biztatta, hogy vegye vissza lemondását és lépjen fel Rákóczi ellen. Az ilyen biztatások rendesen kitudódnak és nagy zavarnak lehetnek okozói. Az egymásiránti bizalmat csök-

kentik és a féltékenységet növelik; annyira, hogy a legkisebb, magában véve szóra sem érdemes dologból is háborut eredményezhetnek a hatalmasaknál. Ez az eset állott fenn Bethlen István és I. Rákóczi György között. Nem csoda az egyik leköszönt fejedelem, a másik meg tényleges fejedelem volt és igy mégis csak ellenlábasokként állottak egymással szemben. A Bethlen lemondása után tartartott topai értekezleten Rákóczi megfogadta ugyan, hogy a Bethlen családot nem fogja kiforgatni birtokaiból, mégis háborura került közöttük a dolog.

Nem mindig nagy események eredményezik a harcokat. És aránylag kis dolog játszott közre a Bethlen István és I. Rákóczi György között lefolyt harcok, ostromok megszületésében is. Történt ugyanis, hogy Bethlen István veje Zólyomy Dávid, hütlenségbe esvén, birtokait elvesztette. Bethlen István ezért a fejedelemre haragudott meg. A lefoglalt javak egy részét Zólyomyné, saját édes lánya birtokában szerette volna látni. És mivel ez nem történt meg, Bethlen üldöztetésnek vette a fejedelem eljárását. Ebben az esetben pedig Rákóczinak volt igaza, mert mint az 1634

február 19-ikén kelt levelében kimutatta, mindenben a törvény betüje szerint járt el, midőn Zólyomy birtokait lefoglalta.

Ez az eset már nagyon megingatta a jó viszonyt. De a teljes szakitást más hozta létre. Bethlen István fia, Péter, egy alkalommal, egyik nemes udvari tisztjét heves szidalmakkal illette. Ez hivatkozva nemesi jogaira visszafeleselt urának, aki aztán haragjában ugy találta pofon vágni és megrugni a nemes tisztet, hogy az nehány napra a hatalmas ütésekbe elpusztult. A fejedelem értesült a dologról és Pétert megidézte. Az idézést még akkor sem vonta vissza, mikor az elhalt nemes tiszt anyja már hajlandónak mutatkozott a Péterrel való kiegyezésre. Bethlen István fia megijedt. Ismerte a fejedelem igazságszeretetét. Biztosra vette, hogy elitéli. Nem jelent meg az idézésre, de irt ipjának, Illésházy Gáspárnak, — Illésházy Kata volt a felesége, — sőt Pázmány Péternek is arra kérve őket, hogy járjanak közbe érdekében a fejedelemnél.

Pázmány irt is Rákóczinak és azzal mentette Pétert, hogy betegsége miatt nem tudott megjelenni. Ámde ezzel nem sokat

ért, mert a fejedelem Pétert ismét megidézte egészségének helyre állása idejére. Péter azonban ekkor sem jelent meg, sőt goromba levéllel válaszolt a fejedelem idézőlevelére, aki most kimondta rá a hütlenséget.

Az itélet kihirdetése legérzékenyebben az apát, Bethlen Istvánt, érintette, aki elkeseredésében elhatározta, hogy fegyvert fog a fejedelem ellen, de fiát nem hagyja. Megerősiti két erődjét: Huszt várát és Ecsedet. Husztot az emlitett Horváth Györgyre bizza, akit nagyon szeretett és aki haláláig, 1613-ig, volt Huszt kapitánya, amikor is a közel egykoru irások tanusága szerint „maga gr. Bethlen István jelenlétében nagy pompával, tisztességgel az huszti templomban temettetett el“. Ecsedet fiára hagyja őrizés végett. Jó maga pedig, miután 1635 végén követeket küldött a portára és a lengyel királyhoz, a következő év januárjában 300 derék katonával Egerbe indult. Majd Budára megy a basához. Mindenütt azt hirdette, hogy Erdélyország őt akarja visszaültetni a fejedelmi székbe.

A fiát féltő apa nem riadt vissza semmiféle eszköztől. Elárulta a budai basának az 1631 április 3-ikán, Kassán megkötött titkos

szerződést, amelyet Rákóczi a magyar királylyal kötött és amelynek éle a török ellen irányult, sőt azt is hiresztelte, hogy Rákóczi a török ellen a lengyel királlyal szövetkezett. Bethlen szavainak a basák hitelt adtak. Melléje állottak. Ebből érthetjük meg aztán, hogy miért volt oly sok baja Rákóczinak *Huszt* ostroma miatt.

Bethlen távozása, hiresztelései nem hagyhatták tétlenül a fejedelmet. Országgyülést hiv össze 1636 február 15-ikére Kolozsvárra a Bethlen ellen teendők megbészélése végett. A rendek látva a török ellenséges hangulatát, azt határozzák, hogy előbb próbálja meg a fejedelem az egyezkedést. Küldjön követeket a budai basához, a portához és igyekezzék lebeszélni Bethlen támogatásáról a törököt. Egyben Bethlen Istvánt szólitsa fel a hazatérésre. Ha pedig ez nem sikerül, akkor készek mindenre. Készek vérüket is ontani a fejedelemért. Husztra vonatkozólag azonban a rendek gyors cselekvést kivánnak a fejedelemtől, akit felhatalmaznak, hogy a várat azonnal vegye ostrom alá, mivel ez a vár Erdélyhez tartozik, ellenséges kezekben tehát nem hagyható.

Az egyezkedésből nem lett semmi. Bethlen Istvánt nem lehetett hazatérésre birni. Ő harcot akart. Párducz Lukács vezérével csak ugy szállittatta a katonákat Huszt megerősitésére. A budai basához küldött erdélyi követek, akiknek vezetője Szalánczy István volt, nem tudták lebeszélni a basát, hogy elpártoljon Bethlentől. A szultánnál lévő követek pedig csak üres igéreteket hoztak. A fejedelem eleget tett az országgyülés parancsának. Csak Husztot kellett még ostrom alá vennie. Ez is megtörtént. Kun Istvánt küldte Rákóczi a vár kiostromlására, amelynek sikeres lefolyása érdekében Ballingh János, munkácsi kapitány is sokat tett. Az ostromlók nagyobbrészt Lengyelországból toborzott férfiak voltak.

Huszt várának ostromlásával a fejedelem csak az országgyülés határozatát teljesitette és mint látni fogjuk, mégis majdnem trónját vesztette Huszt miatt.

A rendek szorgoskodása, hogy Huszt várát ostrom alá fogja a fejedelem, különösen megérthető Sebessy Boldizsár, az erdélyiek konstantinápolyi követének, szavaiból, amelyeket Rákóczihoz irt. „Nagyságodnak —

irja — az egyik és nagyobbik erősége fejedelemségében való megmaradására“ a huszti vár. De ezekből a szavakból megérthető az is, miért igyekezett Bethlen István a budai basa által rávenni a szultánt, hogy tiltsa el Rákóczit Huszt várának ostromától.

Huszein, a budai basa, meg is mozgatott minden követ a portánál védence érdekében. Nagy esetet csinált Huszt ostromából, felfujta, rémképeket tárt a szultán elébe annyira, hogy a szegény erdélyi követek alig birták ellensulyozni Konstantinápolyban a budai basa panaszait. Holott az igazság Rákóczi mellett volt. Ő ugyanis csak Husztot szállotta meg, mig pl. a Magyarországhoz tartozó Ecsedet meg sem közelitette. Amiből világos, hogy nem tört a Bethlenek teljes kiirtására mint hiresztelték. Csak egy Erdélyhez tartozott, de elidegenitett várat akart visszaszerezni. Rákóczi ezen tapintatos eljárásával alaposan visszaélhetett Bethlen Péter. És vissza is élt. Hadba szólitotta az egész ecsedi várőrséget s ugy szólván vadászatot tartott a fejedelem katonáira és postáira.

Huszt várának sorsát azonban nem az ostrom és a védelem döntötte el tulajdon-

képen, hanem az a diplomáciai harc, amelyet a fejedelem követei a budai basa embereivel folytattak Konstantinápolyban. Érdemes ezt figyelemmel kisérni.

Midőn a budai basa Rákóczi hadba szállásáról és Huszt ostromáról értesitette a portát, a török urak nagyon megindultak a fejedelem ellen. A szegény erdélyi követeknek ugyancsak sok dolguk akadt, hogy a vihart lecsillapitsák. A budai basa nagyitotta Huszt megszállásának körülményeit. Az erdélyi követek ellenben kisebbitették. Kis csete-paténak mondották az egész ostromot, amelyet a budai basa rossz akarata fujt fel oly nagy dologgá. Hiszen — mint mondogatták — még ágyukat sem vitetett a fejedelem a vár alá. Képzelhető, hogy komoly ostromról szó sem lehet. Az ilyen beszédek egyidőre lecsillapithatták a porta haragját. És a követek büszkén irhatták 1636 augusztus 7-ikén Rákóczinak, hogy a portának ellenséges indulata megszünt. Ámde ez a siker csak ideiglenes volt.

A szultán ugyanis nem hagyta abba a dolgot. Ujabb értesitéseket kapott a budai basától, akinek mégis csak jobban hitt és aki

ujra ágyukkal való ostromról beszélt. Mire határozottan kijelentette és kivánta, hogy Huszt alól vigye el hadait a fejedelem, mert az nem illik, hogy — mint Budáról irták — egyfelől békességet kiván Rákóczi, másfelől „annak az odafutott embernek várát“ — pedig Bethlen nem is volt ott — ágyukkal vívatja. A fejedelem követei ekkor azt felelték a szultánnak, hogy Bethlen István mindenfélékkel, török, tatár, oláh hadak behozásával fenyegetődzik. Hát talán a fejedelemnek van annyi joga, hogy országának védelmezéséről gondoskodjék. Különben a rendek felhatalmazták, hogy Huszt alá hadakat szállitson. Egyszer már elvitette a vár alól hadait a fejedelem. Csak kevés lovas katonát hagyott hátra. De ekkor a várőrség el kezdett garázdálkodni. A követek ennélfogva minden áron azon voltak, hogy a szultán ne vitesse el Huszt alól a fejedelem seregeit. Ámde a szultán erre nem volt rábirható. Végre abban állapodtak meg, hogy addig, mig elválik, lesz-e béke Bethlen Istvánnal, a hadaknak el kell menniök Huszt alól. De közel maradhatnak a várhoz az ellenőrzés céljából, hogy a várbeliek ne tehes-

senek kárt a környéken és hogy új katonákat ne csempészhessenek erősödésükre.

I. Rákóczi György tökéletesen egyetértett követeivel. Augusztus 10-ikén ismételten ir nekik, hogy utasitásokat adjon. Abból indul ki, hogy ha Illésházy Gáspárnak és Bethlen Péternek, István fiának, szabad magyarországi gyalogokkal a szultán országára csatázni s olyan erőséget, mint Huszt idegen őrséggel megrakni ellene, „nekünk többet kell azért cselekednünk, hogy a hatalmas császár országától Huszt vára el ne idegenkedjék.“ A fejedelem meg akarja győzni a szultánt, hogy Bethlen István, Péterrel együtt német párti. Nem érdemelnek hitelt tehát, ha ellene áskálódnak. Hiteles adatai vannak állitásainak bebizonyitására. Ne segitse ezután a porta Bethlenéket, mert ez annyi volna, mintha önmaga ellen harcolna. A fejedelemnek ekkor 500 gyalog és 100 lovas katonája volt Huszt alatt.

Ámde a követek nem várhatták be uruk levelét. Gyors cselekvésre lett szükség. A budai basa folytonos áskálódásai, amelyeknek célja az volt, hogy a szultánt Rákóczi elmozditására birják, az erdélyi követeket előbb

hivták sorompóba. Tholdalagi Mihály követ még augusztus 10-ikén, tehát a fejedelem levelének keltekor, szükségesnek látta Zülfikár agának a nagyvezérhez való küldését. Az agával aztán elbeszéltette az ügyek állását a nagyvezérnek Tholdalagi, aki a fejedelemhez irt levele szerint a következőket mondta Zülfikárnak:

„Máramaros olyan, mint egy külön álló országocska s annak a Lengyelország felé való egyik részében vagyon Huszt, akit Bethlen Gábor adott inscriptióban az öccsének, de azonkivül az egész tartomány, kiben sok főember lakik és nemesek, mind az országhoz valók és ha az hadat abból a tartományból kihozatja nagyságod, akár lengyel hadat, akár németet s akár magyart vihet bele Bethlen Péter, minthogy most is az Illésházy gyalogjai vannak benne; másik esmét az, hogy azokat a főembereket és nemeseket és mind az egész szegénységet elrontják a várból, ha ott örzői azoknak nem leszen, és igy ha az várkapu elől....... elhozatja is nagyságod a hadat, de abból az vármegyéből, tartományból, ezen két okért ki nem hozhatja, mert mind az szegénységet,

az ki nem Bethlen Istváné, kell őrizni s mind azt, hogy idegen hadat ne vigyenek belé, arra is vigyázni kell".

Ezekből az üzenetekből megérthetjük, hogy mily fontos szerepet játszott Huszt I. Rákóczi György fejedelem, uralkodásának első éveiben. És már sejthetjük, hogy ha a fejedelem és Bethlenék Huszt miatt való ellenkezése nem szünik meg, Erdélyre támad a török.

De más dolgokból is lehetett ezt következtetni. Azokból a diplomáciai hazugságokból, amelyekkel a fejedelem a szultán elámitásán fáradozott. Erről a kijátszási munkáról Rákóczi augusztus 19-ikén kelt és Konstantinápolyba küldött leveléből értesülünk. Ebben elmondja, hogyan tervezi Huszt ostromának folytatását. Eddig ágyukkal nem lőtték a várat — irja — csak egy palánkot (cölöp sorral burkolt földhányást) foglaltak el s abból holmi falkonyokkal csupán a lövő lyukakat lövöldözték. De mivel azt mondják, hogy ha két öreg ágyut vinnének oda, leronthatnának egy kőfalat, amiáltal a várba is bejuthatnának, vagy legalább az őrséget feladásra kényszerithetnék, azért a vár fek-

vésének tanulmányozására valami német kapitányt küldött Husztra. Ennek a nyilatkozásától függ, vitet-e ágyut oda vagy nem, mert ha tényleg van remény a vár elfoglalására, akkor érdemes volna ágyukat oda vontatni. És most jön a fejedelem diplomáciai hazugsága. Felszólitja követét, hogy úgy tegyen, mintha az ágyukat már a vár alá szállitotta volna. Ha aztán a budai basa vagy Bethlen István ujólag megirnák a portára, hogy ágyukkal lövetik Husztot és a szultán, meg a nagy vezér nagyon megindulna, mert az erdélyi követeket hazugságon fogta, azt kell mondania, hogy a követek akkor igazat mondtak, mert ágyuk tényleg nem voltak a vár alatt. Miután azonban a fejedelem katonái elfogták Bethlen Péter kémjét, aki bevallotta, hogy több magyarországi gyalogot akarnak Huszt várába vinni és hogy el akarják szakitani a várat Erdélytől, azért a fejedelem gyorsan intézkedett és ágyukat vontatott Husztra. De ez a felkészülés világért sem történt Bethlen István ellen, hanem a magyarországi gyalogok kiüzésére, mert a fejedelem országával együtt azt látja a szultán hasznára, ha Huszt

vára az erdélyiek kezén van és ha Bethlen István az ő hüségére térve Erdéllyel együtt szolgál a szultánnak. Mig Bethlen Péter nem esküdt atyja tanácsából a német császárnak hűséget és a kémét el nem fogta a fejedelem katonasága, ágyuval nem lőtték Husztot, csak arra vigyáztak, hogy a vár alatt tanyázó katonaságot ne bántsák a várbeliek. Most kénytelenek lövetni, ne hogy idegen kézbe kerüljön a vár, ami a szultánnak is igen nagy kárára volna. A várban különben sincs főember. Nagyobb részt „elegy-belegy magyarországi gyalogos“ tanyázik benne és sem az ország hasznát nem nézik, sem Bethlen István és Péterét, hanem oda kedveskednek inkább, a hova valók. Nem lehet tovább halasztani az ostromot, mert jön a tél és akkor nem lehet ott hadat tartani, aminek folytán nagyon elszaporodhatnak a várbeliek és elszakithatják Husztot és Máramarost Erdélytől.

Ezen tanácsok végeztével Rákóczi ismételten hangsulyozza, hogy a követ csak akkor mondja el mindezeket, ha kérdőre vonják. A levél végén pedig kijelenti, hogy a szultán ellen ő semmit sem tesz, amint

hogy semmit sem tett soha. Husztra is csak az ország megbizásából vigyáz.

Az előbb emlitett levelen kivül még sürű levélváltás folyt a fejedelem és követei között. A török nem hitt olyan könnyen és a budai basa is ugyancsak rajta volt, hogy meghazudtolja Rákóczit. Augusztus 23-ikán irják a követek Rákóczinak, hogy a budai basa azt jelentette a portának, hogy a fejedelem elfoglalta a külső várost s mindent felégetett. Mire ők azt felelték, hogy csak egy palánkot gyujtottak fel a katonák. Hiszen a várat lehetetlen bevenni mig élése el nem fogy. A porta ilyformán a fejedelem és a budai basa diplomaciai harcának lett szintere, amelyen a két hadakozó fél folytonosan egymás lekicsinyitésére tört.

A fejedelem titkos leveleiből azonban könnyen kiolvasható, hogy a vár élelem és viz dolgában nagyon rosszul állott. Az ostromló vezérek mind ezt jelentették a fejedelemnek. És közeli meghódolást jósoltak. A várban ugyanis a jelentések szerint egy eleven kutnál és egy csatorna kutnál több nem volt. Az eleven kutban is csak négy ölnyire terjedt a viz, de ez is rossz volt,

annyira, hogy azok, akik valaha a várban laktak, mind azt mondják, „soha nem tarthatják a viz miatt soká“ magukat a várbeliek.

A fentebb emlitett német kapitány szerint Husztot három felől igen jól lehet lövetni. Csak a „fennvaló házak falainak“ rontását kell megkisérleni és kész volna a győzelem. Most még azért erősen védekeznek a várbeliek, „mind öreg, mind közép jövő szerszámmal, szakállossal“ lövődöznek ki. És ha jelenleg elvonnák a hadakat Huszt alól, akkor ők győznének, elfoglalnák az egész vármegyét, a sáncokat elhánynák és magukat mindenben megerősitnék.

Mindezek után egyáltalában nem csodálkozhatunk, miért igyekezett annyira Rákóczi, hogy Huszton lévő seregét el ne vitesse a szultán. Még érhetőbbé válik a dolog, ha tudjuk, mit tett a budai basa Bethlen érdekében.

Mindenek előtt egy nagy „solemnis legációt instituált.“ És azt hirdette, hogy idegen hadakkal, némettel, lengyellel rakja meg a fejedelem országát, hogy a szultán ellen támadólag lépjen fel. Husztot is azért ostro-

molják az erdélyiek. Ezek a híresztelések nagyon meggyöngitették a fejedelem hitelét a szultánnál, aki végre is Bethlenéknek adott igazat. Rákóczit pedig utasitotta, hogy hadait vigye el a vár alól. Egyben úgy látszik, utasitotta a budai basát is, hogy induljon Rákóczi ellen.

A szegény fejedelmet most csapások csapásra érték. Már ugyszólván azon a ponton voltak csapatai, hogy beveszik Husztot. Az ágyuk ugyanis nem sokat árthattak a várnak, hát más eszközökhöz fordultak az ostromlók. Aknát ástak a vár alá. A bányászok serényen dolgoztak és 9 nap alatt 25 ölnyire ástak be a hegybe. A munka annál gyorsabban haladt, mert sem kősziklára nem akadtak, sem deszkákat nem kellett rakniok a föld szakadása ellen, „mert szinte olyan földe vagyon, minemü földje vagyon Magyarországban a lyuk pincéknek.“ Az aknaásás tervszerüen történt. A bányászok egy része az eleven kutra igyekezett beásni magát, más része a bástya alá, ismét más része egy kőfal alá.

És midőn igy javában folyt a munka és a biztos sikerrel kecsegtetett, a vár felmentésére

segitség érkezett. Bethlen István és Péter Ecsedről erős sereget küldtek a vár felmentésére. A fejedelem hadai visszavonulni kényszerültek. Kevéssel ezután, mivel a szultán is megparancsolta, kivonta Máramarosból csapatait Rákóczi. De ezzel még nem volt vége mindennek. A budai basa nem szünt meg ekkor sem Rákóczi ellen dolgozni. Összegyüjtötte hadait a Rákoson, sőt a temesi basának is meghagyta, hogy készüljön Erdély ellen. A fejedelem keserüen panaszkodik törökországi követeinek. Elmondja, hogy a szultán parancsára elvitette hadait a vár alól, pedig tudja mennyi baja lesz még emiatt Erdélynek, mert Bethlen Péter nagyon megfogja erősiteni Husztot. És midőn eleget tett e nehéz kivánságnak, akkor nagyobb csapás éri. Ellene készülődnek a basák. „A portánál — irja Rákóczi — vétkünk nincs; okot semmire nem adtunk.“ Nyugodtan várja a török seregeket. Mert magához fogja venni a szultán atnaméját, azaz szerződéslevelét, a kajmekám, a nagyvezér helyettese hitlevelét, amelyet három hónappal ezelőtt küldött neki s amelyet most oly rutul megsértett és Isten igaz itéletére támaszkodik. El van készülve

a legrosszabbra, de a törökkel felveszi a harcot.

Máramarosba is visszarendeli hadait. Erre nagy szükség is volt, mert Huszt vá-rából a vármegyét Bethlenék pártjára kezd-ték hódoltatni. Arról is érkeztek tudósitások a fejedelmi udvarhoz, hogy Bethlen Péter haddal készül Máramaros elfoglalására Ecsed-ből. Ezt mindenképen meg kellett akadá-lyozni, ne hogy Máramaros végképen elsza-kadjon Erdélytől. De még ekkor is elég tapintatosan járt el a fejedelem, mert mint leveléből értesülünk, ágyukat nem vittek a vár alá. Nem akarta ostromoltatni a várat, csak Bethlen Péter támadásának és a várból való hódoltatásnak igyekezett gátat vetni. Lehet azonban, hogy nem volt reménye a vár elfoglalására és azért nem küldött ágyukat.

A budai és temesi basák ezalatt Er-délybe értek. A fejedelem vezérei, Ibrányi Mihály, váradi kapitány, Kornis Zsigmond, György Jakab több kisebb csatározásban sikereket értek el, ugy hogy Rákóczi erős ellenfélnek bizonyult. Annyira, hogy a szul-tán megkötötte vele a békét a topai egyez-kedések alapján Szászvároson. December

4-ikén már vége volt a küzdelemnek. Rákóczinál megmaradt a kormánypálca. Bethlenékkel kibékült. A háborut erőszakoló basák pedig beestek a fejedelemnek szánt verembe. A budai basát a szultán elmozditotta, a temesit megölette. Erdélyre jobb napok virradtak.

A máramarosi nemesség nagy szolgálatokat tehetett Rákóczinak a Bethlenékkel folytatott küzdelemben. Erre mutat a fejedelem eljárása Máramarossal szemben. Felmenti a nemeseket a személy szerinti hadbaszállás kötelessége alól. E helyett azután háboru esetén 150 jól felfegyverezett gyalogost és 50 lovast kellett kiállitania a vármegyének. Mindamellett a vármegyének meghagyja régi kötelességét: a lengyel határok és havasok őrzését.

Ez utóbbi, a határ őrzése, nem egyszer sulyos feladatként nehezedett a nemes vármegyére. Panaszkodtak is érte nem egyszer. Egy 1640 május 2-ikán kelt levélből olvassuk, hogy a máramarosiak gyakori panaszaiból kifolyólag, amelyek a lengyel szomszédok garázdálkodásairól szólottak, a fejedelem követeket küldött a lengyel királyhoz. Ezek felszólitották a királyt, hogy igazitsa el valamikép a máramarosiak dolgát és rendsza-

bályozza meg hiveit, mert különben szeget szeggel, a máramarosiak önhatalmilag vesznek elégtételt. Átmennek a lengyel határon és ott bosszulják meg a sérelmeket.

A lengyel király hajlandó volt a határsértések megorvoslására. Követe által azt üzente a fejedelemnek, hogy jelöljenek ki mindketten biztosokat, akik majd együttesen intézzék el a határ ügyét. Ezzel azonban nem lett vége a háboruságnak.

A vármegye 1644 április 5-ikén tartott ülésén ujra felmerülnek a panaszok, hogy sok istentelenséget követnek el a határokon: embervagdalásokat, égetéseket és egyebeket. A bünök elkövetői pedig nem félnek a törvényszéktől, a tisztektől sem, annyira el vannak bizakodva. Mindezeket jól megfontolva, a gyülés elhatározta, hogy a bűnök elfojtására a tisztek rögtön itélkezhetnek. Ami Deák Lajos tudósunk szerint nagyon hasonlit a statáriumhoz.

De nemcsak a határokon, de magában a vármegyében is történtek ilyen feljegyzésre méltó esetek. Igy, hogy csak egyet emlitsek, a vármegye állapotát élénken jellemzi az 1644 junius 21-ikén lefolyt vármegyei gyü-

lés, amelyen egy anya lép panaszával a nemesek elé saját édes gyermeke ellen. Pogány György özvegye, Sztojka Ágota, emel vádat István fia ellen, aki — az özvegy állítása szerint — sem Isten parancsának, sem az ország ártikulusainak nem enged, sem a főispán, sem a vármegye intézkedéseit nem respektálja. Kéri megbüntetését, mert ő házában tovább meg nem szenvedheti.

A vármegye nagyon jó viszonyban volt I. Rákóczi Györgygyel és bőven kivette részét a fejedelem küzdelmeiből. A fentebb emlitett 150 gyalogost és 50 lovast nemcsak kiállitani, de fizetni is a vármegye volt köteles, ami az akkori sanyaru helyzetben bizony nem volt kis dolog. Fejenkint ugyanis a gyalogosoknak négy-négy, a lovasoknak öt-öt forint járt ki minden hónapban. Az öt várost pedig még külön 20 gyalogosnak fizetése kötelezte. Ezeket a huszti várban kellett tartania. Havonkint egynek-egynek négy forint járt ki a városoktól. Hogy ezek a négy forintok nem voltak valami csekély terhek a városokra, azt mindjárt megértjük, ha figyelembe vesszük, hogy az akkori érték a maihoz ugy viszonylik, mint egy a tizen-

öthöz. Tehát egy négy forint a mai értékre átszámitva 60 forint. Eltekintve azonban a katonaállitástól, egyébként is szives volt a viszony I. Rákóczi György és Máramaros között.

Máramaros I. Rákóczi György alkotmányos harcaiban is szerepel. Még mielőtt a fejedelem kibontotta volna a vallási küzdelmek lobogóját, a vármegye 1643 december 15-iki ülésén már elhatározta, hogy követeket küld Lengyelországba, akik a begyült hadi pénzen a gyalogság részére posztót és zászlónak való taffotát hozzanak a küszöbön lévő háboru céljaira.

A fejedelem iránt táplált szives viszonyt igazolja az is, amit a vármegye 1645 január 17-iki ülésének jegyzőkönyvében olvasunk. Százezer zsindelyt és száz tutajt szavaztak meg akkor a nemesek a fejedelem házai részére. És hogy minél előbb kiszolgáltathassák e holmikat rendeltetésük céljaira, parancsot adnak ki, amely szerint a zsindely csinálóknak addig egy zsindelyt sem szabad eladniok, mig a fejedelem meg nem kapja a zsindelyeket.

Máramaros azonban nemcsak a fejedelemmel, de Bethlen Istvánnal is jó viszony-

ban élt, de ugy látszik csak azután, miután Rákóczi kibékült vele. Ennek a jó viszonynak megteremtője természetesen maga Bethlen volt, aki bőkezüségével nemcsak Gábor testvére életében, mint Erdély kormányzója, de most is, mint Máramaros főispánja, nem egyszer halmozta el a vármegyét. Ha pénz dolgában megszorult a nemes vármegye, mindig bátran fordulhatott főispánjához. Nem talált zárt ajtókra. A vármegye meg is hálálta jóságát. Midőn 1644 március elsején a főispán a vármegye szükségleteire 100 forintot adományozott, a vármegye száz kétesztendős juhot és 25 vágó tehenet igért hálából neki szt. György napjára.

Huszton ezalatt jól folyt a világ sorja. Amióta Rákóczival megtörtént a kibékülés, nem zavarta a vár nyugalmát semmi. A nyugalomban aztán nem maradt el a dinomdánom. 1642 junius 23-ik napján tartotta huszti udvarházában Bethlen István unokájának, Zólyomy Krisztinának kézfogóját Perényi Gáborral. A kézfogóra Bethlen Ferenc főudvarmestert és Fehérvármegye főispánját is meghivták. 1644 szeptember vége felé Pálóczi Horváth Miklós fiát vitte Husztra

Páloczból, Ungvármegyéből, Bethlen Istvánhoz iskolába. Sok kiváló vendég fordult meg ebben az időben Huszton.

De ezek a vendégek mulatni jöttek. Voltak azonban olyan átutazó vendégek is, akik nehéz helyekről, vér áztatta földről vették Máramaros felé utjokat. Ezek a vendégek a székely tábor vitézei voltak, akik miután I. Rákóczi György zászlója alatt kivivták Magyarország alkotmányos jogait, hazafelé indultak és vármegyénken mentek keresztül. Huszár Mátyás volt a sereg főtisztje. Utjok Máramarosból „isszonyú rút erdőn, hogy az ember latrabb erdőn soha által nem jöhetett“, vezetett keresztül, mig Oláh-Láposra értek.

Ezen átutazás után Máramarosban változások történtek. Meghalt Bethlen István, a főispán, aki egyébként a tudományos élet terén is müködött, és ezáltal Huszt vára is urat cserélt. I. Rákóczi György most a vármegye főispánjává Rhédey Ferencet nevezte ki. Rhédeyé lett Huszt várának és uradalmának jó része is, felesége, Bethlen Zsuzsianna jogán, aki az öreg Bethlen Istvánnak volt a leánya s igy testvéreivel együtt ő

is részesült atyjának nagy kiterjedésü birtokaiban.

Rákóczi György nagy bizalommal viseltetett Rhédey iránt. Mig más kinevezésekkor téritvényeket vett a nagyobb hivatalnokoktól, hogy hüségüket esküvel erősitsék, addig Rhédeytől nem a hüségeskü letevése miatt vett téritvényt, hanem a vármegyében elhatalmasodott garázdálkodások megszüntetése végett. Nevezetesen a hosszu életü Bethlen István alatt, különösen életének vége felé, a visszaélések nagyon elszaporodtak Máramarosban. A tisztikar nem volt serény a gonosztevők üldözésében; maga is a jobbágyságot nyomorgatta. Ha hozott is valami határozatot a nemes vármegye, nem hajtották végre. Ugy, hogy a fejedelemhez folytonosan érkeztek panaszok a máramarosi közigazgatás rosszasága, lanyhasága miatt.

Rákóczi az öreg Bethlen Istvánnak elnézte a hibákat, hogy a tisztviselőket nem utasitotta gyorsabb és igazságosabb jogszolgáltatásra, de most az uj főispán kinevezésekor, kifejezésre akarta juttatni, hogy elvárja a vármegye állapotának megjavitását. Ez okból kérte csupán a téritvényt Rhédeytől.

Rhédey Ferenc 1648 julius 17-ikén Vinczfalván állitja ki a téritvényt, amelyben négy dologra kötelezi magát. Először a sérelmek orvoslását és a hatalmaskodások megszüntetését igéri. Másodszor a szegény nemesség támogatását tüzi ki céljául, amenynyiben kijelenti, hogy a vármegye tisztviselőit szigoruan vissza fogja tartani a szegényebb nemesek megsarcolásától. A téritvény harmadik pontjában a „cégéres vétkekben“ élőknek megbüntetését és „istenes életre“ való szoktatását veszi fel programmjában, mig a negyedikben az előbbi három igéretének megtartásáról és hüségéről biztositja a fejedelmet.

Rhédey Ferenc ugy látszik igyekezett is megfelelni a fejedelem kivánságainak. Az ő kezének müködését vélem felfedezni pl. abban a rendeletben, amelyet a vármegye közönsége 1650 aug. 23-ikán hozott és amely a közgyülések rendes lefolyásának előmozditását célozta. Szomoruan panaszkodik a vármegye, hogy gyülésein olyan „rut zugás, kiabálás és rendetlen állapot“ uralkodik, „mely miatt más bene dispositus vármegyékben is rosz hirünk“ van. Ugyszólván nem

lehetett tanácskozni. Most elhatározza a nemes vármegye, hogy ennek utána „az impertinens emberek disciplinában tartassanak“ és tiz pontban foglalja össze a tárgyalás rendes lefolyását biztositó szabályokat. A ki egy szabályt megsért, köteles 24 forint büntetést fizetni.

A vármegye határainak védelméről is gondoskodik Rhédey. Valószinüleg ő szólitotta fel a fejedelmet, hogy irjon a krakkói vajdának, mert a lengyelek egyre-másra követik el a határsértéseket Máramarosban. Elhajtják a nyájakat, elüzik a pásztorokat stb. A fejedelem 1650 április elsején értesiti ez állapotokról a krakkói vajdát és kéri, hogy intézkedjék a jó szomszédság helyreállitása végett.

De nemcsak a lengyelek fenyegették mindig a határokat, hanem a tatárok is. Alig intézték el a határkérdést a lengyelekkel, már augusztus 20-ikán a fejedelemnek uj parancsot kellett adnia a vármegyének. Most a Moldvával szomszédos terület felől fenyegetett a veszély. Ide törtek be a tatárok. És könnyen átjöhettek volna Máramarosba. Rákóczi meghagyja, hogy vágják be az utakat

és vigyáztassák, nehogy meglepje a vármegyét a tatár.

Ebben az időben a fejedelem már II. Rákóczi György volt, aki alatt még sok kellemetlensége akadt Máramarosnak a tatárral. Az ő szerencsétlen politikája, amellyel Erdélyt majdnem a végromlásba taszitotta, Máramarosban is szomoru állapotokat teremtett. Az előbbi erdélyi fejedelmek gondoskodtak területeik védelméről és ügyes politikájuk folytán Máramarostól is távol tudták tartani a törököt és némileg a tatárt. II. Rákóczi György azonban egyenesen kitette szegény vármegyénket a veszélynek. Másrészről igaz, hogy egy szép lappal is gazdagitotta Máramaros történetét. Ha az ő erős, talán nem is épen tulcsigázott, nagyravágyása nem törekszik a lengyel királyi koronára, akkor nem lett volna fejedelmi összejövetel Visken és Máramaros nem látott volna annyi kiváló férfiut.

A lengyel királyságra az utat már I. Rákóczi György is egyengette, hiszen már volt erdélyi fejedelem Lengyelország királya, mért ne lehetne ezután is. Lengyelországban ez időben mindig nagy zavarok uralkodtak,

A zavarosban pedig könnyen lehet halászni. X. Károly svéd király II. Rákóczi Györgygyel már azon gondolkozott, hogy fel kellene osztani egymás közt a lengyelek országát, amelynek gyenge királya, János Kázmér, nem tudott megbirkózni az ellene áskálódó ellenzékkel. Már évek óta állott vele szemben a lengyel nemesek jó része, akik az ország belső békéjét ismét és ismét feldulták. A szomszédos Máramaros nem egyszer érezte a lengyel nyughatatlanság forrongását. Láttuk előbb a határsértéseket, látni fogjuk ezután is. A vármegye gyüléseinek jegyzőkönyvében sok adatot olvashatunk a határsértések elleni védekezésekről. 1655 szeptember 28-ikán tartott gyülésen már erősebben érzi a lengyel zavargások hatását Máramaros, mert szükségesnek találja, hogy „az Lengyelország mostani felháborodott állapotra nézve“ az utak védelmére őröket küldjön ki.

II. Rákóczi György ekkor már tárgyalt a svéd királlyal, de a végleges szövetséget csak 1656 december 6-ikán kötötte meg vele. Ennek a frigynek alapján indult el aztán Erdély fejedelme a lengyel korona megszerzésére. Az elindulásról értesült Máramaros is,

hallotta azt is, hogy erre vezeti a fejedelem seregeit, sietett kiváltságait megerősittetni. December 19-ikén a vármegye gyülésén elhatározza, hogy megkéri a fejedelmet, tartaná meg kiváltságaiban „és pénzül venné fel ő nagysága lovasinkra és gyaloginkra való zsoldot, kiért száz vágótehenet igérünk ő nagyságának“. Kérésüket teljesitette Rákóczi. Aminek folytán a száz tehenet már december 28-ikán megadták. De ez a fejedelmi kegy nem sokat használt.

Rákóczi ugyanis 1657 január 6-ikán Szamosujvárról Máramaros felé vette utját és Visket jelölte ki találkozó helyül mindenkinek, akivel tanácskozni akart. A hadseregnek is ide kellett összegyülnie. Képzelhető mily költségbe verte ez Máramarost. Magának a fejedelemnek ellátására a vármegyei gyülés oszlásonként (100 oszlásra osztották fel Máramarost hadi szempontból) két forintot vetett ki adóba, ezenfelül még portánként egy forintot. A fejedelem nagy udvarral jött be Máramarosba.

Magával hozta nejét, Báthory Zsófiát, anyósát, fiát, Ferencet. Azt akarta ezzel, hogy az erdélyi hadaknak és a Magyarországból neki hódoló vármegyék felkelő seregeinek

látása, amely seregeknek január 14-ikére kellett Viskre érkezniök egy előbb kiadott rendelet folytán, bizalmat öntsön a szeretett férj és fiu sorsáért remegő nőkbe, akik bizonyos kétes reménnyel néztek a jövő elé.

A viski fejedelmi sátor pompázott a fényben. Oly sok párduc bőrt, zászlót, selymet, lobogót és ékszert lehetett látni, hogy szinte elkápráztatta az embert a sok cifraság. Rákóczi felszerelte magát mindennel, ami csak a királyi méltósághoz szükséges volt. Körüskörül ember-ember hátán tolongott. A kis Visk, de Máramaros sem látott még ennyi nagy embert egy csomóban, mint most. Itt voltak a külföldi államok követei: a svéd, kozák követek. Az orosz követ, Alexej Mihajlovics küldötte is eljött „igen szép, válogatott, drága érő egy nehány száz nyusztbőrrel“, hogy eltántoritsa a fejedelmet a svéd szövetségtől. Eljöttek a bujdosó lengyelek közül azok, akiket a fejedelem, mint tolmácsokat, illetve közvetitőket akart felhasználni lengyelországi utjában.

Ezeken kivül Viskre gyülekezett Erdélyország szine-java. Az országnagyok, a vitéz eventék. Mindenekelőtt a fejedelem környe-

zetében ott lehetett látni Máramaros főispánját, Huszt várának urát Rhédey Ferencet. Továbbá Serédy Istvánt, Barcsay Ákost, Kemény Jánost, Pap Endrét, Földváry Ferencet és még sok főurat. Ezek közül a nemes urak közül sokan éreztek aggodalmat szivük mélyén, de nem szólottak. Aggodalmaikat, rossz sejtelmeiket keblükbe zárták. A folytonos jövés-menés, az ujabb és ujabb seregek érkezése végre a kétkedőkben is kezdte eltüntetni a lidércnyomást. A fejedelem lelkesedése, vakmerő bizalma pedig csakhamar átragadt környezetére is.

Azért a fejedelem vállalkozása mégis csak nagy dolog volt. Téli időben átkelni a máramarosi havasokon és Lengyelországba menni hajmeresztő bátorságot kiván. A dicsőség utáni vágyakozás rabja, II. Rákóczi György, nem ijedt vissza semmitől. Talán hamarább, könnyebben átmehetett volna a lengyel földre, ha Zboró felé tart, ahol nagy uradalma volt, amelynek tisztjei el is jöttek Viskre, „köteles hüséggel és vallásos reménykedéssel“, hogy felajánlják szolgálataikat uruk, parancsolójuknak. De a büszke Rákóczi nem akarta, hogy a német császár, aki

különben is helytelenitette vállalatát, határsértéssel vádolja. Mert hiába Zborón Rákóczi csak egyszerü földbirtokos volt, a terület közjogilag a magyar királysághoz tartozott, Máramarosban azonban mint Erdély kiegészitő részében, ő parancsolt, nem mint birtokos, de mint fejedelem.

Midőn nagyrészt összejöttek már a csapatok és Visk környékén csak fegyvercsillogást látott a szem és csak harci kürt bugást hallott a fül, II. Rákóczi György megtette az előkészületeket a havasokon való átkeléshez. Majd január 15-ikén fogadta az orosz követet, akit azzal eresztett utnak, hogy a svéd szövetséget nem mondhatja fel, hiszen mindössze tiz napja, hogy megkötötte. Követet küldött Törökországba kapitihájához (portai követéhez) Tisza Istvánhoz, akit arról értesitett, hogy álhirekkel próbálja lecsillapitani a szultán haragját, melyet vállalkozása miatt vont magára.

Ezután kinevezte helytartóit távollétének idejére. Három férfiut szemelt ki. Rhédey Ferencet, Barcsay Ákost és Serédy Istvánt. Rhédeynek meghagyta, hogy Máramarosban maradjon, a másik kettő visszamehetett Er-

délybe. Majd 17-ikén országgyülést tart ugyancsak Visken. Négy törvénycikket hoztak csak a rendek. Főkép az adót szabályozták a hadakozás idejére. Igy mindeneket elrendezve megindulhatott a körülbelül 40,000 főből álló hadsereg Lengyelország felé. Téli idő volt ugyan, de a havasokra való felmászás sikeresnek igérkezett. Nevezetesen az előrelátó fejedelem még jóval előbb elküldte Földváry Ferencet, hogy vizsgálja meg vajjon járhatók-e a havasok. Földváry kedvező hirrel jött vissza. A felmenetel könnyen fog megtörténni, csak a lemenetellel lesz egy kis baj. Ámde az ilyen vizsgálatok mindig nagyon kétesek, mert az idő szeszélyét senki sem ismerheti. Sokszor tapasztalhatjuk vármegyénkben, hogy erős hó hullás után hirtelen csak esőssé válik az idő, amit ismét erős fagy követ. Ez a körforgás néha igen egészséges, de vannak esetek, amikor óriási károkat okoz.

Talán senki sem érezte oly kinosan az ilyen időváltozást, mint II. Rákóczi György. Az az eső, amely a havasokon magasra nőtt havat leütötte és elolvasztotta, a szelid kis patakokból hatalmas folyókat csinált. A pár

nap mulva beállott kemény idő pedig jégtorlaszokat emelt. És ha ez az állapot valamire jó is volna, arra mindenesetre borzasztó veszélyeket rejt, aki hadseregekkel akar mindezen keresztül hatolni. Lehet, hogy mást az időváltozás, a gonosz előjelek visszatartottak volna a nehéz uttól, de II. Rákóczi Györgyöt nem. Megmaradt terve mellett.

És most jött egy hajmeresztő tusakodás az elemekkel. Valahányszor kezembe veszem Szalárdi „Siralmas króniká"-ját, amelyben II. Rákóczi György lengyel hadjárata ügyes kezekkel van megörökitve, I. Napoleonra gondolok. A „gloire" után futó hősre, amint Oroszország jégmezőin visszavonulását tartja. Kicsiben mindenesetre hasonlit egymáshoz a két vállalkozás. Itt ugyan még a közelgő győzelem reményében hevülő fejedelmet látjuk, mig ott a reményvesztett, menekülő hadvezért. És ha nagyobb dolog is tél idején keresztül szelni Oroszországot, mint a legkeményebb hidegben átkelni a Priszlopon, mindenesetre hasonló vállalkozás.

II. Rákóczi Györgyöt az időváltozás nem rettentette vissza, nem volt ideje a gondolkozásra, mert szerződése volt a svéd ki-

rállyal, hogy a lehető leggyorsabban az ostromlott Krakkó felmentésére siet. Ezért fogja majd kapni a szerződés szerint, amely egyszersmind Lengyelország feloszlatásának első kisérlete volt, Nagy és Kis Lengyelországot Krakkóval, Lithvánia egy részét, a szepesi városokat és természetesen a lengyel koronát. Mindez elég kecsegtető egy kis ország fejedelmére, hogy mindent megtegyen. II. Rákóczi György annál nagyobb merészséggel vállalkozott Krakkó felszabaditására, mert a magyarországi rendek, többek közt Zrinyi Miklós a költő is, örömmel üdvözölték még ekkor vállalkozását, amely a magyarokra dicsőséget hozhatott.

Végre a hóditó mankára sorakozó csapatok a Priszlopig értek. Az utirányt Rhédey László naplójából ismerjük, aki szintén részt vetta hadjáratban. Viskről január 18-ikán indultak el Kövesliget feléa csapatok. Ugyanezen a napon tért vissza a fejedelemasszony Erdélybe. Kövesligetet elhagyva Imsádra (ma Felsőkalocsa), onnan Ökörmezőn keresztül Iszkára, majd Hidegpatakra mentek. És innen már nem volt messze Priszlop. A máramarosi sok Priszlop közül tehát az Ökörmezőtől észak-

keletre fekvő hágót kell értenünk. Már eddig is óriási harcot kellett megvivniok az elemekkel. Nem egy hadi podgyász, szekér fordult le a hirtelen beállott csapadék miatt megáradt patakok hullámai közé. A gyalogosok közül is sokan lelték ott halálukat. Azonban a főnehézség ezután jött. A Priszlopot nyári időben is nehéz megjárni. Meredek, itt-ott sziklás ut vezet rajta keresztül. Képzelhető tehát mily vakmerőség kell ahhoz, hogy valaki télen próbálja megmászni. Olyan téli időben, amilyen az 1657-iki volt. A havazás után jött az eső, az eső után a fagy, a fagy után ismét havazott. A hatalmas Priszlopot mindenütt övig érő hó boritotta. „Nem ember ellenségünk, hanem Isten van ellenünk“ irja anyjának a fejedelem. És a nagyravágyó II. Rákóczi György majdnem azon a ponton van, hogy inkább tisztességes halált kiván, mint ezt az óriási harcot az elemekkel. Már arra gondol elkeseredésében, hogy elbocsátja katonáit és Ecsedre megy. Bevárja, mig megenyhül az idő s akkor kel át a máramarosi havasokon.

De ez a gondolat csak pillanatra cikázott át agyán. A szomoru jelenből a kiszine-

zett, a képzelet csalfa ködfátyolképeire tekintett: a királyi koronára, a fényre, a dicsőségre és feltámadt büszkesége nem engedte, hogy meghátráljon. Szóval, igérettel, pénzzel az akadályok leküzdésére buzditotta hiveit. Egész havi zsoldot fizetett katonáinak csak azért, hogy az utról a havat elhányják. Maga járt elől jó példával. Nyakig a hóban segitett katonáinak, személyes tulajdonaival nagyon le tudta kötelezni még ebben a borzasztó időben is vitézeit, akik nem hagyták ott, hanem mindenben engedelmeskedtek neki.

Midőn a hótömeget eltaszitották végre az utról, akkor egy uj akadályra találtak. A hó alatt sikos jég volt, amely még az esőzést követő fagy folytán képződött. A társzekereket, ágyukat nem lehetett az uton állatokkal vontatni. Ami nagyban hátráltatta az átkelést. És a fejedelem kegyetlenül szidja Földváryt a rossz vizsgálatért. Holott tulajdonképen ő semminek sem volt oka, nem parancsolhatott az időnek. Nincs épen igaza Rákóczinak, mikor azt irja anyjának: „az hamis, hazug, lator emberek hamis információja miatt is vagyunk ez bajban." Iszonyu lehetett ez az átvonulás. „Az marha elkényszeredett,

nem vonhat száz ökör egy szekeret fel.“ És igaza van a fejedelemnek, „ha szekér, élés nélkül indulunk, az had maga veri meg magát.“ Hiszen azt gondolta, hogy egy-kettőre átmehet a Priszlopon. Nem lesz szükség sok élelemre. És most látja, milyen jó volt az elővigyázat. Megakadályozta az éhséget, amely bizonyára a gyülöletet korbácsolta volna fel fejedelem ellen. Szerencsére nem volt az összes hadállomány vele. Egy része Máramarosban maradt, illetve elkésve érkezvén, várta a további intézkedéseket. Ezek meg is jöttek. A Priszlopról ir Rákóczi az elkésett hadaknak, a székelységnek és a vármegyék felkelő seregeinek, hogy ne jöjjenek utána, hanem más uton próbáljanak lengyel földre jutni. Ezek aztán a Beszkid felé vették utjokat.

II. Rákóczi György azonban nem csüggedt. A hatalmas társzekereket, ágyukat, csigákon, köteleken vontatta fel. Óriási erőkifejtés után sikerült „sok lehetetlennek látszót lehetővé“ tennie. És két heti folytonos munka után II. Rákóczi György lengyel földre érkezett. Január 30-ikán már Szkolyára ért. Kemény János vezérét előrebocsájtotta ezer könnyü vasassal, hogy egyesüljön lengyel párthiveivel.

Máramaros vármegye nemcsak a fejedelem itt tartózkodásának idején, de ezután is nagyon érezte a lengyel hadjárat terheit. Alig ért a fejedelem Szkolyára, már is katonákat kért a vármegyétől. Február 8-ikán oszlásonként két gyalogot kellett küldenie vármegyénknek Szkolyára. Március 7-ikén pedig lovasokra volt szükség a Verchovinán. És ezek kiállitása nem kis nehézségbe ütközött, mert emellett a fuvarozás, a postáskodás is Máramarost terhelte leginkább. Erre vitték-hozták az üzeneteket a fejedelemtől és a fejedelemhez.

Rhédey Ferencet különösen azért is hagyta a fejedelem Máramarosban, „hogy a postákat utjokban segittesse menni.“ De Rhédey csak békés időben tudott kormányozni. Ilyenkor fényes udvart tartott. Méltán énekelte róla báró Apor Péter:

„Az máramarosi uraságot birta
Gróf Rhédey Ferenc, de meg is mutatta
Mert, mint egy igaz gróf udvarát tartotta
Aranyos kard s hintókra fizetését adta.“

Ámde most harcias idők jártak és bizony ilyenkor Rhédey tehetetlennek mutatkozott. Féltette családját a veszélynek leginkább

kitett Máramarosban tartani. A legkisebb rossz hirre megfutott a vármegyéből „feleségét akarván bátorságos helyre vinni.“ Most pedig szükség lett volna jelenlétére.

Mig ugyanis a fejedelem a lengyel koronáért harcolt, azalatt Lubomirszki György, lengyel főmarsall, junius 15-ikén átkelt a Beszkiden 40,000 főnyi, mindenünnen összeszedett hadával. Voltak ebben tönkrejutott nemesek, parasztok, cselédek, akik a zsákmány reményében csatlakoztak Lubomirszkihoz. Magának a főmarsallnak is rablás volt a célja. Kárpótlást akart szerezni hazájában elvesztett birtokaiért, bár azt hangoztatta, hogy a magyaroknak Lengyelországban elkövetett évszázados pusztitásaokat akarja megboszulni, amelyekről a lengyel évkönyvek rettenetes dolgokat irtak.

A gyülevész népség először Munkácsot égette fel, majd Beregszászt. Innen Szatmárra jött, honnan utközben mindent elpusztitván, az Avason keresztül Máramarosba érkezett. Ha Rhédey jelen lett volna, talán valamiképen meg lehetett volna akadályozni a rablókat. De igy vármegyénk is érezte Lubomirszki boszuálló kezét. De mégsem annyira, mint a

többi vármegyék. Nevezetesen a marsall, csak rövid ideig tartózkodott nálunk, sietett haza. Talán azért, mert ekkor már a hadfelkelést vármegyék szerte elrendelték ellene, de valószinübb, hogy visszarendelték hazájába, ahol szükség volt rá a Rákóczi ellen készülő döntő ütközetben.

Ez volt az oka, hogy Lubomirszki csak Visket „a jeles jó mezővárost“ mint Szalárdi mondja, égette porrá. Sietős utja miatt nem is lett volna tanácsos tovább pusztitania, mert Huszt vára esetleg kellemetlenségeket, akadályokat gördithetett volna utjába, ami most, mikor annyira sietett, nagy hátrányára szolgált volna. Azon az uton tértek vissza hazájukba a lengyelek, amelyen II. Rákóczi György ment hónapokkal ezelőtt. De már ekkor az átmászás nem volt oly kegyetlen nehéz.

Lubomirszki nagy sietségét könnyen ki lehetett volna zsákmányolni, ha Rhédey benn maradt volna Máramarosban, mert lett volna egy főember, aki sokakat talpra állithatott volna ellenük. Igy is a falusi oláhok a sebbel-lobbal kivonuló gyülevész népségtől szép számú lovat, marhát tudtak elkapdosni.

A jelen esetben a lengyeleken kifogni nem sikerült. Máramaros, hogy a jövőre nézve biztositsa magát, a lengyel földdel határos szorosok felől igyekezett ismételten védekezni. Julius 19-ikén a vármegyei gyülésen elhatározzák, hogy „minden oszlás tartson egy-egy gyalogot a sorompónál, a kapuszám pedig két-két gyalogot“. Kikötik egyuttal, hogy a gyalognak jó puskája, kardja, pora és szekercéje legyen. Az oszlások és kapuszámok kötelesek az élelmezésről is gondoskodni.

Ebben a zavaros időben nem csoda, ha mindenütt össze-visszaság, felfordulás uralkodott. Máramarosban azonban különösen észrevehető volt a nagy ziláltság. Nem engedelmeskedtek a tisztviselőknek, aláásták a tekintélyt annyira, hogy az alispán, Sztojka Simon, julius 27-ikén olyan nyilatkozatot volt kénytelen tenni, amelynek alig találunk párjára az egész országban. Kijelentette ugyanis, hogy „ki ezentul *közönséges szükségre néző dologban* szót nem fogad, protestál azon, hogy valakin esik meg, de bizony el nem szenvedi, hanem vagy baltát, vagy fegyvert emel, — ugy bünteti.“

Ezalatt a fejedelem elvesztette seregét Lengyelországban „és maga udvara népe közül is valami kevés szám magával“ tört reményekkel jött vissza azon az uton Máramarosba, amelyen öt hónappal előbb a lengyel korona megszerzéséért áthaladt. Julius 31-ikén már vármegyénkben volt. Leverten és betegen érkezett Hosszumezőre. „Harmadnapja megcsömörlénk“ irja édes anyjának. De azért nem árult el semmit hiveinek, akik üdvözletére jöttek. Gyorsan keresztülment Máramaroson és augusztus 4-ikén már Ecsed várába érkezett. Itt sem mondott el semmit a lengyel hadjáratról. De a titkolt szerencsétlenség kitudódott. Károlyi Mihálynak, a bihari alispánnak, „egy ifju legény szolgácskája“ kiszabadult a tatár fogságból, amelybe Kemény János, a későbbi fejedelem, seregével együtt került és amint Máramarosba ért, elkezdte mindenütt hirdetni a nagy veszteséget, siralmat. És Máramaros, amely látta a büszke fejedelmet ezrek élén vonulni a dicsőség után, most sajnálkozhatott fiainak elpocsékolt vérontása felett.

De azért nem pártolt el urától. Sőt amennyire tőle telt igyekezett közremüködni,

hogy II. Rákóczi György erőre kapjon. Augusztus 14-ikén gyülést tart a vármegye és kijelenti, hogy tizenkét forinttal fogja azokat büntetni, akik a fejedelem táborába el nem mennek és „akik urunk ő nagysága mellől is a kiséretből visszaszöknek“. A Verchovinára ujabb lovas katonákat küld ezután, akik fejévé Darvay Pétert és Szaplonczai Sztán Lászlót jelöli ki. Az összes sorompókhoz, illetve szorosok- és hágókhoz, szintén kirendeli az őröket. A bereznai sorompóhoz Baloban Jánost, a kövesligetihez Manaila Jánost, a taracvizihez valami Tamás deákot, a kőrösmezeihez Nyerges Istvánt teszi meg hadnagynak. A fejedelem különösen ez utóbbi sorompónak az őriztetésére fektette a fősulyt, sőt itt egy kő sorompót szeretett volna felállittatni a vármegyével. Azonban óhaját a vármegye nem teljesithette.

Egyébként is sok volt a kiadása. Követeket kellett küldenie a szamosujvári országgyülésre, amelyet szeptemberre hivott össze II. Rákóczi György. Itt aztán Kemény János és társai kiváltására országos adózást rendeltek el, amelynek sulyát vármegyénk is megérezte. Emellett a lengyelekkel is folyton

baj volt a Verchovinán. II. Rákóczi György ugyanis, mikor még a koronáért harcolt, nagy mennyiségű pénzt igért lengyel vitézeinek. De a csatavesztés után nem fizette meg őket. Most a lengyelek önhatalmúlag akarták kárpótolni magukat. És mivel Máramarost előbbi pusztitásaikról jól ismerték, hát ide jöttek ujra. Pusztitották a szegénységet elhajtották marháikat. A vármegye közönsége elször ugy próbált segiteni magán, hogy irt a lengyel hetmánnak és kérte szives intézkedését a rablások megszüntetésére.

A hetmán azonban azt felelte, hogy csak akkor lesz ismét béke, ha ráveszi a vármegye II. Rákóczi Györgyöt „az igért summa“ lefizetésére, „mert az a békességnek kötele, egyébként ha az nem lesz, nem felel felölük.“ Vagyis akkor vitézei tovább fognak rabolni.

A szegény vármegyének mit volt mit tennie, meg kellett valahogy környékezni Rákócit. Igen ám, de már ekkor nem ő volt a fejedelem. Lemondott és helyébe a máramarosi főispánt, Rhédey Ferencet, választották meg november 2-ikán. Végre december elsején gyülés elé viszi a dolgot és elhatározzák,

hogy az uj fejedelmet kérik fel közbenjárásra a lemondott fejedelemnél, Rákóczinál. „Nagyságodnak könyörgünk s kérjük az Istenért, hogy Nagyságtok Rákóczi György *urunkkal* ő nagyságával együtt találja módját, maradhassunk meg bátorságosan miattok“. Ebből a kérelemből kitünik, hogy a máramarosiak egyformán ragaszkodtak II. Rákóczi Györgyhöz és Rhédeyhez.

Adataink nincsenek, hogy miképen egyezkedett ki Rhédey és Rákóczi a hetmannal. Annyi bizonyos, hogy Lengyelországból küldtek követeket Erdélybe a határvillongások megszüntetése végett. De ha sikerült is a lengyel oldalról biztositani Máramarost, annál nagyobb csapások következtek az erdélyi oldalról.

Rhédey csak nehány hónapig viselte a fejedelemséget. 1658 január 9-ikén lemondott II. Rákóczi György javára és Husztra jött. Felvette ismét a máramarosi főispánságot. Rákóczi megkérte, hogy Máramarost Huszttal tartsa meg a hozzá való hüségben „a maga javáért és jó hiréért“. És Rhédey meg is igérte urának, hogy nem fogja elhagyni. 1659-ben grófi cimet kapott Lipót császártól.

Soha többé nem ment Erdélybe, Huszton élt haláláig.

Huszton ekkor egy üldözött főur tartózkodott, Zólyomy Miklós, Bethlen István, a boldog emlékezetü máramarosi főispán, unokája. Midőn II. Rákóczi Györgyöt a török nem akarta többé megtürni a fejedelemségben, ujra letétette s helyébe szeptember 14-ikén Barcsay Ákost választatta meg. Ámde Rákóczi nem akart megválni a tróntól s Barcsay ellen felvette a harcot. Üldözött mindenkit, aki nem volt a pártján. És ez az üldözés okozta, hogy a Zólyomy család utolsó sarja, Miklós, 1658-ban kimenekült Erdélyből, mint heves Barcsay-párti. Husztra jött, mert azt hitte, hogy a rokonok, nagynénje, Bethlen Druzsianna, és Rhédey, elrejtik a várban, amelyhez egyébként neki is volt jussa nagyapja jogán.

Rhédey azonban Rákóczi párti maradt továbbra is és bizony öccsét őrizet alá vétette. Ahonnan nem szabadulhatott ki egy könnyen. Miután ugyanis II. Rákóczi György a gyalui csatában kapott sebében 1660 első felében elhalt, pártja élére a tatár fogságból nem rég kiszabadult, Kemény János állott. És

tovább folytatta a harcot Barcsay és pártja ellen. De különösen Zólyomyt üldözte a Barcsay pártiak közül.

Kevéssel II. Rákóczi György halála után 1660 szeptember 20-ikán intézkedik, hogy Máramarost valahogy el ne szakithassák pártjától. Hallotta ugyanis, hogy Barcsay hadat gyüjt Máramarosban. Ezt meg kell akadályozni. Értesiti tehát Rhédeyt és kéri „hogy ne tapasztaljon ártalmára való dolgokat, mert intentióján kivül csak Isten tudja mik következhetnek az ő (t. i. Kemény) bemenetelének alkalmából; kis szikrából néha nagy tüz". Kész lett volna Kemény János még be is törni Máramarosba, hogy ezt a fontos vármegyét el ne veszitse.

Általában Kemény János, akit 1661 január elsején fejedelemmé választottak, sürü levelezést folytatott Rhédeyvel.

Ennek a levelezésnek egyik oka a felesége, Lónyay Anna volt, aki ebben az időben Huszt várának védő falai között élt. Már korábban jött ide, hiszen 1658 szeptember 28-ikán innen keltezte azt a levelet, melyben férjét Szinán török vezér Husztra érkezéséről értesitette. Szinán még II. Rákóczi Györ-

gyöt kereste Huszton. Lemondásra akarta felszólitani a szerencsétlen fejedelmet. A másik okot Zólyomy Miklósban találjuk, a kit a magyarországi török basák fejedelemjelöltnek tekintettek, és igy Kemény az ellenfélt látta benne. Talán ez utóbbi ok késztette őt a Rhédeyval való levelezésre legjobban. 1661 január 12-én kelt levelében nyiltan beismeri, hogy fél Zólyomytól. E félelem sok bajnak lett kutforrása.

És mintha a természet is beleszólt volna a zavaros állapotokba. Egy hónapra Kemény fejedelemmé választása után, február 17-én „Máramarosban, Szigeten, estve hét és nyolc óra között igen nagy szélvészes, zivataros fergetegben, oly időben, melyben igen kemény idők és nagy szánut volna egy igen nagy villámlással vagy az égnek megnyilásával oly igen nagy égi csattanás lött vala, melynél nagyobbat valaki alig hallhatott vala“ — irja Szalárdi. Hogy mi okozta ezt a téli, nagy csattanást nem tudom, de a félénkebbek, a sejtelmes lelkek a jövendő nagy gonoszok előjelének tekintették.

Ezalatt tovább fejlődtek az ügyek. Kemény tovább féltékenykedik, sőt annyira

megy, hogy magukban a máramarosiakban is kezd kételkedni. 1661 február 28-án már azt is kéri Rhédeytől, „hogy Sztojka Simon dolgaira vigyáztasson, mert aligha immár is Zólyomy mellé nem adta magát." Sőt midőn májusban értesül, hogy a török Zólyomy érdekében sorompóba lépett egyenesen kikéri Rhédeytől szegény Zólyomyt. De ugy látszik Rhédey nem adta ki Huszt várából egy pillanatra sem rokonát. Csak igy érthetjük meg Keménynek julius 5-én, 9-én és 13-án irt leveleit, amelyek mindegyikében a Zólyomyra és Sztojkára való ügyelésre figyelmezteti Rhédeyt. Ezekre a figyelmeztetésekre okot adott Szinán váradi basa levele, amelyben Zólyomyt felszólitja, hogy Husztról menjen Váradra, mert megfogja kapni a fejedelemséget. Ezt a levelet Rhédey elküldte Keménynek, akiben Szinán levele még nagyobbra növelte az izgatottságot és félelmet. A körülményekből még azt is következtethetjük, hogy a fejedelem rossz lelki állapotában Rhédeyben sem bizott teljesen. Ugy hogy Rhédey Ferenc feleségével, Bethlen Druzsiannával és fiával, Lászlóval, kötelezvényt állitott ki a fejedelem megnyugtatására. Eb-

ben megigérik hitükre, hogy Huszt várát Keménytől és Erdélytől el nem idegenitik. És ha a szükség kivánná, a fejedelmet és hozzátartozóit mindenkor bebocsájtják a várba. Az erdélyiek közül bárkinek is szivesen adnak menedéket. Kincseiket is megőrzik és megvédik az ellenséggel szemben. Mindenre felügyelnek. 1661 junius 14-én irta meg Rhédey Ferenc a maga, felesége és fia nevében ezt a kötelezvényt. Hogy Kemény Rhédeyékben kételkedett, arra valószinüleg a sok mendemonda adott okot, amely nem volt egészen alaptalan, legalább Lászlót illetőleg. Ez még ekkor fentartotta a törökkel a jó viszonyt. Lehet, hogy csak kétszinüségből. Félt, hogy ha a basák megtudják, hogy ő is Kemény párti, Husztra támadnak. De akár ezért, akár másért cselekedett, annyi tény, hogy 1660 december 26-ikán Szinán, váradi basának, aki Kemény dolgai felől kérdezősködött, levelet irt. Ez a levél érdekes Rhédey László politikájára. Kijelenti benne, hogy ő semmit sem tudhat a fejedelemről, mert Huszt Lengyelország szélén fekszik, jó távol Erdélytől, hegyek közt és olyan vármegyében, ahonnan árviz idején két hétig sem

mehet ki az ember. Ezen a levelen kivül még 1661 március 16-ikán is irt Szinánnak. Megnyugtatta a jeles basát, hogy ő még mindig hű a szultánhoz és nem igaz semmi abból, amit holmi „parasztemberek“ a török ellenes tetteiről beszélnek. Az akkori zavaros állapotokból meg lehet érteni ezt a politikát.

Ezenközben a török betört Erdélybe, hogy Keményt megfenyitse s elüzze a trónról. Ali, temesi basa, vezette a sereget. A Kőrös-völgye volt az utirány. A fejedelem látva vitézeinek csekély számát mind feljebb és feljebb vonult Erdélyből Máramaros felé. Várta Lipót király segitségét. Ámde a király által küldött Montecucculi késett és a szegény fejedelem kénytelenségből folytatta a visszavonulást. Julius 24-én már Lápos vidékére ért. Innen intézkedik, hogy a Máramarosban levő gyalogságot ültesse fel Rhédey és jó fegyverzettel küldje a vincfalusi utra. Itt pedig várják be további intézkedéseit.

A következő napon ismét ad ki rendeleteket Rhédeynek. Nevezetesen értesült, hogy a Máramarossal szomszédos vármegyék nemesei közül sokan a töröktől való félelem és a növekedő kétség miatt minden engedély

nélkül Husztra menekültek, hogy „magokat a haza közönséges szolgálatjától mentesitsék.“ Azért felszólitja Rhédeyt, ne engedje várába ezeket a kötelesség alól kibuvó urakat, hanem küldje a fejedelmi táborba. Igyekszik kisebbnek feltüntetni a veszélyt s arra kéri Huszt várának urát, hogy biztassa és csendesitse le a kétkedőket. Hiszen csak „holmi hazug hireknek hintegetése“ folytán szállotta meg a remegés az embereket. Nincs még olyan nagy baj. Ilyen menekültek különben már 1660 novemberében is találhatók voltak Máramarosban. A török ugyanis a jobbágyságot mindenütt magukhoz édesgették és feltüzelték a nemesek ellen. Ugy, hogy „a nemesség sehol házoknál jószágokban meg nem maradhata.“ Máramaros illetve Huszt jó menhelyet nyujtott számukra. Rhédeynek azonban most nem ezek miatt panaszkodott a fejedelem.

Ekkor már Vincfalva felé vette az utját Kemény. Ide hozatta szállását és a máramarosiakat is arra szólitotta fel, hogy az élelmet, a vágó barmokat ide szállitsák. Mindent meg fog fizetni, csak a lovaknak való szénát köteles a vármegye ingyen adni. De

aztán az eleséget küldje el ám a vármegye, mert különben nem tartóztathatja vissza katonáit „az élés kedvéért való excursiótól“ (kicsapongástól), ami bizony a népességet könnyen tönkre tehetné. Ezen intézkedéseinek utóiratában arra kéri még Rhédeyt Kemény, hogy a vármegyében szerte-szét lézengő katona-szökevényeit fogdossa össze. Különösen a máramarosiakat, ezek mind elfutottak a táborból, csak a hadnagyjuk maradt ott.

Nemsokára ezután már Máramarosban volt Kemény János seregével. Sietnie kellett, mert a török mindenütt nyomában járt. Egyelőre Huszt vára alatt, Erdély akkori végpontján, akart tábort ütni. Azt hitte, hogy a vár oltalmat nyujthat majd neki a török ellen. Meg is hagyta volt már jóval előbb a vár urának, hogy lássa el bőséges élelemmel Husztot. Minden kaputól egy-egy köböl buzát kellett behordania a várba, ahova Kemény német őrséget is küldött ekkor, hogy minél jobban megerősitse.

Azonban a fejedelem alig tartózkodhatott négy napnál több ideig Huszt oltalma alatt. Julius 25-én, még Láposról keltezi le-

veleit és 30-án már Sárvárról. Tehát mindössze a 26-ikától 30-ikáig terjedő időt tölthette Máramarosban. Oka ennek mindenestre Ali basa serege volt, amely augusztus 2-ikán már Nagybányán táborozott. Igy az ellenfelek meglehetős közel állottak egymáshoz, és ez a fejedelemnek nem esett éppen kedvére. Még mindig Montecucculit várta. Ezért tervet változtatott. Elhagyta Máramarost és Zemplén vármegyében ütött tábort. Huszt ugyan adhatott volna menedéket, de akkor a török ostrom alá fogta volna. És igy megszállotta volna ezt a szegény vármegyét is. Amit mégsem akart Kemény János. Jól tudta, hogy ha Máramarosban várja be a törököt, pusztává lesz ez a vármegye is, mint a többi, amelyeken csak átvonult Ali basa seregével. Hiszen igy sem tudta egészen kikerülni Máramaros a török pusztitását.

De más szempontból is fontos volt Keményre és környezetére nézve, hogy Huszt lehetőleg ment legyen a török ostromtól. A fejedelemnővel ugyanis több főuri hölgy vette igénybe a vár oltalmát.

Itt tartózkodott Lónyay Anna kiséretében Bethlen Jánosné, Bethlen Ferencné, Petki

Istvánné, Bánffy Dénesné, Teleki Mihályné stb. Ezeken a főuri hölgyeken kivül sokan voltak a várban a szomszédos vármegyékből is. Az ugocsai uri rendek nagyrésze is ide menekült a török elől. Nem csoda ha minden eszközt megragadott a fejedelem, hogy elháritsa a veszélyt Máramarosról. Rhédeynek a lelkére köti a vár jó karban tartását, nemkülönben a fejedelem asszonyra és a többi urasszonyokra való vigyázást. Egyuttal a Zólyomy őriztetését is figyelmébe ajánlja.

Mig Kemény János a Bodrog-közben várta Montecucculit, addig Ali basa a tettek mezejére lépett. Seregeivel mindenütt sarcoltatta a környéket. Maga pedig hozzá látott, hogy egy fejedelemnek való embert keressen, akit Kemény helyébe Erdély trónjára ültessen. Természetesen első sorban Zólyomyra gondolt. De arra az esetre is akarta magát biztositani, ha esetleg Zólyomy nem fogadná el a trónt vagy nem adnák ki a várból, azért egy másik személyt is kijelölt, Haller Gábort, aki Kemény elől Kassára menekült volt és most ott tartózkodott.

Ali basa augusztus elején küldi el a

fejedelmet kereső követeket, Ábáze Szári Huszein basát a temesvári sereggel és Hasán ketkhudát (ügyvivő, segéd) negyven zászlóalja szegbannal (a janicsárok egyik osztálya) és száridsével (az önkéntes csapatok egyik hadosztálya) Huszt várába. Huszein basának környezetében egy világhirü török utazó is volt, Evlia Cselebi, akitől tiz vaskos, utleirást tartalmazó kötet maradt az utókorra.

Ennek egyik kötetében olvasható a huszti utazásnak leirása is, amelyet dr. Karácson Imre forditott magyarra. Nem akarom kivonatosan ismertetni ezt a török leirást, mert akkor nem volna közvetlen hatással az olvasóra. Már pedig Evlia Cselebi oly érdekesen adja elő élményeit, hogy vétek volna, ha elmulasztanám a Huszt várára vonatkozó részletek szószerinti közlését. Mig azonban Huszt várához ért a hires utazó, sok fáradtságot kellett kiállnia.

Evlia Cselebi három szolgát és hat pár lovat vitt magával erre az utra. Midőn a Tiszához értek, sokat tanakodtak, hogy hol menjenek át a folyón. Végre keleti irányban hat óráig mentek a parton, mig alkal-

mas helyet találtak az átkeléshez. Ekkor Allához ajánlva lelkeiket elbucsuztak egymástól, mintha többé soha sem látnák egymást és a folyóba léptek. Egyesek, mint Huszein basa, tutajon mentek, maga Evlia Cselebi tömlőkre rakta vagyonát — mint mondja — és két ló közé lépve azokba fogódzkodott, amint ezt a szokást a tatároktól látta s ugy ment át a Tiszán. A sereg is átérkezett nagy fáradalmak között, de „tizenkét ember esett le lováról és lett vértanu“ mondja Cselepi. A vizbe fulásben vértanuságot látott.

A parton megpihentek kissé, megszáritották ruháikat, majd lóra ültek és „a nagy sikság keleti részén virágzó városok, kolostorok, falvak, kertek és szöllőkön“ áthaladva nyolc óra alatt Huszt várába érkeztek. Itt kezdi aztán elbeszélni Evlia Cselebi a Huszt várában tapasztalt dolgait.

„Huszt vára épitője“ — irja — „Ján Ezder nevü király volt“, (hogy kit ért ez uri ember alatt, senki sem tudja.) „Az erdélyi királyok alá tartozik, de mivel Felső-Magyarország földjén van, egy ideig Felső-Magyarország fejedelmének, Kurusz Palatinusnak“ (talán Drugeth Bálintot kell itt gondolni)

birtokában volt. Azután Erdély uralkodója, Bethlen Gábor király Szulejmán khán engedélyével ezt a várat Kurusz Madsártól elvette s az oszmán erővel oly erős várrá tette, hogy aki éjnek idején meglátja, az ajka is remeg. Jelenleg németek vannak benne, őrei, fegyveresei mind németek, de Zolomi-oglunak birtoka". (Zolomi-oglu = Zolomi fia, igy nevezi Miklóst Cselebi). „Vára a Haszán hegy tövében fekszik, falai erős tömések s Iszkender erőditményhez hasonló erős vár; bástyájának magassága az égboltig ér. Külvárosának házai a vár nyugati oldalára néznek s egyik a másik fölött van. Palotáinak teteje szines cseréppel van fedve, a templomok tetejét ón fedi s a keresztek tiszta aranynyal vannak bevonva ugy, hogy azember szemei elbámulnak rajtuk. A szöllőknek, kerteknek vége nincs. Vize és levegője kellemes".

Igy irja le Evlia Cselebi a vár történetét és fekvését. A leirásban több érthetetlen adat van és több nagyitás, amit elvégre a keleti fantáziával jeleskedő török utazónál nem vehetünk zokon. Ilyen nagyitásokkal fogunk még találkozni a következőkben, ahol a várban tett észrevételeit örökitette meg.

„Miután a várat — folytatja — igy távolból megszemléltük egy ágyulövésnyi távolságra valamennyien megállottunk. Két tapasztalt és magyarul jól tudó embert a várba küldöttünk. Félóra mulva a vár felől nagy por látszott. — Mi az? — mondánk s egyszerre tizezer — itt bizony alaposan működött Evlia képzelő ereje, hiszen ennyi katona soha sem volt Huszt várában — fegyveres ember tünt elő, kik minden habozás nélkül Huszein pasa elé jöttek s mondák: Hé! törökök! micsoda bátorsággal jöttetek ti ide? Tudassátok szándékotokat! — Erre szerdárunk, Huszein pasa mondá: Számotokra és kapitányotok számára Erdély duzsjaitól és német biráitól leveleink vannak s szerdárunk Ali pasától is levél van. A várkapitánnyal akarunk találkozni. Főnökük erre igy szólt: Ha ez igy van, akkor közületek néhány ember jőjjön velünk, de ti e helyen maradjatok s az ágyuk alá ne jőjjetek! Huszein pasa erre a budai előkelő emberek közül való Huszein odabasit, Musztafa odabasit és engem szegényt jelelt ki s velünk tiz embert lóra ültetvén, a leveleket és irásokat átadta s elküldött. Azok előttünk mentek s mikor

megérkeztünk, a külváros kapuit felnyitották és mi kétfelé nézegelődve a nagy vár tövébe mentünk. A várárok szélén lovainkról leszálltunk s öten lovainknál maradtak. Mikor a hidra léptünk, a várbeli katonaság százankint jött elő s ötünk fegyvereit is elszedték, szemeinket bekötötték s kezeinket megfogván, teljes száz lépcsőn vezettek fel. Mikor szemeinket felnyitották egy divánkháneben (tanácsterem) találtuk magunkat s székekre ülve a Tisza sikságát, a Tisza folyót, a hegyeket és a széltében látszó városokat és falvakat szemléltük. Mi e szemléletben elmerülve voltunk, mikor egyszerre eljött a kapitány s mondá: Isten hozott benneteket! — Mi ekkor az iratokat és leveleket kezébe adtuk. Elolvasván és megértvén azok tartalmát, Zolomi-oglut azonnal elénk hozatta, mondván: Ez az, akit királynak akartok? s mi Zolomi-oglura néztünk és láttuk, hogy lábán hetven oka sulyu vaslánccal jön elénk s kezei fonott kötéllel voltak megkötve. Szegény királyfi a várnak tulajdonosa s egyszersmind foglya volt."

„A kapitány mondá: Ha az oszmán birodalom ily őrültet királlyá tesz, ugyan mit

nyer vele? Erdélyt hogyan őrzi és védi meg? De mi van a mi királyunkkal Kemény Jánossal? — Erre Huszein odabasi mondá: Kemény János királyságáról a padisáhnak tudomása nincs. A törvény szerint nem király, hanem erőszakos lázadó. Miatta jöttünk e háboruba, de ő nekünk ellen nem állhatott, fut, bujdosik, mi őt királynak nem akarjuk. Adjátok ki e Zolomi-oglut s királlyá tesszük!

A kegyetlen kapitány erre oly haragba jött, hogy szegény Zolomi-oglut a várból ledobatni parancsolta, de a rimánkodás és jajgatás következtében a kapitányok, az érsekek és patriárkák (a huszti és környékbeli falusi plebánosokat nézte Cselebi pátriárkáknak és érsekeknek, akiket a töröktől való félelem hozott a várba) kérelmére megkegyelmezett neki. Mikor ujra börtönbe küldötte, Huszein odabasi Zolomi-oglut átkarolta. Erre a kapitány a kezében lévő karddal Huszein aga combjára ütött és megsebesitette. Most ujra bekötötték szemeinket s kivezettek a várból. Mikor szemeinket felnyitottuk, mindegyikünk kezébe egy-egy köteg posztót és 50—50 aranyat, szolgáinknak pedig

50—50 piasztert adtak ajándékul s elküldöttek. Mi szomoruan visszatértünk a Huszein pasával együtt maradt tizezer főnyi sereghez s ott Huszein aga sebére azonnal flastromot tettünk. Huszein pasának pedig részletesen elmondtunk mindent, ami velünk történt.“

Evlia Cselebi elbeszélése értékes és uj adattal gazdagitja történetünket. De mint előbb emlitettük többször tuloz, olyat is állit, amit figyelmesebb vizsgálat után nem fogadhatunk el, vagy ha elfogadunk, körül kell irnunk, hogy a többi kutfőkkel összhangzásba hozzuk. Ilyen pl. az az állitása, hogy Rhédey — őt kell értenünk Cselebi kapitánya alatt — le akarta dobni Zólyomyt a várból. És azt is nehéz elhinni, hogy Huszein agát csupán csak azért sebezte meg a kapitány, mert átölelte Zólyomyt és nem engedte elvezetni. Mindez azonban csak keveset von le irásainak értékéből. És mindenesetre értékes adalék vármegyénk történetéhez, hogy egy ilyen világhirü utazó, mint Evlia Cselebi is megfordult Huszt várában. Másrészről egy eddig általában elterjedt nézetet cáfol meg az Evlia utleirása. Szalay László és mások is azt irják müveikben,

hogy Ali Huszein basával Rhédey Ferencet és fiát Lászlót is felkérte a fejedelemségre az emlitett követség alkalmával. Ez az állitás nem állhat fenn, mert Cselebi világosan mondja, hogy Ali basa a török főtisztekkel a követség elküldése előtt tanácsot tartott, amelyen megegyeztek a fejedelem személyére nézve és határozatba hozták és utasitást adtak: „vagy a Huszt várában levő Zolomi-oglut vagy a Kassa városában idéző Haller Gábort hozzuk el s tegyük királlyá.“

Miután Zólyomyt nem sikerült fejedelemmé tenni, a török követek az utasitáshoz hiven Huszt várának sikjáról észak felé vették utjokat — mint Cselebi irja — és Kassára mentek. De Haller Gáborral hasonlóan jártak, mint Zólyomyval. És igy Ali basa ismét elküldhette embereit, hogy a fejedelemségre alkalmas embert keressenek.

Huszein basa vitézei azonban huszti utjokat nem járták meg csendben. Ahol csak alkalmuk kinálkozott kimutatták nagy gyülöletüket s a szegény keresztény népet mindenütt megzsarolták, kifosztották. Magának Ali basának seregei sem voltak messze Máramarostól. Ugocsában tartózkodtak. És in-

nen jól lehetett vármegyénket is fosztogatni. De Máramarosban mégsem okozhattak valami tulságos kárt; Szalárdi legalább azt irja krónikájában, hogy a pusztitás „szenvedhető“ volt. Erről már nem beszél Evlia. Más hiteles adatok emlékeznek meg a török pusztitásairól.

Huszté az érdem és első sorban a vár uráé, hogy a törökök hamar kitakarodtak vármegyénkből. Rhédey nem szenvedhette, hogy szeme láttára égessék a környéket, hanem kirohant a várból. Erős csatát vivott a meglepett törökökkel, akik aztán jobbnak látták a visszavonulást.

Mindazonáltal a török portyázás nem vonult el nyomtalanul a vármegye felett. Huszt várában is okoztak károkat a pogányok, amennyiben augusztus 12-ikén, pénteken, heves tüzelést vittek végbe a külső vár ellen. A kár nagyságát azonban természetesen nem tudjuk meghatározni.

Huszein basa huszti követségének sikertelensége ahelyett, hogy Keményt megnyugtatta volna, még nagyobbra növelte benne a féltékenységet. Az ilyen kétkedő lelkek mindig a legrosszabbra gondolnak

és Kemény, midőn értesült a dologról, bizalmatlankodni kezdett Rhédeyben. Most nem adta ki ugyan Zólyomyt — gondolta — de hátha mégis kiadja. Hozzájárult ehhez, hogy Ali szerdár Huszein basa Kassáról való visszajövetele után kevéssel, nyalábi táborából ujra felkereste Husztot egy követséggel. Most a két Rhédeyt akarta megkinálni a fejedelemséggel. És bár ugy Ferenc, mint fia, László hallani sem akartak az ajánlatról, annyira, hogy magát Ali basát is csodálatba ejtették, aki sehogysem tudta megérteni, hogy ezek a jó urak egy ember hazájukat, holott ha elfogadnák a fejedelemséget, béke lenne ismét Erdélyben, a fejedelem mégis megmaradt tépelődéseiben.

Még mindig kétkedőleg nézett Huszt felé. Feleségét is el szerette volna innen más biztosabb helyre küldeni. Az augusztus 19-ikén irott leveléből ugyan az tünik ki, hogy a török miatt félti feleségét, de Rhédeyt épen akkor értesiti enemü szándékáról, midőn Huszt távol állott már a török veszélytől. És nem kellett attól tartani, hogy megszállják a (t. i. Kemény) miatt hogyan tehetik kockára vár környékét. Szeptember 6-ikán kelt a fejede-

jemnek ez utóbbi levele. A fejedelemasszonyt illető intézkedésein kivül szemrehányással illeti benne Rhédeyéket, mert a máramarosiak nem igen mutatják iránta való hüségüket, nem teljesitik rendeleteit, élelmet nem szállitanak. De hát honnan is szállitottak volna, mikor maguknak sem volt. A fejedelem igazságtalanul bánt ebben az esetben Máramarossal. Ami különösen Rhédey Ferencnek esett rosszul, annyival is inkább, mert kiérezte belőle a bizalmatlanságot. A levélben ugyanis Kemény még Zólyomyról is tett emlitést, akit ismételten figyelmébe ajánlott. Talán ez esett még a legrosszabbul az önérzetes Rhédey Ferencnek.

Koros ember volt már ekkor és bizony ha fogságra is vetette öccsét, mégis csak fájt neki, hogy feleségének vérrokonával igy kell elbánnia. A fejedelem folytonos figyelmeztetése csak növelte a kellemetlen helyzet sulyát. A figyelmeztetésekből kiolvasható bizalmatlanság pedig sértette a várur büszkeségét.

Különösen az a levél volt sérelmes Rhédey Ferencre, amelyet Kemény bécsi jóakaróinak irt. Ebben azt irta, hogy Zólyomyt csak azért nem adták ki Husztból, mert neki

és őfelségének, a királynak, erős őrsége volt a várban és igy Rhédey semmit sem tehetett, holott a hajlandóság nem hiányzott nála Zólyomy kiadására. Már ez is érzékenyen érintette az öreg Rhédeyt. Hozzájárult ehhez egy más dolog is. Az a hir terjedt el Erdélyben, hogy a fejedelem elvette a várat Rhédey Ferenctől és csak a vár uradalmát hagyta meg neki. Ugy, hogy a várban többé nem parancsolhat.

Rhédeyék ezeket a sérelmeket nem hagyhatták annyiban. Kérdőre vonták a fejedelmet, hogy mi igaz a hiresztelésekből. Október 5-ikén Rhédey László személyesen megy a fejedelemhez „holmi scrupulusoknak megjelentése felől.“ Az első scrupulus az emlitett levél volt. Midőn ennek tartalmát előadta Rhédey László, a fejedelem tagadta, hogy ő valamit is cselekedett volna Rhédeyék ellen. Bár lehetnének panaszai, mert mikor kiment seregével Máramarosból, ugyancsak örvendtek Rhédey hivei, sőt arról is értesült, hogy azt is mondották, hogy ha az ő őrségét egyszer „kitudhatják“, soha többé nem veszik be a várba. De nem szól semmit, mert soha sem kételkedett Rhédey Ferencben.

Az első scrupulusra való feleletből arról is értesülünk, hogy milyen fogságban volt része Zólyomynak. „Asztalhoz, prédikációkra kijárhat“ — mondotta Kemény. De azért vigyázni kell reá, nehogy még valami bajt hozzon fejére. Az első scrupulus tárgyalásakor ugyanis — mellékesen — szóba került Zólyomy ügye is. Ekkor mondta Kemény az idézett szavakat.

A második scrupulust a vár elvételéről szóló híresztelés alkotta. Erre a fejedelem higgadtan felel. Csak kétféleképen tudhatná elvenni a várat. Vagy lefizeti azt az összeget, amelyért Bethlen Gábor iratta át Rhédey Ferenc apósára Husztot, vagy pedig fegyverrel, a várban levő őrségénél meghódoltatja. Az elsőt nem teheti, hiszen mindenki tudja, hogy nincs pénze, a másikat meg nem teszi meg, mert — amint mondja — „ha én azt cselekedném, miképen várhatnám én Isten áldását fejemre.“ Sőt azt gondolja, hogy a várban levő őrsége még hasznára lehet Rhédeyéknek, mert ki tudja a török iga ismét Erdély nyakába kerülhet és akkor védekezhetnek a szultán előtt, hogy azért nem tehettek semmit ellene (t. i. Kemény ellen),

mert maguk is az ő őrségének hatalmában voltak. Egyébként megigéri, hogy ha a török ujra hatalomhoz jut Erdélyben, akkor ki fogja vonni őrségét Husztból. Nem akar kellemetlenségeket okozni senkinek.

Ilyenformán az ellentétek szépen elsimultak és Kemény sem igen kételkedett többé Rhédeyékben, és Rhédeyék is megnyugodtak. Sőt midőn három hónap mulva Keményhez valaki egy olyan levelet küldött, amelyben Rhédey Ferencet ujra gyanusitották azzal, hogy Huszton megkinálták a fejedelemséggel, Kemény egyszerüen elküldötte a levelet Rhédeynek. Nem helyezett rá semmi sulyt.

Rhédeyék és Kemény a tanácskozás után a Husztot illető ügyeket egyöntetüen intézték el. Miután az Evlia Cselebi által emlitett fejedelmet kereső követek hasztalan kerestek egy jóravaló embert, Ali basa szerencsésebb volt és Apaffy Mihály fejedelem személyében „kiváló“ férfiura talált, aki szerinte megérdemelte Erdély trónját. Szeptember 14-ikén már ki is kiáltatta az erdélyi rendekkel a marosvásárhelyi mezőn fejedelemnek. Az uj fejedelem első sorban az or-

ság pénzét szerette volna kezéhez venni és felszólította Keményt és Rhédey Ferencet, hogy Huszt várából adják ki neki a kincseket. Kemény erre maga ir egy választ Apaffy részére, de elküldi Rhédey Ferencnek, hogy ez a saját neve alatt küldesse el Apaffynak.

A válaszban már felhasználja az öreg Rhédey — természetesen a Kemény irása szerint — azt az ürügyet, amelyet a török elhatalmaskodása, illetve győzelme esetére ajánlott volt Kemény László fiának. Először ugyanis hangsulyozza, hogy Huszton tudtával semmiféle országos pénz nincsen, de ha volna is akkor sem bocsáthatná ki, mert saját javai is másnak a hatalma alatt vannak. Mert Kemény János annyi német, magyar őrséget küldött be a várba, „hogy azoknak hatalma alatt van mind vár, vármegye", sőt jó maga is hozzátartozóival együtt. Ne tulajdonitson tehát neki Apaffy semmi vétket.

Ez esetben hasznát vették némileg, Rhédeyék, hogy idegen őrség volt Huszt várában, mert Apaffy már ekkor barátsággal viseltetett hozzájuk, de általában a német őrség nagy zavarokat okozott. 1661 novem-

ber 20-ikán panaszkodik Rhédey László Kemény Simon tanácsosnak a németekre:

Elrontották a kutat, a tizedest, aki szót emelt emiatt, megverték. A porkolábok pedig nem mernek szólani ellenük, mert halállal fenyegetik őket. Azonkívül „éktelen sok lopásokat cselekszenek, kinek buzáját, lisztjét, szalonnáját, s egyéb egyetmását is lopják el". Felverték a boltokat, házakat. Ha észrevették cirkáló őrei és elfogták a rabló katonákat, akkor a többi német kiszabaditotta őket. A német kapitánynak hiába adják fel tolvaj katonáit, mert késik a büntetéssel s a végén is csak a zsoldot vonja meg tőlük. Egy izben ugyan, midőn nehány német katona megszökött és hármat elfogtak és vissza hoztak, a kapitány meg akarta öletni mind a hármat, de ekkor az egész sereg el kezdett érdekükben könyörögni nála, hogy legyen közbenjáró és mentse meg bajtársaikat. Ő pedig „látván rongyos állapotjokat" kegyelmet eszközölt ki részükre.

A „csendélet" igy festett Huszt várában. Ezzel még megbarátkoztak valahogy Rhédeyék. De az már rosszul esett nekik, hogy Kemény néha a vármegyét, a várat

illető intézkedéseit nem nekik, hanem ugy látszik a német őrség vezetőjének küldte. Nem is hagyják ezt szó nélkül. Rhédey László a Kemény Simonnak irt, előbb emlitett levelében érthetően kifejezésre juttatja megütközését. „Ha urunk ő nagysága — irja — holmit fog parancsolni, ennek a vármegyének s várnak állapotjáról . . . ne másnak, hanem nekünk parancsoljon, mert hiszen miénk volna, ha volna, a vár s a vármegyének is mi volnánk főispánjai“.

Keménynek eljárásában nem volt sértő szándék, de — amint ez a levélből is kitünik — nem akarta az öreg Rhédeyt terhelni folytonos intézkedéseivel. Nem is rontotta meg az október elejétől fennálló jó viszonyt ez a kis félreértés.

Hiszen Kemény ekkor különösen rászorult barátaira. Október végén ugyanis bizva Lipót igéretében, hogy segitséget küld, betört Erdélybe. Vállalkozása azonban eredménytelen volt, sőt vitézeinek egy része elpusztult. Letört sereggel és bizonytalan jövővel tért vissza egy hónap mulva Szatmárba. Közben beállott a téli idő és a szerencsétlen fejedelem kénytelen volt Bikszád

környékén az oláhok szalmafedeles viskóiban megvonni magát csüggedt seregével a hideg idő elől. Itt töltötte a zord tél legnagyobb részét, mivel hadainak a teljesen elpusztult Szatmárban másutt nem tudott szállást adni.

Ide jöttek Husztról a hü hitvesek is, ott hagyták a biztos menhelyet, hogy férjeikkel megosszák a fáradalmakat. A fejedelemasszonynyal élükön bevonultak a barátságtalan táborba, hogy reményt öntve a reménynélküli urakba a kiszinezett jövővel felejtessék el a szomoru jelent.

Bikszádról több izben váltottak egymással üzeneteket Kemény és Rhédey Ferenc. November 25-ikén arra nézve ad tanácsot a fejedelem, mikép igyekezzék gátat vetni a lengyel betöréseknek Máramaros. Időközönként mindig akadt egy kis botrány a határon és a lengyel szomszédok nem tudtak meglenni anélkül, hogy a máramarosi szegénységnek, ahogy a jobbágyokat nevezték, károkat ne okozzanak. Kemény most azt ajánlja, hogy vagy maga Rhédey Ferenc, vagy a vármegye alispánja irjon valamelyik lengyel főembernek a határbeli állapotokról és kérje

szives intézkedését, a betörők megrendszabályozása végett.

Ekkor még Kemény János adott tanácsot, de a következő hónap 16-ikán, már ő szorult tanácsra. Ujra be akart törni Erdélybe. De érezte, hogy ez a vállalkozása nagy bajokat vonhat maga után, megfontoltan fogott hozzá a végrehajtásához. Nagyon kéri a két Rhédeyt, hogy most mutassák ki hüségüket, szeretetüket, mondják meg, mit cselekedjék. Menjen-e be Erdélybe vagy sem. Rhédey Ferenc december 18-ikán válaszolt Husztról. Kitérő feleletet ad. Nem ismeri pontosan a helyzetet, nem tanácsolhat, de megfontolandónak tartja maga is a dolgot. A határozatot teljesen Keményre bizza. „Az Isten kegyelmedet szép értelemmel s minden jó conscientiával megáldotta“ irja.

Ámde a szép értelem kudarcot vallott. Kemény János 1662 januárjában Erdélybe indult és többet nem tért vissza. Apaffyt akarta elüzni a fejedemségből és ő esett el január 23-ikán Segesvár vidékén. Vitézei menekültek. Máramaros adott a legtöbbnek biztos menedéket.

Apaffy a győzelem után Máramarost

nagyon felkarolta. Itt Keménynek hü emberei voltak, hát ezeket meg kellett nyerni a maga számára. Rhédey László a saját és apja szolgálatait már 1662 február második felében felajánlotta neki, amin nem csodálkozhatunk ebben a zavaros időben. De azért nem szünt meg a némettel sem cimboráskodni. Huszt várának állapotát csak ilyen uton módon lehetett biztositani. Hiszen később Apaffy is a némettel szövetkezett és elhagyta a törököt, akinek trónját köszönte.

1662 április 8-ikán Husztnak jeles vendége volt. Szentgyörgyi Ferenc, Vác püspöke és a pozsonyi konvent prépostja. Lipót király küldte, mint követet Máramarosba.

Három kivánságot terjesztett Rhédeyék elé. Az első szerint Ő felségének be kellett volna mutatni a hódolatot. A második szerint ki kellett volna adni Kemény Jánosnénak és Kemény Simonnak a várban maradt javait. A harmadik pedig a német őrség gyarapitását és az élelem felől való gondoskodást, ajánlotta.

A kivánságokra Rhédey Ferenc nem felelt mindjárt. Fontolóra vette a dolgot és a püspökkel együtt meghányta vetette a te-

endőket. Hosszas tanácskozás után az első kivánságot nem teljesitették Rhédeyék. Kijelentették, hogy hüek maradnak a királyhoz, de most nem tehetik le ujra a hüségesküt, mert már letették egyszer „Kemény János fejedelem idejében“ és nem vonták vissza. Ha most ismét letennék, a dolog valahogy kitudódhatnak és akkbr meglepi a várat a török és elüzzi őket. Ugyszintén a harmadik kivánságra sem voltak rávehetők. Elég bajt okoz nekünk mondták a mostani zsoldos had, nem hogy még ujakat vegyünk a nyakunkra. A vármegye nem kivánja, mi sem akarjuk növelni az őrséget. Maradjon minden a régiben. A püspök először harminc, majd husz katonával szerette volna gyarapitani az őrséget. Végre leszállt tizenöt emberre, de Rhédeyék erről sem akartak hallani. És igazuk volt, hiszen Kemény János halála után jogosan kilakoltathatták volna az eddigi német őrséget is.

Ami a második kivánságot illeti, hajlandóknak mutatkoztak valamelyes egyezségre lépni, de csak ugy, ha Rhédey Ferencné nem szenved semmi kárt az egyezségben. Kemény ugy látszik megkárositotta fejedelemsége idején Rhédeynét.

Szentgyörgyi Ferenc látva, hogy itt semmire sem megy, legalább azt akarta kivinni, hogy Apaffynak se tegye le a hüségesküt a két Rhédey. Egyes történetirók szerint még a fejedelemséggel is megkínálta Rhédey Lászlót, a püspök ez alkalommal és megigérte Lipót király legnagyobb támogatását.

De Szentgyörgyi Ferenc nem ért célt. Hiszen Rhédey László már előbb felajánlotta szolgálatait Apaffynak, aki ezután hamar megnyerte a máramarosiakat. Már 1663 julius 13-ikán kiváltságokban részesiti az öt korona várost. Pallos jogot adományozott nekik és megengedte, hogy 12 mértföldnyi kerületben minden nemes és nemtelen gonosztevőt elfoghassanak és törvény szerint elitélhessenek.

Megvolt ez a pallos jog régebben is, mint azt egy 1592-ből való eset bizonyitja, amikor Sziget város tanácsa három házasságtörésben vétkesnek talált nőt itélt halálra. Az itéletet ugyan nem hajtották végre, mert a tanács enyhén akarta kezelni a pallos jogot és az egyház megkövetésére változtatta át a büntetést. De kikötötte, hogy ha még egyszer elkövetik ezt a nagy vétséget, „ezen itéletnél fogva essék fejök.“

Idővel aztán feledésbe ment az egyébként is nagyon ritkán használt pallos jog és a XVII-ik században kiváltságleveles felujitásra szorult.

A következő évben, 1664 február 4-ikén, uj adományokkal tünteti ki Apaffy Máramarost. Megerősiti az öt koronavárost összes eddigi jogaiban. Ebben a kiváltság levélben többek közt Huszt váráról külön történik emlités. A fejedelem ugyanis megengedte, hogy az öt város, Huszt városa is, a saját szükségletére bort mérhessen, de eltiltotta a vár számára való borárulást, mert ide a szomszédos bort termelő vármegyék tartoztak bort szállitani. Ez az intézkedés is csak egy régebbi kiváltságnak a megerősitése volt. Már Báthory István 1582-ben szüntette be az öt városnak a vár számára való bormérését és engedélyezte a szabad borbeszállitást. De ennek fejében kikötötte, hogy a Szigethez tartozó Mocsár nevü tölgyerdőben a Tiszán sót szállittó hajósokat ingyen engedjék makkoltatni.

Apaffy Mihály is szól a sertések makkoltatásáról, de érdekes, hogy ő felmentést ad a városok lakosainak, azon kötelezettség alól, amely szerint eddig a várban lévő ser-

tések etetésére makkot szedni tartoztak. A várbelieket pedig még arra is utasitja, hogy ha a vár környékén másutt is teremne makk, mint a városok erdeiben, ne merjék sertéseiket ez utóbbi helyeken makkoltatni.

Természetesen emellett megmaradt a városok régi kötelezettsége, melynek folytán portánként 6 forintot tartoztak évenkint kétszer a vár kapitánynak beszolgáltatni (igy pl. Sziget az 1600-ik év elején a huszti várhoz tartozó községekről készitett összeirás szerint 20 portája után 120 forintot fizetett félévenkint). Ezenkivül a vár épületének megrongálása alkalmával a kijavitásról is ők voltak kötelesek gondoskodni.

Az 1664 februárjában a városoknak adott bormérési engedélyt Huszt városától néhány hónap mulva kénytelen volt visszavonni a fejedelem. Erre okot szolgáltatott Rhédey Ferenc panasza, aki szót emelt a huszti nemesek korcsmatartása ellen, mert ehhez egyedül csak neki van joga, még pedig földesuri joga. A korcsma jövedelmére különben a várőrség fentartása végett volt szüksége. A panasz következtében az 1664 juliusi keczei és a novemberi segesvári or-

szággyülés eltiltotta a huszti nemeseket a korcsmatartástól. De ezeknek a rendeletek-nek nem lett foganatjuk. Mire az 1665 má-jusban tartott gyulafehérvári országgyülés Rhédey kérelmére törvénycikkbe foglalta a tilalmat. Egyben felhatalmazta Rhédeyt, hogy ha Huszt városában valaki még ezután is korcsmát merészelne tartani, attól a bort el-vehesse és hordóit beüttethesse.

Az emlitett kiváltságlevelekkel különben Apaffy meglehetősen magához kötötte a máramarosiakat. Előkészitette az utat, hogy Huszt várát és uradalmát a maga, illetve felesége számára megszerezze. De mig a tényleges birtokba vétel megtörtént, addig sok mindennek lett tanuja Máramaros.

Rhédey Ferenc nagyon megöregedett, kifáradt a folytonos munkában, amellyel Máramaros és Huszt várának kormányzása járt. A csapások sem kimélték meg ősz fe-jét. Egymás után haltak el mellőle szeretett gyermekei. Egyetlen fia, László, csakhamar követte feleségét, Bánffy Ágnest, a sirba. Nem volt egészséges ember sohasem, leve-leiben folytonosan panaszkodik beteges ál-lapota miatt. A zavaros idők csak növelték

baját s az öreg Rhédey pár egyedüli reménye 1663 április 26-ikán eltávozott az élők sorából. Huszt várában temették el. Midőn a következő év elején Bethlen Miklós, a híres történetiró és a későbbi máramarosi főispán Párisból hazatérvén Husztot is meglátogatta, nagyon szomorunak találta az öreg Rhédeyt. Azért irja róla „Önéletirásá"-ban: „igen keserves ember," mert mind mennye, mind fia elhaltak. De azért örömmel fogadta a vendéget, aki különben rokona is volt és aki ekkor már másodszor kereste fel Huszt várát. 1660-ban ő is azok között a menekülők között szerepelt, akik Várad török kézre jutása (augusztus 27-ikén) után Máramarosban kerestek menedéket a gonosz ellenség elől. Az akkor alig 18 éves ifju vig napokat töltött abban a szomoru időkben is Huszton, amint erről iratai tanuskodnak.

Rhédey László halála után, mivel nem volt egyenesen leszármazott örökös, a Rhédey családban gondoskodni kellett, hogy ki legyen Huszt jövendő kapitánya és Máramaros főispánja. Rhédey Ferenc a felesége rokonai közül csak egy gyermekre gondolhatott: gr. Thököly Imrére. Apaffy Mihály

nem idegenkedett a dologtól és az alig 8 éves gyermeket 1665 március 20-ikán kinevezte Máramaros örökös főispánjává és Huszt főkapitányjává. A vármegyét Teleki Mihály és Tholdalagi János értesitették a kinevezésről. Április 9-ikén gyülést tartanak és kijelentik a máramarosiak, hogy „alázatos engedelmességgel" vették a fejedelem intézkedését, de azért kivánják, hogy gróf Rhédey Ferenc urukat Isten sokáig éltesse, hogy még sokáig kormányozza a vármegyét. Ámde a gondviselés csak két évet adott még Rhédeynek. 1667 októberében megtért őseihez. Halála előtt még egy nagy jótéteménnyel örökitette meg nevét. 1667 elején nagyobb alapitványt tett, hogy Szigeten ispotályt épitsenek, mivel Máramarosban még ilyen épület sehol sem található. Egy szigeti ó-malmot és 100 forintot adományozott e célra. Október 13-ikán már intézkedik az özvegy, Bethlen Druzsianna a temetésről. Kitüzi a napot a szomoru ténykedésre. November 20-ikán reggel nyolc órakor helyezték örök nyugalomra Huszt várában az uj kápolna uj sirboltjában. A temetési szertartáson rengeteg sok ember vett részt. Ott volt az egész Máramaros és

a szomszédos vármegyék szine, — java. Siratták a jó főispánt, az egykori helytartót és fejedelmet. Magyarországból Szabolcs vármegye küldte el képviselőit a temetésre.

Thököly Imre most elfoglalhatta volna a főispáni széket és Huszt főkapitányságát, ha nem lett volna kiskoru. Bár másrészről ezt kissé kétségesnek kell mondanunk, mert már ekkor Apaffy Mihály annyira előrehaladt a huszti uradalom megszerzését célozó terveiben, hogy aligha mondott volna le a várról.

Emlitettük, hogy Apaffy Mihály már a fentebb felsorolt kiváltságokkal készitette az utat a huszti uradalom megszerzéséhez. Nem lépett fel nyiltan. Erre még nem érkezett el az idő. De nem is késett soká. Huszt várát és uradalmát, mint láttuk Bethlen Druzsianna kapta használatba. Bethlen István többi gyermekei, *Katalin*, Zólyomi Dávidné, a Zólyomy Miklós anyja, *Anna*, Gyulaffy Sámuelné, a Thököly Imre nagyanyja, azért mind a ketten fenntartották igényeiket a máramarosi uradalmakra. És midőn értesültek Druzsianna fiának, Rhédey Lászlónak, haláláról, elérkezettnek látták az időt az örökség rendezéséhez. Az első lépést Zólyomy Miklós tette

meg, midőn 1664-ben kiszabadult a fogságból. Ekkor már nem Huszt várában ette a rabság keserü kenyerét, hanem Fogaras várában. Még 1662-ben vitette ide Apaffy Husztról. Szegény Miklóst Apaffy is üldözte. Néha a sors ironiával dolgozik. Az egész életében Kemény János ellen harcoló Miklóst az uj fejedelem azért záratta be ismét, mert — és ebben van az irónia, — Kemény pártinak tartotta.

A fogságból kiszabadult Miklós 1666-ban a Vajda-Hunyad várához tartozó jószágok egy részének átengedésére nézve megegyezett unokahugával, azaz nővérének, Krisztinának leányával, Barkóczy Sándornéval. Vajda-Hunyad ugyanis szintén a Bethlen István-féle hagyatékhoz tartozott. Később azonban megbánta tettét, nem akarta végrehajtani az egyezség pontjait. Miért is Barkóczyné perbe fogta. Az első itélőszéknél meg is nyerte a pert. Mire Thököly István, Imre atyja, ügyes politikájával gyermekei vagyonának növelését tartváu szem előtt a rokon perből hasznot huzni igyekezett. És itt jött a bonyodalom. Zólyomy Miklós Apaffynak nem volt kedves embere, előre lehetett,

látni tehát, hogy a pert a felső forumon is el fogja veszteni, Barkóczy Sándornét pedig, mint a törvénykezésekben járatlan asszonyt könnyen rá szedhette egy ügyes ember. Ezeket megfontolva Thököly István 1667 január 2-ikán Ebesfalván gyermekei nevében szerződést kötött Barkóczynéval. Ebben néhány kisebb értékü jószágot adva az urnőnek, megvásárolta tőle azokat a követeléseket, melyeket Zólyomy Miklós ellen támasztott. Egyuttal szavát vette és irásban is megerősittette, hogy az összes Zólyomy Miklós utján rászálló örökséget, tehát a Vajda-Hunyadhoz és Huszthoz tartozó jószágrészeket is az ő gyermekeire ruházza.

A felső itélőszék itélete után, ahol szintén elvesztette Zólyomy Miklós a pert, az Ebesfalván kötött egyezség folytán, Vajda-Hunyad jó részét át kellett volna adni Thököly Istvánnak. Ámde mielőtt megtörtént volna az átadás, Zólyomy látva, hogy Erdélyben nem boldogul, Törökországba szökött és a szultánnál keresett pártfogást. A porta örömmel fogadta a menekülő főurat, akit aztán ugyancsak kihasznált Erdély megzsarolására. Folyton ijesztgette Apaffyt és a

rendeket, hogy ha nem küldik rendesen az adót, nyakunkra küldi Zólyomyt.

Ez az állapot mindenesetre kellemetlen helyzetet teremtett az országban. A bajokért az erdélyiek Thököly Istvánt okolták. Ha ő nem egyezkedik ki Barkóczynéval — mondogatták — bizonyára nem szökött volna ki Törökországba Zólyomy. Az erdélyieknek ebben nem volt igazuk. De hát sokszor nem számit az igazság, valakit csak kell találni bünbakknak. Itt volt Thököly István. Azzal büntették, hogy nem akarták kiadni az egyezség szerint neki járó birtok részeket. Thököly István erre Huszt miatt is aggódni kezdett. Féltette Zólyomy ottani birtokrészeit is, amelyek szintén gyermekeit illették meg a Barkóczynéval történt megállapodás folytán. De nem tehetett semmit a fejedelem és a rendek haragja ellen. Elkezdett fenyegetődzni, hogy igy, amugy megmutátja, hogy őrséget vitet Huszt várába. De ez a fegyver éppen visszafelé sült el. Mielőtt ugyanis fenyegetését tettre váltotta volna, Apaffy Mihály megelőzte és 1667 május közepén országos őrséget küldött a várba, melynek őrzői — még a Kemény-féle német katonák — annyira

meglepődtek az erdélyi vitézek láttára, hogy szépen megnyitották Huszt kapuit előttük. Thököly Istvánnak csak a tiltakozás maradt. A gyulafehérvári káptalannak panaszolja el sérelmeit gyermekei, de főképen Imre fia nevében, akit Apaffy nemcsak máramarosi főispánnak, de Huszt vára főkapitányának is kinevezett volt. Egyuttal kijelenti egy — Angyal Dávid, — Thököly Imre életrajz irójától idézett okirat szerint, — hogy „a várbeli praesidiumnak, mint nem maga szolgáinak, gyermekei sóaknabeli jövedelmek diminutiójával semmikép nem fizethet.“

Az Apaffy által küldött őrséget Nagy Tamás és Bethlen Gergely vezették. Máramarosban való megjelenésük nemcsak Thököly Istvánnak, de magának az élete alkonyán lévő Rhédeynek is nagyon rosszul esett. 1667 május 20-ikán az erdélyi tanácsurakhoz intézett levelének minden sorából kitünik a keserüség, amellyel a fejedelem hatalmi tényét fogadta. Orvoslást kért nemesi szabadságának megsértése ellen. A vármegye is ellenséges szemekkel nézte a betolakodott erdélyieket és nem volt hajlandó eltartásukra élelmet szolgáltatni. Mire a fejedelem junius

8-ikán Macskássy Baltazárt és Rácz Pétert küldte Máramarosba, hogy a vármegyét a szükséges élelem kiszolgáltatására birják. Megparancsolja általuk a máramarosiaknak, hogy Bethlen Gergelyt ugy tekintsék, mint Huszt főkapitányát, jövedelmeit adják ki és 500 erdélyi köböl buzát szállitsanak 15 nap alatt a várba. Ha ezt meg nem tennék, executorokat küld a nyakukra. De nem sok foganatja lett a vármegye megpuhitását célzó rendeleteknek. Az 1668 januári besztercei országgyülésen a máramarosi követek a huszti várra eddig kiadott 3000 forintnyi összeg megtéritését kérték a rendektől, vagyis ők léptek fel követelőleg, nemhogy még adtak volna Apaffy felszólitására. Ugyanezen az országgyülésen tárgyalták Rhédey Ferencné folyamodványát, melyben megismételte boldogult férjének az előbbi évben beadott panaszát Huszt elfoglalása és katonáinak kiüzése miatt. A rendek azonban semmit sem határoztak ez ügyben, hanem egyszerüen felterjesztették a fejedelemhez, aki természetesen nem másitotta meg szándékát. De ugy látszik Bethlen Gergely huszti főkapitányságát mégis megszüntette és Katona Mihályt ne-

vezte ki helyébe. Másra nem lett volna rábirható. Az első lépést megtette Huszt elfoglalására. És ezen az uton akart továbbra is haladni.

Katona Mihályt 1668 elején nevezte ki Apaffy Mihály Huszt vára kapitányának. Azelőtt Kővár alkapitánya volt. A kinevezés Rhédey Ferencné jóváhagyásával történt, mint az okirat mondja „járulván ahhoz“ t. i. a fejedelem kinevezéséhez, a várhoz jogot formáló „tek. és nagys. gr. Bethlen Druzsianna asszony ő nagysága javollása is.“ Katona Mihály 1668 február 25-ikén adja ki Huszton a hüségesküt tartalmazó reversálist. Ebben azt igéri „az egy élő Istenre,“ hogy Apaffyhoz és ennek holta után Erdély törvényes fejedelmeihez hüséggel fog viseltetni. Hü lesz Bethlen Druzsianna asszonyhoz is, de csak addig, mig egyet ért Erdély fejedelmeivel és a várat tőlük el nem akarja idegeniteni. Mert abban a percben, amelyben Bethlen Druzsianna megszünnék a várat oltalmazni Erdély ellenségei ellen, rögtön jelentést tesz a fejedelemnek és az erdélyi rendeknek. A grófnőt pedig megakadályozza hazafiatlan cselekedeteiben. Szóval mindenben ugy fog viselkedni, amint egy igazi hazafihoz illik.

Katona Mihály kinevezése után néhány hónapra Apaffy főispán helyettest ad Máramarosnak a kiskoru Thököly Imre mellé Teleky Mihály, a későbbi hatalmas kancellár, személyében. Ebbe kénytelenségből Thököly István is beleegyezett. A beiktatás 1668 augusztusában történt nagy ünnepségek között. Egy jeles erdélyi főur, ifju Csáky István ekkor azt a jóslatot tette, hogy Teleki nem adja ki kezei közül többé a főispánságot. És ez igy is történt. Thököly Imre soha sem ült bele a máramarosi főispáni székbe, de még Huszt várának főkapitányi hivatalába sem, amint látni fogjuk.

Katona Mihály csak 1669 január elsején lépett a várkapitányi állásba. Ez alka lommal a vár lövő szerszámairól leltárt vettek fel, amely élénk világot nyujt nemcsak a fegyvertár, de az egész vár állapotáról. Hosszu volna felsorolni mindent, amit a leltározásnál számba vettek. De a főbb pontokra mégis ki kell terjeszkednünk.

Mindenekelőtt megállapithatjuk a leltározásból, hogy a vár elég jó karban volt még ebben az időben. Itt-ott ugyan megrongálta a sok küzdelem, mint pl. a belső vár

kapujának környékét, ahol romokat lehetett látni, de az csak keveset vont le épségből. Ami a vár felszerelését illeti, be kell ismernünk, hogy jól ellátták védő és támadó fegyverekkel.

A külső kapun lévő bástyán két öreg és egy mozsár-ágyu volt minden hozzátartozó eszközzel. A Nyári-bástyán már hat lövő szerszám okádta a tüzet az ellenségre, a Farkas nevü tiz fontos ágyun kivül 5 tarack. Az Emberfő-bástyán a Fülemüle, 30 fontos ágyu, a Seregély öt fontos tarack és a Kecskebakk nevü sebes tarack müködött, ha háborura került a sor. A Nagy Várta-bástyán három lövő lyuk is volt s mindennikből egy-egy tarack várta az ellenséget. A Ferdinánd-bástyán, a Kis Várta-bástyán szintén erős fegyverek állottak. A három cejtház is (= Zeughaus = fegyvertár) meglehetős sok tüzelő eszközzel rendelkezett, ugyszintén a két porház is, amelyben a veszedelmes puskaport őrizték. A „lakatosház és kovácsmühely,“ nemkülönben a „tömlöc és tömlöcház“ sem voltak éppen eszközök hijjával.

Mindez csak, amolyan odavetett rajza

Huszt vára felszerelésének. Nincs is szándékom bővebben kitérni az emlitett leltározásra, mert annak teljes megértéséhez ugyis alapos helyrajzi vizsgálat, kutatás, a romok alapos átnézése szükséges. Majd alkalomadtán esetleg rá kerül arra is a sor, hogy Máramaros vármegye hires várának a helyszinén tett kutatások alapján topographiai történetét is megirjuk. Most azonban csak adalékokat irunk, megelégedhetünk e nehány odavetett vonással is.

A vár lövő szerszámaival kapcsolatosan talán nem lesz érdektelen, ha itt teszünk emlitést, hogy mennyibe került a várkatonaság eltartása. Érdekes felvilágositást ad erről Katona Mihály 1671-iki számadása, amelyet Apaffy fejedelem junius 9-ikén aláirásával és pecsétjével nyugtázott. Eszerint Katona Mihály 1670 február 3-ikától 1671 április 29-ikéig a rónaszéki sóakna jövedelméből felvett 6000 forintot. Ebből az összegből a várőrség 3756 forintott kapott. A megmaradt pénzt pedig részben a háztartásra forditották, amely nem egyszer sokba került a vendégség miatt. Pl. Teleki Mihály, máramarosi helyettes főispán, ez év folyamán háromszor

is meglátogatta Husztot és mindenkor száz-száz forintba került az ellátása. A kővári puskások 1670 január 24-ikétől junius 20-ikáig Huszton való tartózkodása is sok pénzt emésztett fel. Heti pénzben 248 forintot fizetett ki nekik Katona Mihály. Szivesen tette, hiszen maga is kővárvidéki volt és ezek a katonák, akik között nem egy harcolta végig II. Rákóczi György lengyel háboruját, mint a nagysomkuti Pap család őse, Pap Péter, megérdemelték a legjobb bánásmódot.

A sok költség Katona ügyessége folytán nem emésztette fel az összes jövedelmi forrásokat és Apaffy a hü sáfárkodásért bőségesen megjutalmazta kedves kapitányát. 1679 végén saját aláirásával a désaknai sókamarától 300 kósót rendelt számára évenkint.

Ezalatt azonban nagy átalakulások történtek Máramarosban és Huszt várában egyaránt. Az 1664-iki vasvári béke miatt elégedetlenkedni kezdtek a főurak. Majd Wesselényi Ferenc nádor vezetése alatt a haza sorsán összeesküvéssel próbáltak segiteni. Wesselényi halála (1667 március) után az

eddig eszményi célokért küzdő ferfiakat az önzés keritette hálójába Zrinyi Péter Magyarország fejedelme, I. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelme akart lenni. Ezáltal elidegenitették maguktól ugy az erdélyieket, mint magát a törököt és midőn 1670-ben mégis kitüzték a lázadás lobogóit, teljesen magukra voltak hagyatva. — A felvidéken I. Rákóczi Ferenc vezette a támadást a császári seregek ellen, de sikertelenül és Spork császári vezér elől menekülni volt kénytelen. Vitézei Máramarosban, illetve Huszt várában nyertek oltalmat Teleki Mihály utján, aki ugyszólván egyedül segitette a szegény menekülőket, mert az erdélyi rendek a töröktől való félelem miatt fegyveres segitséget nem mertek nyujtani. A vár praefectusa, Ujhelyi Pál is közremüködött Teleki szándékainak megvalósitásában.

De nemcsak a bujdosók reményvesztett állapota miatt volt szomoru Huszt vára, hanem a gyász miatt is. Az 1670-ik év nemcsak a bujdosókat hozta ide, de a halál angyalát is. Rhédey Ferenc özvegye, a magyar nagyasszony, elköltözött az élők sorából. Fényes temetése volt, hiszen annyi szomoru

ember nyüzsögött ekkor Huszton. Junius 20-ikán már nyolcvanöt „futott nemes embert“ lehetett látni itten. Az igaz, hogy nehezen tudtak idáig jutni a folytonos üldözés következtében, de mégis eljutottak szolgáikkal együtt. Nagy urak is voltak köztük, mint Bocskay István, akinek feleségét, Török Katát, midőn férje után Husztra akart indulni Beregből, elfogták. Azonkivül itt tanyázott Bocskádi Ádám is több társával. 1670 juliusában Barkóczy Sándorné is itt vonta meg magát.

A bujdosó urakon kivül természetesen másokat is lehetett látni a vendégek között. Ezek már nem voltak menekülők, a nagyasszony temetésére jöttek, mint Szonda István, akit junius 29-ikén küldött Hidvédi Nemes János a kegyeletes szertartásra. El szeretett volna jönni a temetésre Thököly István is, különösen azért, hogy az Apaffytól veszélyeztetett hagyatékot biztositsa, de a bécsi kormány megtiltotta politikai szereplése miatt, hogy Árva várából kimozduljon. És igy nélküle temették el Rhédey Ferencnét. Huszt vára pedig bizony nemsokára végleg Apaffyé lett.

A temetés után ugyanis Bánffy Dénes

Huszt várát olcsó áron ki szerette volna váltani, 25,000 aranyat akart fizetni csak holott Bethlen Gábor testvérének is kétszer, annyiért inscribálta. Ekkor tünt ki igazán Apaffy szándéka. Nyiltan kijelentette, hogy senkinek sem adhatja oda Husztot, mert feleségének kivánja ajándékozni. Ezt a nyilatkozatot a gyulafehérvári káptalan előtt tette 1670 szeptemberében. Eszerint cselekedett is. A következő évben már nemcsak a várőrség állott Apaffy embereiből, de a huszti uradalom jószágait is az ő tisztjei igazgatták. Márciusban önhatalmilag elfoglalta a huszti Bethlen birtokokat.

Ez a tette, mivel alkudozásokba sem bocsájtkozott Rhédeyné törvényes örököseivel, t. i. Thököly István gyermekeivel és Barkóczynéval, az erőszakosság jellegét viseli magán. De egyuttal visszaélésnek is lehet némileg minősiteni Thököly Imrével szemben. Nevezetesen Imre ekkor az erdélyi udvar védelme alatt állott. Még 1670 december 4-ikén indult el két hü embere kiséretében a liptóvármegyei Likava várból, hogy a közelgő német csapatok elől meneküljön. Husztra jött először, ahol két hétig tartóz-

kodott és kipihente a nehéz ut fáradalmait, amely utat álruhában folytonos kétség között kellett megtennie. Máramaros és Huszt tulajdonképeni ura, mint bujdosó menekült vármegyéjébe és várába. December 27-ikén hagyta el Huszt várát, hogy Apaffy udvarába menjen. Január 17-ikén már Fogarasban volt.

De alig tartózkodott két hónapot a fejedelem védelme alatt, midőn a fentemlitett birtok elfoglalás történt. Ha talán nem is érezte volna a tizenhárom éves Thököly Imre, hogy mit veszit Huszt elvételével, bár erről fogalmat alkothatott a kéthetes huszti tartózkodása idején, hü emberei gondoskodtak róla, hogy figyelmeztessék a nagy veszteségre. De maga is elég érett volt ahhoz, hogy megértse a helyzetet. Több izben keservesen panaszkodott a fejedelemre.

Igy mindjárt Huszt várába érkezése után 1670 december 19-én levelet irt az erdélyi rendeknek. Ebben elmondja, hogy a huszti uradalomra vonatkozó intézkedéseit semmibe sem veszik. Sőt a jövedelmét sem adják neki, hanem Katona Mihálynak. Holott ehhez nemcsak az örökség folytán van joga,

hanem azért is, mert Apaffy tudvalevőleg őt nevezte ki a vár főkapitányává még évekkel ezelőtt. A rendek rögtön válaszolnak és kijelentik, hogy senki sem akarja kárát. Majd alkalomadtán ki fogják elégiteni. De arról már nem szólnak, hogy visszakapja Husztot, amint hogy erre nem is tehettek volna igéretet. Ismerték a fejedelem szándékát.

Apaffyt pedig nem engedte a felesége, az ügyes és harcias Bornemisza Anna, hogy megváltoztassa tervét. Mindazonáltal ő sem hagyhatta teljesen válasz nélkül az ifju Thököly panaszkodását. 1671 március 27-ikén ir is egy mentegetődző levelet, amelyben kijelenti, „hogy a sok collateralis addig ott lakott tisztek többet ne lophassanak," kénytelen volt elfoglalni a huszti jószágokat, de biztositja, hogy az inscribált összeg erejéig kártalanitani fogja.

A levélben kifejezett kárpótlásra tényleg komolyan gondolt Apaffy és nemsokára meg is tette ajánlatát. Bethlen Istvánnak 50,000 aranyban adta át a huszti uradalmat Bethlen Gábor. Ebből az összegből Thököly Imrére és testvéreire 25,000 arany, azaz 50,000 tallér jutott, a másik 25,000 arany

Barkóczy Sándornét illette meg, mivel mint tudjuk Zólyomy Miklós, a harmadik örökös, Törökországba való szökése következtében jószágait is elvesztette. A Thököly gyermekekre jutott 50,000 tallérból magára Imrére csupán 12,500 tallér esett. De ebből az öszszegből is le kellett venni a Bethlen családtól időközben másoknak elzálogositott birtoktestek értékét, ugy hogy a levonások után a 12,500 tallér 9500 tallérra olvadt. Ez bizony kevés volt és Imre nem akarta elfogadni, hanem az egész 50,000 tallért követelte. 1671 december 21-ikén azonban a tábla Apaffy ajánlatát törvényesnek és elfogadhatónak ismerte el, mivel Imre nővérei, Mária és Éva, részéről az egész összeg felvételére nem mutatott fel törvényes meghatalmazást.

A tábla határozata ellen Thököly Imre tiltakozott és a kinált összeget nem vette fel. Mire ismét megindultak az alkudozások. Közben-közben nem egyszer adott sérelmeinek kifejezését Thököly Imre. De bizony ez nem sokat használt, Husztot már nem lehetett vissza szerezni. Az alkudozásoknak öszszes mozzanatait nem ismerjük. De az első ajánlatáról mégis sikerült lebeszélni a feje-

delmet, mert 1673 junius 16-ikán az alkudozások befejezésénél máskép kötötték meg az egyezséget. Thököly Imre és testvérei e szerint az egyezség szerint megkapták a Zólyomy Miklós vajda-hunyadi részét, amelyhez még az apjuk által 1667-ben kötött szerződés folytán volt joguk, — de ezt a jogot most nem vették figyelembe, Apaffy ugy adta az emlitett birtokrészt, mint fejedelmi adományt, — és ezenkivül 30,000 tallért utalványozott ki nekik Apaffy készpénzben. Ilyenformán majdnem egészen ki lettek elégitve, amennyiben a vajda-hunyadi birtokrészt 17,000 tallérra becsülték. Igy tehát összesen 47,000 tallér értéket kaptak. Az 50,000 tallérból hiányzó 3000 tallért a Bethlen családtól történt elzálogositások miatt vonta le a fejedelem.

Junius 20-ikán a kiutalványozott 30,000 tallért felvette Thököly Imre és ezzel végleg elvesztette Husztot.

Hátra volt még a Barkóczy Sándorné része, amely nélkül nem irathatta át feleségére Apaffy a huszti uradalmat. De vele az alku könnyebben ment, néhány hét alatt megtörtént. 1673 októberében ad utasitást

Apaffy Teleki Mihálynak és Naláczi Istvánnak, hogy igyekezzenek megalkudni Barkóczynéval, illetőleg Barkóczy Sándorral Huszt várát illetőleg. Ugyanebből az utasitásból értesülünk, hogy a fejedelem tisztviselői között valami félreértés merült fel. Vér György ugyanis, ki ugy látszik a várnagyi állást töltötte be lépten-nyomon beleavatkozott a praefectus, *Hedry* Benedek, dolgába. Ezért a fejedelem utasitásában erre is kitér és rendeletbe adja, hogy „Máramarosban lévő jószágink udvarbirái, kamaraispánunk, számtartóink mindenekben függjenek praefectusunktól, Hedry Benedek uramtól."

Teleki és Naláczi tárgyaltak is Barkóczyval, de ugy látszik nem tudtak mindenben megegyezni, mert az 1675 májusi gyulafehérvári országgyülés XX. t.-c. által Máramarosba küldött birtokrendező bizottság még 1675 november elején is egyezkedett Barkóczy Sándorral a huszti jószágrészeket illetőleg. Mindazonáltal ez nem akadályozta meg az erdélyi rendeket abban, hogy az 1673 november 18-ikán tartott gyulafehérvári országgyülés XV. t.-c.-ben Huszt várát a hozzá tartozó városokkal, jószágokkal és minden

jövedelmekkel Bornemisza Annára ne irassák. Életéig kiválthatatlanul, két ágon lévő maradékinak pedig százezer birodalmi tallér letételéig. — Vagyis az ország Apaffyné haláláig, nem válthatja vissza Husztot, de örököseitől igen. Ebben az esetben azonban 100,000 tallérral kell majd kárpótolnia az örökösöket.

Huszt várának uradalma idők folytán változásokon ment keresztül. Egyes falvakat, mint pl. Alsóapsát elszakitották tőle, másokat pedig hozzácsatoltak. Ebben az időben, mikor Apaffynénak adományozták, a következő városok és falvak tartoztak hozzá: Huszt a vámmal együtt, Visk szintén a vámmal, azonkivül Técső, Hosszumező, Sziget, Felsőróna, Iza, Száldobos, Bustyaháza, Talaborfalva, Dulfalva, Fejérpatak és Rahó. Mindenesetre hatalmas birtokot kapott a fejedelemasszony és nem csodálkozhatunk, ha olvassuk, hogy nagyon megörült a rendek határozatának és hálájának kifejezéséül drága szövetü ruhákat osztogatott szét az urak között. De — mint Angyal Dávid megjegyzi — Thököly Imre nem nagyon örült ennek a dolognak. Később is sokszor emlegette, „hogy

Husztot torkon verve vette el tőle Apaffy Mihály“

Mig ezek az alkudozások történtek és Huszt vára törvényes uton urat változtatott, a bujdosók nem ültek tétlenül Máramarosban. A haza sorsán nem segit a tespedt szomorkodás, hanem a tett. A tettre pedig sürgősen volt szükség, mert a Wesselényi-féle összeesküvés utójátékait kegyetlenül bosszulta meg a bécsi udvar. Törvénytelen adókat vetett ki, szaporitotta a katonaságot az országban, hogy igy jobban megszoritsa az alkotmányt. Az összeesküvésben részt vett urakat, nemkülönben azokat is, akikre a gyanu legkisebb árnya esett, mindenütt üldözte. Törvényszék elé állitotta. Igy az 1671-ik év márciusában Husztra menekült gimesi Forgách Miklóst innen idézték Pozsonyba; el is ment volna a nemes ur, ha a kassai német vezértől „jó securitása lehetett volna utjában.“ De igy nem ment el. Husztón halt meg 1674 április 11-ikén és 24-ikén temették el a vár kápolnájában.

A német zsoldosok kegyetlenkedéseit nem türhették sokáig a bujdosók és 1672-ben a tett terére léptek. Már 1671 juliusában,

mikor hire jött, hogy a kassai császári tábornok Szatmár alá érkezett, intézkedett Apaffy, hogy gyalogokat szállitson Teleki Mihály Huszt várába, mert nem lehet tudni mi szándékkal érkeztek ode a császáriak. Esetleg Husztot akarják ostromolni. Az ostromra azonban nem került a sor, hanem maguk a bujdosók léptek fel támadólag. Ki-kirándultak Máramarosból, majd az erdélyi uraktól segitve 800 földön futó és néhány török csapat támogatása mellett sikeresen visszatartották Spankaut Debreczen megtámadásától. Ámde a bujdosók ezen sikerét nagyon ellensulyozta a szatmári kudarc. Teleki Mihály, akit a bujdosók fővezérükké választottak, ostrom alá akarta venni Szatmárt. A szatmári német őrség azonban megelőzte és Batiz-Vasváron szétverte seregét.

Ez mindenesetre érzékeny veszteség volt. Az erdélyi rendeket meglehetősen elkedvetlenitette a bujdosók támogatásától. De Teleki Mihály ügyes politikája hamar helyrehozta a hibát. A francia királlyal lépett érintkezésbe ennek lengyelországi követe, Béthune, közremüködése folytán. 1677-ik év május 27-én megtörtént a szövetség, amely szerint

a francia király 6000 nehéz lovas és 100,000 tallérnyi évenkinti segély adására kötelezte magát, mig a kurucok 15,000 főből álló sereg kiállitását igérték meg a császár ellen. Ezt a szerződést Teleki inditványára maga Apaffy is aláirta.

A szerződés megkötése után a bujdosók szép számmal gyülekeztek össze Huszton, hogy megujitsák az 1676 szeptemberében kiadott „assecuratoriá“-t (bizonyságlevelet), amelybe fogadást tettek, hogy nemzetük és vallásuk védelmezését csak ugy vállalják el, ha a fejedelem és Erdély nem érezi kárát müködésüknek. 1677 augusztus 11-ikén irták alá ezt az „assecuratoriá“-t a nemes urak. Az aláirók között voltak Dobay Gábor, Almásy Péter, Egressy János, Ötvös János, Munkácsy György, Jászay Miklós, Ilosvay Péter és mások.

Közöttük kevés volt máramarosi. Bujdosók voltak javarészt, akik elüzetve otthonukból, kifosztva nálunk ütöttek tanyát.

Máramaros különböző vidékein, községeiben telepedtek le, s ha a küzdelem nem szólitotta a haza védelmére állandóan a vármegyében tartózkodtak.

Maga a fiatal Thököly Imre is ezekben a kritikus években huzamosabb időt töltött Máramarosban a bujdosók között. 1676 december 19-én indult el hiveivel Szilágy-Csehből Sziget felé. Oláh-Láposon keresztül szánkázva 21-én este már Szerfalván hált. A következő nap pedig Szigeten pihente ki a hosszu ut fáradalmait. A karácsonyi ünnepeket nagy mulatságok közepett ülte meg szigeti udvarházában. Karácsony másodnapján ebédre hivta a város főbb urait. Harmadnapján pedig vacsorára. Reggelig mulattak. Ugy, hogy másnap ebéd sem kellett Thökölynek. Még a következő nap is érezte a nagy mulatozás hatását.

A szigeti urakon kivül mások is felkeresték a vármegyéből. Igy december 29-ikén, Bige György és Bás Mihály Husztról, akikkel aztán uj év napján Husztra ment Gyulaffy Mihály temetésére. Ezt a derék bujdosó hazafit december 20-ikán ölték meg Kapnik táján „az császár részéről való tolvaj talpasok.“ A temetés 1677 január 3-ikán ment végbe nagy ünnepségek között. Utána Thököly nagy lakomát adott, melyen Fráter István huszti alkapitány is részt vett. A kö-

vetkező napon viszonzásul ő hivta meg Thökölyt ebédre.

Husztról Taracközre ment az ifju ur Ilosvay Péter, Teleki Mihály későbbi hadi tanácsosának látogatására. Majd ismét Szigetre. Idejöttek Barkóczy Sándor és I. Rákóczi Ferenc is feleségeikkel január 10-ikén, akik szintén Máramarosban tartózkodtak a bujdosók között ebben a szomoru időben. De Barkóczyék már 15-én elmentek. Két nap mulva Thököly is készülődött. Meghivta bucsúebédre az alispánt és szolgabirót 17-ikén. Másnap már Barcánfalván hált. Majd Konyhán és Szacsalon keresztül elhagyta Máramarost.

Thököly Imrének ugyan máramarosi tartózkodása mulatságok és vadászatok között folyt le, de a bujdosók szomoru állapotának szemlélése, a haza sorsáról való beszélgetések talán mégis csak ebben a vármegyében érlelték meg benne a gondolatot, hogy szivvel-lélekkel hazájának felszabaditásán munkálkodjék.

Ezalatt Lengyelországban Béthune összegyüjtötte a hadakat. Szeptemberben már el is küldte gróf Bohán ezredes vezérlete

alatt a franciai pénzen toborzott lengyeleket, akik a hónap végén Máramarosban ütöttek tanyát. Az igaz, hogy ez a had csak a fele volt annak, amit a szerződés szerint kellett volna adni; csak 3000 emberből állott. De kitünően szervezett had volt. Máramarosban csak rövid ideig tartózkodtak, átvonultak Szatmárba. Itt egyesültek Apaffy seregével. Október 10-én Királyházánál Schmid császári tábornok seregén fényes diadalt arattak. A császáriak részéről 1500 ember esett el vagy lett harcképtelenné.

Az 1677-ik évben ez az ütközet volt a legnagyobb, amely a kurucok győzelmével végződött. Kisebb csete-paték történtek a máramarosi bujdosók és a német zsoldosok között, de ezekben nem egyszer a mieink lettek a vesztesek. Igy a hires kuruc hadnagyot, Szuhay Mátyást vármegyénkben, Rozávlyán lévő udvarházában megtámadta 180 szatmári zsoldos 1677 május közepén. És bizony minden vitézségének ellenére öszszevagdalták. „Szánja és irgalmazzon Isten neki, ily véletlenül kelle ily hazánk tagjának bujdosásában elveszni“ — irja Thököly naplójában. Szuhay is mint bujdosó telepedett le Máramarosban.

A siker uj reményeket öntött a bujdosók szivébe. A következő évben nagyobb vállalathoz fognak. 1678 március 7-ikén ugyanis Nagysomkuton gyülést tartottak és elhatározták, hogy folytatják a háborut. Segitséget ugyan nem igen várhattak, mert a lengyel főurak ebben az évben már XIV. Lajos francia király, ellen foglaltak állást. És igy Béthune keze meg volt bénitva. Mindazonáltal nagy nehezen átszöktetett 400 katonát Máramarosba Lengyelországból. Ezek Huszton pihenték ki fáradalmaikat. Ide jött Teleki Mihály is, hogy innen Ugocsán és Beregen keresztül menjen Sárosba Eperjes ostromára. Azt hitte, hogy ezek a vármegyék is hozzá fognak csatlakozni. A töröktől nem kaptak segédhadakat, bár mindenféle igéretekkel igyekeztek céljaiknak megnyerni. Felajánlottak neki több erdélyi várat szorultságukban. Többek közt Huszt várát is, holott ehhez joguk nem volt. Julius végén már Eperjes ostromához kezdtek a bujdosók.

Az ostromnál kitünt, hogy Teleki Mihály nem sokat ért a hadviseléshez. Nem tud kitartani. Már augusztus 15-ikén abbahagyta az ostromlást és elvonult Eperjes alól. 27-ikén

már otthon volt Kőváron. Thököly Imre ellenben, aki csak nem rég csatlakozott a felkelőkhöz, diadalmasan vonult seregével a morva határig. A bujdosók felfedezték az alig 21 éves ifjuban a jövő emberét és Teleki Mihály helyébe 1678 második felében fővezérükké választották. Nagy sikereket arat. Elfoglalja Késmárkot, Lőcsét 1680 nyarán. A küzdelmekben részt vettek „a házájukból kibujdosott s mostan Máramarosban nyomorgó magyarországi atyafiak,“ akik ugyanez év február 23-án még Huszton voltak. És innen köszönték meg Teleki Mihálynak, hogy őket is a szegény bujdosó nemzet tagjainak ismeri. Lipót kénytelenségből fegyverszünetet kötött Thökölyvel. Majd 1681 áprilisban összehivja, a soproni országgyülést, hogy az alkotmány visszaállitása által orvosolja a bajokat és Thököly további sikerének véget vessen. Azonban célja nem sikerült. Thököly Imre az országgyülés befejezése előtt ujra fegyvert fogott. Apaffy 10,000 és a nagyváradi basa hétezer emberrel segitette. Több vár elfoglalása után ismét fegyverszünetet kötött Lipóttal. 1682 junius 15-ikén Munkácson örök hüséget esküdött I. Rákóczi Fe-

renc szép özvegyének, Zrinyi Ilonának. Az esküvő után kiváncsian kérdezősködött, hogy mit szólnak hozzá párthivei. Máramarost is felkereste leveleivel. Az itteni párthivei, akiket nagyon lekötelezett szeretetreméltóságával a vármegyében való tartózkodása alatt, mind nagy örömmel fogadták az esküvőről szóló hireket. „Örülik Nagyságod szerencséjét“ — irta 1682 julius 8-ikán Szigetről Bodolay Mihály Thökölynek.

Még ugyanebben a hónapban ujabb támadást intéznek a kurucok Lipót ellen. A török segitségével csakhamar ura lett az egész Felső—Magyarországnak Thököly Kassától a Garamig. Ámde dicsősége csakhamar lehanyatlott. Kara Musztafa, a török fővezér, óriási seregét a halhatalan emlékezetü Szobieszki János hősiessége folytán 1683 szeptember 12-ikén elüzte és ezzel Thököly ujabb fölkelésének is megásta sirját. A nemzet látta, hogy a bécsi siker után a törököt mind jobban és jobban kiszoritják a császári seregek Magyarországból, és elpártolt Thökölytől. Lelkesedéssel csatlakozott a törökverő Lotharingiai Károly vitézeihez. Elhagyták Thökölyt az erdélyiek is. Sőt a tö-

rök is, kételkedni kezdett benne. Végre vasra verve fogságba küldte Belgrádba. Ettől az időtől fogva az erdélyiek és Thököly utjai elváltak. Mikor kiszabadult a fogságból és török sereggel ismét betört Magyarországba, hogy harcoljon a szabadságért, már Erdéllyel, a szabadság eddigi hü támogatójával, is szembe kellett szállania.

Erdélyben ugyanis ezután nagy változások történtek. Teleki Mihály belátta, hogy szakitania kell a rohamosan hanyatló török birodalommal, mig nem késő. Megerősiti Huszt várát. Balás Péter főhadnagy vezetése alatt hatvan vitéz gyalogost küld a várba. Ezzel a kurucok ellen fordult, akik ekkor már nem egyszer kóborgásaikban nagyobb károkat okoztak Máramarosban. Igy pl. kifosztották a vásárból visszatérő kereskedőket, gyujtogattak stb. Majd alkudozni kezd Lipót királlyal, aki 1685-ben Dunod jezsuita atyát bocsátja Erdélybe, hogy a fejedelmet a török elleni szövetséghez való csatlakozásra birja. A rendek október 24-én határoztak Dunod küldetése felett és a szövetséget elvetették, mint amely veszélyezteti Erdély függetlenségét. A boszus Dunod erre

kijelentette a gyülésező rendeknek, hogy „akár akarjátok, akár nem ő felsége kegyelmes pártfogásába vesz.“ Teleki Mihály érezte a veszélyt, amely Erdélyt fenyegette Lipót részéről. Azért Apaffy háta megett, még jóval előbb tárgyalásokat folytatott Dunod-val és egy titkos szerződést kötött, melyben Erdélynek, a magyar király fenhatósága alá való áttéritésére kötelezte magát. És ezért mintegy érdemeinek jutalmazásául a német birodalmi grófi rangot és évi dijat biztositott magának.

A titkos szerződés folytán 1685 végén császári csapatok érkeztek Erdélybe téli szállásra. És bizony a szállásadásokból nagyon kijutott szegény Máramarosnak. Még együtt lehettek a Dunod ajánlatai felett tanácskozó rendek, mikor Veteráni császári tábornok főstrázsamestere, Marchesio, Erdélybe érkezett, hogy a Máramarosba és a szomszédos vármegyékbe menő hadseregek állapotjáról a császári levelét átadja Apaffynak.

Ezzel a Marchesioval érdekes eset történt. Midőn hirül hozták a fejedelemnek, hogy követ érkezik udvarába, Marchesio nevét Marchiónak, azaz őrgrófnak értette és

nagy előkészületeket tett fogadására. Kiadta a rendeletet, hogy saját hintóját küldjék érte, „egy sereg szines udvari katona“ menjen elébe. Ha megérkezik, a főudvarmester fogja üdvözölni, mikor a hintóból kiszáll; jöjjön előtte, mint a fejedelemnek, darabont; udvari ifjuság, nemes- és főrend sorba álljon stb. Szóval nagy ünnepséggel fogadták a Marchiónak gondolt Marchesiot, hasztalan magyarázta Bethlen Miklós, hogy tévedés van a dologban, mert Teleki Mihály rá sem hederitett, sőt megszidta. De bizony boszankodott is később, midőn kitünt a tévedés. Szégyelte magát a történtek miatt a fejedelemmel és a fejedelemasszonnyal együtt. Marchesio pedig Dunod atyával, aki még a fejedelemi udvarban volt, jót nevetett.

Veterani tábornok csakhamar bevezette seregét Máramarosba. 1685 november 20-ikán irja a kővárvidéki Remetéről Pogány Menyhért alispánnak, hogy a legrövidebb idő alatt keresse fel tisztviselőivel táborában. A téli elszállásos felől akart vele tárgyalni. Ha esetleg nem jönne el, ugy magára vessen ha katonái végig pusztitják a vármegyét, mert ő „barátságosan“ közeledik Máramarosba.

Bizony megköszönte volna ezt a barátságos látogatást a derék alispán, ha tehette volna. De igy bizony csak elment a tábornok elébe, aki négy lovas és egy gyalogezredet hozott magával. „Nagy sokaság, irtóztató tereh egy olyan sovány vármegyén“ — mondja Bethlen Miklós. De hát meg kellett rendszabályozni ezt a „rebellis“ Máramarost, amely nemcsak menedéket adott a „lázongó“ bujdosóknak, de szivvel-lélekkel támogatta is őket. Már előbb akart Lipót király a téli hónapokra katonákat küldeni Máramarosba. Igy 1661-ben. De akkor gróf Rhédey László sikeres közbenjárása folytán a vármegye nagy hasznára, a hadak bejövetele elmaradt. Most is megpróbálták az erdélyi rendek elháritani a nem hivott vendégeket. A próbálkozás azonban nem vezetett eredményre. A telelő zsoldosok eltartásán kivül más szorongattatásnak is alá volt vetve szegény vármegyénk. Wallis szatmári várparancsnok elzáratta a máramarosi átjárót a szatmári oldalon s igy a sókereskedés erre felé megszünt. 1685 novemberében pedig Csáky László, aki részt vett az Apaffy ellen irányult Béldy-féle összeesküvésben és a megtorlás elől Bécsbe

szökött, seregével a kővári és a máramarosi szegénységet, jobbágyokat kegyetlenül pusztitotta. Ez ugy látszik még mind a megrendszabályozás végett történt, holott, mint egy december 3-iki tudósitás irja, — „ha az ottani lakásokat ugy tönkre teszik, maguknak hol lesz kvártélyuk.“

Maga a téli szállásra bevonult katonaság is kegyetlenkedett a szegény máramarosi néppel. Zsarolta, lopta, mint ez már szokása volt. Ahogy egy oklevél mondja a zsoldosok egészen „török módra“ viselkedtek. A vármegye panasszal fordult Apaffyhoz ez állapotok miatt, aki viszont a bécsi udvarnál tette szóvá a zsoldosok viselkedését.

Lipót király a fejedelem kivánságára Kintzing János Jakab hadbiztost küldette Máramarosba Veteráni katonái üzelmeinek megvizsgálására.

1686 március 8-ikán értesiti Kintzing Apaffyt, hogy Máramarosba megy és a király parancsából a legszigorubban fog eljárni a zsaroló katonákkal. Egyuttal felszólitja, hogy ha ő is akarna valakit küldeni a vizsgálatra, csak küldjön, szivesen veszi.

Március 14-ikén Teleki Mihály indit-

ványára Bethlen Miklóst bizta meg Apaffy a máramarosi vizsgálat megejtésével. Ugyanekkor értesitette Veteránit és Kintzinget intézkedéséről.

Bethlen Miklós csakhamar elindult. Szebenből Besztercze és Telcs felé vette utját. Paripán jött egész Szigetig. „Hitemre merném mondani“ — „hogy az akkori állapotomban azt az utat és bajt 1000 forintért fel nem vettem volna.“ Bizony nem is lehetett ez kellemes utazás. De a vizsgálat sem volt valami kis mesterség. Meg kellett esketni járásonként, falunként az egész vármegyét. Szerencse, hogy Szigetre idézték be a népet. Több, mint 1500 embert eskettek meg Kintzing és Bethlen. A tanu vallomások terhelők voltak. A zsoldosok által tett kár „millióhoz közelitő és elmét, hitet feljülhaladó teher volt az.“

Bethlen nagy könyvben foglalta össze a tanuvallomásokat és két példányt csinált, egyet a fejedelem egyet Kintzing számára. Midőn a pecsételésre került a dolog, a német hadbiztos kijelentette, hogy nem pecsételi le és nem irja alá a tanuvallomásokat, mig Szatmárra nem ir és a főparancsnoktól erre

engedélyt nem kap. Másnap este már azt hazudta, hogy értesitést kapott Szatmárról. Aláirta ennek folytán a vallomásokat, de nem hagyta helyben nem hitelte meg. Szegény Bethlennek nagy kellemetlenségei támadtak a németekkel. „Az officérek hol hizelkedtek, hol fenyegetődztek s veszekedtek vélem.“ A máramarosiak alig merték még csak irással is segiteni a szörnyü munkát, ugy féltek a zsoldosoktól. Maga Kintzing ugy viselkedett Bethlen szerint, mint egy megtestesült ördög. Hogy az egész vizsgálatot kigunyolja egyszer egy orosz tanutól azt kérdezte, „micsoda lehet az a Jézus Krisztus?“ A szegény atyafi azt felelte, hogy ő nem tudja, hogy ki az. Erre a német hadbiztos Bethlenhez fordult és gunyosan kérdezte: vajjon az ilyen tudatlan emberek tanusága többet ér-e, mint annyi nemes gróf, báró, lovag tanusága, akik ép az ellenkezőjét állitják, annak mit ezek a parasztok mesélnek. Sőt olyan kifejezést is használt, hogy ezek az emberek csak arcban és beszédben különböznek az állatoktól. Szidta a magyar mágnásokat, papokat, akik nem foglalkoznak a néppel. Erre aztán egy egy kis parázs vallási vita támadt. A had-

biztos dicsérte a jezsuitákat, ami nagyon feltüzelte a protestáns Bethlent. Szó-szót ért. Végre Bethlen azzal fejezte be a vitát, hogy kijelentette: ezek az egyszerü emberek mégis jobban félik Istent, mint a tudósók és mágnások s e tekintetben felette állnak sok embernek.

A Bethlen küldetésének nem sok haszna lett. Május végén már készen állott a vizsgálata, de midőn erről Kolozsváron jelentést tett, „csufolás lőn a fizetésem“ — irja — „sőt Máramarosnak még nehezebben volt dolga azután, mint az inkvisitió előtt is.“ Ugyszólván semmi eredménye sem volt Bethlen küldetésének. Az, hogy 1686 áprilisában mégis kivonultak a zsoldosok vármegyénkből nem emiatt a vizsgálat miatt történt. Annak oka az a politikai tárgyalás volt, amelyet még márciusban kezdett meg Teleki Mihály Karaffával, és amely miatt néhány hét mulva maga is Kolozsvárra ment, hogy az országgyülés által a tárgyalásra küldött követekkel együtt működhessék. Itt beszélték meg azokat a feltételeket, amelyek mellett a német zsoldosok kivonulnának Erdélyből és igy Máramarosból is. Puhatolódzás végett előbb elküldték Gyulay Ferencet Karaffához Szatmárra.

Gyulay nagyon kérte a császári fővezért, hogy vigye ki minél előbb Máramarosból a seregeket, „mert égbekiáltó dolog, amit cselekesznek a szegénységgel, mert nem elég az, hogy a necessariumot veszik, hanem már a buzával kereskednek és tékozolják . . . tekintsék a kereszténységet, szánják meg a sok éhenhalásra már is jutott sok szegénységet.“ Gyulay nem volt máramarosi, de szive megesett a pusztulás láttára, amit véghez vittek a zsoldosok. Hiszen annyi élelmet tékozoltak el a téli hónapok alatt, amennyi egészen szent György napig elég lett volna, ha módjával élnek vele. Bizony, bizony jól irta Kérei Márton, huszti tiszttartó, „hogy mindnyájan elviselhetetlen iga és inség alá vettettük.“ Csodával volt az határos, mint az egykoru oklevelek igazolják, hogy tökéletesen el nem pusztult a vármegye. Szerencsére az előbbi évek jó termése valamennyire lehetővé tette a megélhetést.

Karaffa nem tartozott a jószivü emberek közé. Nagy pénz összeget szabott az erdélyiekre és csak ennek lefizetése mellett volt hajlandó a seregek kivezetésére. Ideiglenesen a nyári hónapokra mégis kivezé-

nyelte Veteranit vármegyénkből és a Szilágyságot jelölte tartózkodása helyéül 1686 áprilisában. A tárgyalásokat azért nem hagyták félbe, mert jól tudták, hogy Karaffa a jövő télre ismét Máramarosba küldi vissza Veteránit. Hozzá járult még ehhez, hogy bár zsoldosok nem tanyáztak a vármegyében, még sem volt mentes a zaklatásoktól Máramaros. Igy Sennyey István, császári vezér, egyszerüen hódoltatni kezdte Máramarost a szomszédos vármegyékkel együtt. 1686 május 16-ikán pedig ráir a vármegyére, hogy a Csáky István seregének eltartására megrendelt eleség 25-ikére Szatmáron legyen, mert különben erőszakos eszközökhöz nyul. Nem kivánt többet Sennyey csak 32 drb. vágómarhát, 100 köböl lisztet és 15 kősót, de ez is elég teher volt szegény Máramarosnak.

Nagyobb bajokat okozott ennél, hogy a zavaros állapotok közben nagyon elszaparodtak a tolvajok. Nevezetesen a telelő katonák oly szigoruan hajtották be az adókat, hogy sokan a nemesek és tisztviselők közül kegyetlenkedéseik elől a Kárpátok barlangjaiba menekültek. Igy történt aztán, hogy midőn áprilisban a zsoldosok kivonultak, a

szomszédos vármegyék tolvajai, zsiványai, szegény legényei, hallván, hogy Máramarosban minden a feje tetejére van állitva, mind idegyültek. Vakmerőségükben fényes nappal eljöttek rejtekhelyeikből és végezték sötét munkájukat. Csak akkor lett vége a zsiványvilágnak, mikor a kimenekült tisztviselők visszatértek és hozzá kezdtek a tisztitáshoz.

Érdekes, hogy a rablóknak Máramarosba való csődületében egyesek Dolhay György kezét látták. Meggyanusitották, hogy ő hivta ide a szegény legényeket. Dolhaynak formálisan védekeznie kellett a vád ellen. 1686 julius 11-ikén a máramarosi rendek által bizonyság levelet állittatott ki maga mellett. Ebben ártatlannak jelentik ki és a vádat alaptalannak mondják Máramaros rendei. Igy sikerült is tisztáznia magát.

Midőn a rablók eltüntek, akkor ujra feltüntek a zsoldosok. 1686 szeptember 25-ikén tesznek jelentést Máramaros rendei a szatmári parancsnoknak, hogy a német talpasok — nem tudják a szatmáriak-e vagy a munkácsiak — a hegyeken és erdőkben kalandozva Máramarosba jöttek, Szeklencze és Hosszumező községekben nagy károkat

okoztak. A Verchovinán kifosztottak néhány házat, elhajtották a szegény nép nyáját. Össze-vissza nehány ezer forintnyi kárt okoztak. Kérik a bünösök megbüntetését. Ez irányban szeptember 30-ikán Teleki Mihály is irt br. Huchin Pálnak, a szatmári parancsnoknak, aki szeptember 7-ikén válaszolt s a legszigorubb eljárást igérte.

De már akkor tökéletesen mindegy volt Máramarosnak, hogy megbüntetik-e vagy sem a zsoldosokat. Nem nagy haszna lett volna ugy sem belőle. Különben is Veteráni seregei ujra közeledtek és november végén már ismét megkezdték a téli szállásolást vármegyénkben. Megesett ezen az állapoton az egész Erdély szive. De hát mit tehettek ellene. Legfeljebb annyit, hogy Apaffy fejedelem elküldte Szigetre Veteránihoz Kálnoky Sámuelt. Több utasitással látta el részint a tábornokhoz részint magához a vármegyéhez.

Veteránit arra igyekezett rávenni, hogy ne szedje be addig a vármegyére vetett adókat, mig a Karaffánál lévő követei jelentést nem tesznek az alkudozások eredményéről. A vármegyének pedig meghagyta, hogy

azonnal küldjön megbizottakat Szatmárra Karaffához. Ott majd a fejedelem követeitől több intézkedést fognak kapni a vármegye vezetését és Huszt ügyeit illetőleg. Apaffy szigoruan megparancsolta Kálnokynak, hogy Maramarosban tartózkodása alatt mindent az alispánnal, a vármegye uraival és a huszti kapitánnyal, Fráter Istvánnal, egyértelmüleg intézzen el. De különösen arra vigyázzon, hogy ha már a német zsoldosok itt telelnek, legalább a passzusok, az átjárók őrizetét el ne foglalják az erdélyiektől.

Az előbb emlitett követek, akik Karaffánál igyekeztek engedményeket kicsikarni: Nemes János és Bálinth Zsigmond voltak. A tárgyalások nagyon nehezen haladtak előre, mert ekkor már Budát elfoglalta volt Lotharingiai Károly és Lipót hatalmának érzetében nagyon kevés engedményt akart juttatni Erdelynek. Az 1686 junius 28-ikán Bécsben megkötött Haller-féle egyezményt ugyszólván felfüggesztette. Ennek a jeleként vonultak be ismét Máramarosba, Kővár és Lápos vidékére a német zsoldosok téli szállásra. Apaffyt bántotta a dolog, mert az emlitett egyezmény erről mit sem mondott. Azért

követeinek első sorban az ez ellen való tiltakozást tüzte ki feladatul, hiszen a mult télen azokat a helyeket ugyis annyira elpusztitották, „hogy az magok táplálására is épenséggel elégtelenek.“ Ha mégsem sikerülne a tiltakozással elérni a hadak kivezényelését, arra törekedjenek, hogy az agyon kinzott Máramarosban a felettébb szegény lakósokat ne terheljék és ne zsarolják.

De fontosabb megbizásuk is akadt a Karaffához küldött két követ urnak. A diadalmas török harcok után Lipót azt is követelte, hogy *Huszt*, Kővár és Somlyó várakba német őrséget engedjen elhelyezni a fejedelem. Mert — mint mondá — a téli szálláson lévő hadsereg csak igy lehet biztonságban. Igéri azonban, hogy a kvártélyozás ideje után minden nehézség nélkül visszaadja Erdélynek ez erőségeket. Mindez csak ürügy volt. És érezte ezt a fejedelem is. Kijelentette, hogy nem adhat oda egy várat sem, mert a Haller-féle szerződés nem kiván ilyesmit. De nem tehet eleget e kivánalomnak azért sem, mert a török nagyvezér a tatár hordákat ujra rábocsájtaná Erdélyre, ha megtudná, hogy váraiba német őrségeket fogad fel.

Igen ám, de Lipót azt is kilátásba helyezte a várakat illető kérésénél, hogy ha nem teljesitenék, elég hatalmas fegyverei vannak az erőszakra. A szegény erdélyi fejedelem mit tehetett a hatalmas Lipóttal szemben a tiltakozáson kivül. Bejelentette, hogy az erőszak ellen „Isten és az egész keresztény világ eleibe“ terjeszti ártatlan ügyének oltalmát.

Erre ugyan nem sokat adott Lipót és vezére Karaffa. Mindazonáltal a fejedelem Karaffánál lévő követeinek sikerült elérniök, hogy letegyen a német a várakat illető szándékáról. A december 12-ikén kelt együttes „resulutio“-ban (véghatározatban), amelyet mind Karaffa, mind a követek aláirtak, erről már nincs emlités. A határozat szerint Karaffa még arra is hajlandónak mutatkozott, hogy kivezényelje Máramarosból a zsoldosokat, ha 60,000 rénes forintot (egy ilyen forint értéke 1 korona 20 fillér) 1687 január 20-ig lefizetnek katonái eltartására.

Ezalatt Kálnoky Sámuel is eleget tett küldetésének és visszaérkezett Erdélybe Máramarosból. Veteráni december 18-ikán kelt és a fejedelemhez irt levelét hozta magával,

amely szerint Máramaros lévén a legjobb téli kvártély, mert hegyektől elzárt terület és igy a katonák össze-vissza járását megakadályozza, hát nem viheti ki zsoldosait. De reméli, mint egy később irt leveléből kitűnik, hogy a fejedelem meg fogja segiteni a szegény máramarosiakat és hozzájárul az adójukhoz nehány ezer forinttal. Igy tehát Veteráni mégis csak hozzá kezdett az adószedéshez, annyival inkább tehette ezt, mert amint láttuk a fejedelem szatmári követei is csak kétes eredményeket értek el.

Apaffy nem elégedhetett meg ezekkel a kétes eredményekkel. Ismét tovább folytatta a tárgyalásokat. Minden áron keresztül akarta vinni, hogy a Részekből, tehát Máramarosból is, kivonuljanak a német zsoldosok. Mig mindig két szinü politikát üzött. Félt a töröktől, bár ennek csillaga hanyatló félben volt már, de arra még mindig erősnek mutatkozott, hogy a tatár hordákat Erdélyre bocsássa. Másrészről Lipóttal is fel akarta tartani a jó barátságot. Nehéz helyzet! Teleki Mihály éles esze sem tudott könnyen megoldást találni. Nyaláczy András és Bálintith Zsigmond, — az 1687 januárjában Karaf-

fához indult követek, — érezték a két szinü politika gyümölcseit. A török megharagudott a császári hadaknak erdélyi területen való tartózkdása miatt és sürgette a fejedelmet, hogy Máramarosból és a többi területekről vitesse ki a zsoldosokat. Ebbe meg a császár nem egyezett bele. A követeknek most az lett a feladatuk, hogy Karaffát ismétetlen próbálják engedékenységre birni. A fejedelem kész 100,000 magyar forintot (egy magyar forint értéke egy koronának felel meg), 10,000 köböl buzát és 12,000 köböl zabot adni a császári seregek szükségleteire, ha kivonulnak Máramarosból és a szomszédos területekről.

Ámde Karaffa április végéig nem akart intézkedni a hadak kivonulásáról. Máramarosra ugyanis 4000 porciót vetett ki, azaz részint a gyalog, részint a lovas katonaság eltartására 4000 adag gabona, zab, széna, és szarvasmarha kiszolgáltatását követelte. A vármegye ugyan már jórészt eleget tett kötelezettségének, de még mindig adós maradt néhány porcióval.

Veteráni pedig csak akkor akart távozni Máramarosból, ha már a hátralékot is megkapta.

Apaffy most arra törekedett, hogy Veteráni, lehetőleg április első felében hagyja el a vármegyét. Kijelenti, hogy ha Karaffa kivezetteti a hadakat az erdélyi részekből és több élelmet, pénzt nem követel, akkor az eddig adott dolgokon kivül 50,000 magyar forintot és 2000 ökröt adományoz a zsoldosok számára. Sőt 2000 ökröt és 20,000 forintot pünkösdkor már át is fog adni Nagybányán. Az igéretnek eredménye az lett, hogy Veteráni már április 7-ikén elindult Máramarosból és zsoldos hadaival 12-ikén már Nagybányát boldogitotta. A fejedelem nagyban dicséri április 28-ikán ezért a tettéért, pedig a nemes császári vezér ugyancsak dühöngött, hogy ott kellett hagynia Karaffa fővezér parancsából Máramarost. Nem kapott elegendő szénát Nagybányán. De azért is dühöngött, mert a teljesen kiszipolyozott Máramaros képtelen volt a porciók hátralékjának lefizetésére. Hiszen borzasztó sokra ment az a pénz, élelem, amelyet agyonnyomorgatott őseink adtak a császáriaknak.

Hogy arról ne is beszéljünk, amit lopás utján keritettek hatalmukba az elbizakodott zsoldosok itt tartózkodásuk alatt. Körül-belül

26,000 forint értéket képviselt a vármegye hátraléka. Ezt Veteráni olyformán akarta behajtani, hogy tizenkét máramarosi nemest „zálog persona“ gyanánt magával vitt Nagybányára. De igy sem tudta fizetésre birni az amugy is fizetésképtelen vármegyét. Ekkor haragjában a „zálog personá“-kat tömlöcbe záratta. Az éppen Veteráninál lévő erdélyi követ, Kálnoky Sámuel, hasztalan szólalt fel érdekükben, nem is hallgattak rá. Annyira alászállott Erdély hitele, hogy követét is semmibe vették.

De Máramarost azért is sanyargatták, mert 1686 második felében Thököly Imrét szabadon bocsátotta a török és elég tekintélyes sereggel beküldte az országba. A hazafiakban ismét éledt a remény, a zsoldosoktól való megszabadulás reménye. Nem csoda, ha nálunk is mutatkoztak német ellenes törekvések és Thökölyvel egyesek ujra összeköttetésbe léptek. Ámde valaki beárulta a dolgot Karaffának. Az most rögtön intézkedik. Levélben felszólitja az egész vármegye nemességét, hogy Thököly embereivel ne merjenek ezután érintkezni. Egyuttal elküldi gróf Terzit a vármegyébe bővebb ada-

tok szerzésére. Ezzel kapcsolatban azt is meghagyja, hogy a grófot nagy tisztelette fogadják és neki engedelmeskedjenek. Ellenkező esetben kénytelen lesz a „renitenskedő“ lakósságot mások példájára megbüntetni.

Terzi azonban nemcsak a Thökölyvel való érintkezések vizsgálása miatt jött vármegyénkbe, hanem azért is, hogy a Munkácsot ostromló zsoldos katonák excursiói elől elzárja ezt a területet. Mindenesetre szép gondoskodás, figyelem Karaffa részéről. Hát ha hozzá vesszük, hogy még az önvédelmet is megengedte a lakósságnak, ha esetleg mégis betörnének a zsoldosok, igazán csodálkozni lehet Karaffa kegyességén.

Ezalatt az idő alatt, mig Máramarosban német zsoldosok teleltek, Huszt vára megmaradt a fejedelem birtokában. Erdélyi őrség volt benne. A következő évben már változás állott be. 1687 szeptemberében Lipót Erdélybe küldte Lotharingiai Károly herceget, hogy Apaffyval szerződést kössön. Október 27-ikén már megtörtént az egyezség Balázsfalván. Eszerint tizenkét várba kellett Erdélynek német őrséget fogadnia és élelemmel ellátnia. Hadi költség fejében pedig

700,000 forintot tartozott lefizetni. Lipót ezzel szemben mindössze csak annyit adott, hogy biztositotta a fejedelmi trónt Apaffynak s fiának és elismerte a rendek kiváltságait.

De még ezt a keveset is megsajnálta. 1688-ban Erdély végleges meghóditására Karaffa Antalt küldi be, aki végrehajtja aztán a balzsafalvi szerződés pontjait. Majd pedig kényszeriti az erdélyi tanácsosokat, akikre Apaffy a Karaffával való tárgyalásokat bizta, hogy május 9-ikén elfogadják Nagyszebenben az általa készitett hódolati nyilatkozatot és Lipót hüségére esküdjenek. Az esküt a fejedelemnek is le kellett tennie. Ezzel Erdély sorsát és vele Máramaros és Huszt sorsát, is megpecsételték. Bár még most Karaffa nem nyult éppen a legradikálisabb eszközökhöz. Ez tünik ki a szebeni hódoló nyilatkozat és egyezség azon részéből is, amely *Huszt*, Kővár, Görgény és Brassó várak átadására vonatkozik.

Mi csak a Husztra vonatkozó részleteket emlitjük, annyival inkább, mert kis változással a többiekre is ugyanezeket a határozatokat hozták.

Az egyezség szerint Huszt várából ki kell vonulnia az erdélyi őrségnek, mindössze 20 gyalogos maradhat benne a fejedelem részéről. Ezután mindennemü katonai ügyet Karaffa fog elintézni, ő helyez a várba német őrséget is. De csak ideiglenesen lesz ez igy. Minden a török háboru végétől függ. Lipót nem akarja teljesen elidegeniteni Erdélytől Husztot. Ezen kétes értékü nyilatkozat folytán szegény erdélyiek azt hitték, hogy még visszakapják ezt az annyira féltett erőséget. Azonkivül a környék lakósságának megengedi, hogy háboru esetén a várban keressen menedéket.

Mindez a hadászatra vonatkozott. A többi ügyekben meghagyták a fejedelem jogait. Huszt minden jövedelmét továbbra is a fejedelem élvezi. A gazdaság vezetése végett tisztviselőket tarthat, akik családjaikkal és szolgáikkal együtt a várban lakhatnak. De meghatározzák a tisztviselők számát. Öten lehetnek csupán. És pedig egy alkapitány, egy várnagy, egy gondnok (provisor), egy számtartó és egy kulcsár. Ha ezek közül valamelyik elhalna, a fejedelemnek jogában marad az uj tisztviselő kinevezése.

A szerződést azonban, amelyet május 12-ikén hitelesitettek és „Erdélynek a török oltalom alól való visszavonulása“ névvel illettek Erdély rendei és főtanácsosai, nem igen tartották meg Karaffa alattvalói. Huszt várába ugyan beköltöztek a német zsoldosok báró Houschin commendáns főnöksége alatt és igy a szerződés kedvező pontjait kihasználták, de a fejedelem jogaira már nem voltak ily tekintettel. Alig mult el pár hét és már is panaszt küldött Karaffához a fejedelem. Bejelentette, hogy a várban lévő katonáinak megtiltották a fegyverviselést, hogy a német urak szolgáltatják ki magukat velük, hogy elvették a vár börtöne feletti jogait. És ezenfelül házait lefoglalták, sőt jövedelmeinek elküldése elé is akadályokat görditenek.

Karaffa junius 5-ikén válaszol a panaszokra és tudatja, hogy mindenekben a fejedelem szándéka szerint járt el. Parancsot adott a commendánsnak, hogy jövedelmi ügyekbe ne merjen beleszólni. Engedje meg a 20 gyalogosnak a fegyverviselést és fogadja fel az Erdélyből küldött foglyokat. Viszont Apaffyt arra kéri, hogy ne küldjön nagyon sok foglyot, mert kevés az őr. Gya-

logosait pedig lehetőleg a vártól távolabb eső épületben szállásolja el, mert könnyen barátekságot köthetn a német zsoldosokkal. Az ilyen barátságnak aztán tivornyázás a következménye, amiből meg veszekedések, lopások származnak. Ami az udvarházakat illeti, szükség volt rájuk, a tisztek laknak bennük, azért foglalták le. De ha Husztra jönne a fejedelem rögtön, vonakodás nélkül át fogják adni.

Karaffa nagy előzékenysége megérthető abból, hogy a bécsi udvarnak még mindig szüksége volt Apaffyra. Thököly Imre még mindig kisértett, fel-feltünedezett török seregeivel Magyarországba. Félni lehetett tőle, hogy pártjára hóditja az erdélyi rendeket, ha a császáriak semmibe sem veszik fejedelmüket és országuk alkotmányát. Ennek folytán Apaffy Mihály élete végéig a zavaros állapotokhoz képest elég nyugodtan élvezte máramarosi javainak jövedelmét, bár nem minden baj nélkül.

A kassai kamara-hivatal ugyanis a sókereskedés elé, melyből a fejedelemnek nagy jövedelme volt, akadályokat görditett. Bethlen Miklós tesz erről emlitést „Önéletleirásá“-

ban. Közelebbről nem irja körül a dolgot. Csak elbeszéli, hogy 1690 februárjában a fejedelem Kassára küldte a kamarához és az éppen akkor ott időző „Cameralis commissio"-hoz, melynek élén gróf Prajner Szigfrid állott. A gróf szivesen fogadta, megvendégelte, ajándékot is adott emlékbe. A só ügyében is megegyezett vele. Hogy miben történt a megállapodás, arról mitsem szól, valószinüleg a szabad sókereskedés engedélyezésében.

Egy év mulva azonban felbontotta a kamara az egész egyezséget. Bajok támadtak Máramarosban a tolvajok elszaporodása miatt is. 1688-ban a májusi fogarasi országgyülés XIV. t.-c. elrendeli, hogy mivel a máramarosi passusok nem biztosak a tolvajok miatt, a kereskedőket Szigetig a beszterce-naszódiak őrizete kisérje. Visszafelé pedig a máramarosiak őrizete. És ennek mindaddig igy kellett történnie, mig a tolvajokat kézre nem keritették. Eltelt egy év is, mire ez megtörtént.

Alig érkezett vissza Bethlen Miklós kassai követségéről, már ujra készülődnie kellett. Április 15-ikén meghal Apaffy. Utódja fia II. Apaffy Mihály lesz. Megerősitését

Bécsből várták a rendek. Ennek a kieszközlése nehezedett most Bethlen Miklós vállaira. Augusztus végén indul utnak Bethlen. Követsége sikeresnek igérkezett, mert Thököly ezalatt Erdélybe tört és Zernyestnél diadalt aratott Heiszter császári tábornok és Teleki Mihály felett. Ez utóbbi el is esett az ütközetben. Ebben a csatában tünt fel a Máramarosban is elterjedt és jó hirnévnek örvendő kovási Kovássy család őse.

Thököly diadala zavarba hozta a bécsi udvart. Beláttatta vele, hogy a katonai hatalom egy magában nem biztositja uralmát Erdélyben. Alkotmány nélkül Thököly szellemét, a szabadságért áhitozók vágyait nem lehet megfékezni. Azért épen jó hangulatban találja Bethlen az udvart és csakhamar megkapja a Lipót-féle diplomát, amely Erdély alkotmányát részben visszaállitja.

A diploma kiállitásában határozottan nagy érdem illeti Bethlen Miklóst. Az érdemet pedig jutalmazni kell. A bécsi udvar nagy kitüntetésekkel akarja meghálálni fáradozásait. De ő mindent elutasit. Több engedményt szeretett volna kapni. Mégsem tudta teljesen kikerülni a kitüntetést. Máramarosi főispán lett.

Az esetnek története van. Maga Bethlen beszéli el nekünk. Midőn Bécsben Jaklin Balázs, magyar kancellártól bucsuzott, ez megemlitette előtte, hogy a Teleki Mihály halálával megüresedett máramarosi főispánságot „egy becsületes magyarországi urnak“ akarja megszerezni. Mire Bethlen tiltakozott hivatkozva az épp most kapott diplomára. Sérelmet látott abban, hogy magyarország emberrel töltsenek be egy ily fontos és Erdélyhez tartozó állást. Majd végig járta a bécsi nagy urakat és kérte, hogy ne engedjenek meg a magyar kancellárnak semmiféle beavatkozást az Erdélyhez tartozó tisztségek betöltésénél. Mind azt felelték, hogy semmiképen sem fogják ezt megengedni. Beszéd közben kérdezősködtek Máramarosról. Van-e valami nevezetessége? A legjobb erdélyi tisztség — felelte Bethlen. Akkor — válaszoltak a nagy urak — kivisszük, hogy kivüled senkinek se adja a király.

Igy lett Bethlen Miklós Máramaros főispánja. Akadt is emiatt sok irigye. 1692 május 29-ikén iktatták be a főispáni székbe. Sajnos azonban nem tartózkodott székhelyén. Erdély ügyei hol Gyulafehérvárra, hol Bécsbe

szólitották. Többször szerepelt, mint követ a bécsi udvarnál.

Egy alkalommal midőn időt szakitott magának, hogy felkerese vármegyéjét, megismerhették őseink jó szivét. Még II. Rákóczi György idejében történt, hogy apját Bethlen Jánost, mivel Barcsayval tartott, megfosztották javaitól, feleségét és gyermekeit pedig őrizet alá vetették. A Rákóczi emberei ugy bántak velük, mint a gonoszokkal. Egy Csató Albert nevezetü nemes pl. az akkor még gyermeksorban lévő Bethlen Miklós oldaláról leoldotta aranyos kardját és szép varrottas lódingját, hogy a maga számára megtartsa. Csató Albert uram később nagy szegénységre jutott. A szükség sok mindenre ráviszi az embert. És Csató felkerekedett, hogy a máramarosi főispánságra emelkedett Bethlen Miklóst, akit ő annyira megsértett, felkeresse és alamizsnát kérjen tőle. A főispán nem üzte el magától a szerencsétlent. Szivesen fogadta és tiz köböl buzával ajándékozta meg Huszton. Az elérzékenyedett Csató sirva követte meg gonoszságáért a nemes urat.

Az ilyen lelkületü főispánnak sokat köszönhetett volna Máramaros, ha nagy

elfoglaltsága nem tartotta volna távol a vármegyétől. Hej pedig nagy szükség volt itt a tisztogatásra. A több évi nyomor, mely a német zsoldosok itt tartózkodásának, a nagy adózásnak volt eredménye, nagyon megingatta a közerkölcsiséget. Nem csoda, „paupertas est maxima meretrix.“ Máramarosnak népe soha sem duslalkodott javakban, szegény emberek laktak itt mindig. És ezeket a szegény embereket annyira megviselte a kétrendbeli téli szállásadás, az adónak rohamos emelkedése, hogy Darvay Ferenc, a vármegye jegyzője az 1691-ik évi jegyzőkönyv elé szomoruan irta: „Mit ér a törvény, mikor a pénz kormányoz itt egyedül? A pénz ad jogot s az arany állapitja meg a törvényt!“ De, hogy is lehetett volna ez másképen, midőn 1680-ban egy porta után csak 35 forint volt az adó, mig 1687-ben már 65 forint. 1688-ban pedig 250 forint. Erős embernek kell annak lennie, aki még ezek után is megtudja őrizni becsületét. Kevés ilyen szomoru, siralmas állapotja volt még Máramarosnak.

De ha Bethlen Miklós nem is tartózkodhatott székhelyén, mégis igyekezett segi-

teni a bajokon. Neki tulajdonithatjuk, hogy 1696 julius elsején Lipót megerősitette az öt koronavárost összes szabadalmaiban, sőt a következő évben a kiváltságokat még egy ujjal is tetézte. Felmentést adott a városoknak, hogy háborus időben a jövő—menő királyi hadaknak szekereket adjanak és postálkodjanak. Nem csalódunk — azt hiszem, — ha ezen adománylevelek kiadásában Bethlen kezére ismerünk, aki 1695 végén és 1696 elején ismét Bécsben tartózkodott, mint az erdélyiek követe, hogy II. Apaffy Mihály sorsa felett való határozatban közremüködjék.

A zernyesti csatával ugyanis csak rövid időre tünt fel Thököly csillaga. Már néhány hét mulva ujra lehanyatlott. Majd a török is érzékeny veszteségeket szenvedett a császáriak részéről annyira, hogy a bécsi udvarnak már nem kellett semmitől sem félnie. II. Apaffy Mihályra többé nem lett szükség. Beteljesült a császáriak óhaja. Megérkezett az idő, hogy Erdélyt teljesen megfosszák függetlenségétől. Az ifju fejedelmet Bécsbe vitték ahol kiegyeztek vele. Lemondották a fejedelemségről. Ennek fejében pénzt és birtokokat adtak neki — jutalmul.

Máramarosi, illetve huszti uradalmait azonban továbbra is meghagyták nála. Bethlen Miklós, aki jobb szerette volna Erdély függetlenségét megőrizni, nem akadályozhatta meg a csufos egyezség megkötését. Az erdélyi rendeket okolja mindenért.

II. Apaffy Mihály a huszti jószággal nem sokra ment. A várban német zsoldosok tanyáztak és nem egyszer akadályozták meg a jószágok jövedelmeinek elküldését. És amint nem becsülték a volt fejedelem jogát, ugy az öt koronavárosét, a többi lakósságét még kevésbbé.

Ezt az állapotot tünteti fel II. Apaffy Mihálynak 1697 február 12-ikén kelt oklevele. Felel az öt koronaváros panaszaira felel. A lakósság ugyanis kiváltságainak megsértése miatt hozzá fordult orvoslásért. Apaffy szives örömest megtartotta volna a városokat szabadalmaikban. De sajnos nem sokat tehetett. Nem volt már neki semmi hatalma.

Ez az oklevél is inkább azért érdekes, mert világot vet a máramarosiakra, akik mindenkinek pártfogását szivesen veszik, de jó maguk senkinek sem szeretnek fizetni. Igy pl. Apaffynak ugyanekkor, midőn hozzáfordultak,

tartozásaikat, melyekkel neki, mint a huszti uradalom birtokosának adóztak, nem fizették meg. Magának Lipótnak kellett intézkednie 1698 február 18-ikán és 1700 január 28-ikán, még pedig kemény hangon, hogy az adósság lefizetésére kényszeritse a szegénység miatt fukar őseinket.

Minden kiváltság mellett sanyaru volt a városok sorsa. Egy 1697 szeptember 14-ikén kelt rendelet szerint vizet kellett hordaniok a várba a viskieknek és husztiaknak, mert nem akadt használható kut az egész várépület területén.

Általában Huszt ebben az időben siralmas látványt nyujtott. 1692 körül az akkori kapitány gondatlansága folyton a felső várban a puskapor felrobbant s a levegőbe röpitette az épületeket. Ezáltal a vár azon része lakhatatlanná lett. Lipót szükségesnek látta báró Eisner Godfréd Ferenc commendáns kérésére, hogy utasitást adjon a vármegyének a vár kijavitása érdekében. 1699 február 9-ikén bocsájtja ki rendeletét, amelyben hangsulyozza Huszt várának fontosságát. Moldvából, Lengyelországból és Erdélyből az országutak alatta vezetnek el, tehát nem

szabad elhanyagolni. Mivel a téliidő nagyon kedvez a munkának, felszólitja a vármegye közönségét, de különösen az öt koronavárost, hogy a szükséges gerendákat a karókeritések számára haladéktalanul szállitsák a várba s adjanak munkásokat. Ellenkező esetben karhatalommal lesz kénytelen parancsának érvényt szerezni. Ennek a munkának is javarésze a városokat terhelte. Mindezt összevéve nem mondhatjuk irigylésre méltónak a kiváltságos városok állapotját.

A commendáns ugy látszik megsajnálta az öt város lakósait és II. Apaffy Mihály kárával akart rajtuk segiteni. A várat, ugy a hogy kitatarozták, ha a felső részét nem is tudták felépiteni; egy régi hiányon azonban nem segitettek. Még mindig nem volt kut a várban. Igy a vizhordás ezután is az emlitett városok lakóira nehezedett. 1701 április elsején a commendáns rendeletet ad ki, amelyben a városoknak megtiltja, hogy Apaffynak valamit is fizessenek mindaddig, mig a vár kutja el nem készül, „mert a király legkevésbbé sem akarja, hogy valaki taksát is fizessen, szolgáljon is.“ De a kut csak nem készült el. Évek mulva csináltatta meg végre Brondan

Antal, a neoaquistica bizottság elnöke. Talán a városok terheit akarta Lipót is megédesiteni, midőn 1701 junius 28-ikán cimert adott az öt városnak.

Ettől kezdve lett Sziget cimere bölényfő, Husztć két nyil, Hosszumezőé ökörfő, Viské szarvas, Técsőé sas. Egyesitve is használták e cimereket, mint az öt koronaváros közös cimerét.

A commendáns rendeletének nem örvendett meg Apaffy Mihály. Alig kapott igy valamit nagy kiterjedésü máramarosi uradalmaiból. Eddig is rendetlenül küldték birtokainak jövedelmét, hát még ezután, mikor a fizetést egyenesen eltiltották. Nem csoda, ha megunta végre a sok herce-hurcát és felajánlotta megvételre az összes itt lévő birtokait a kincstárnak. Lipótnak tetszett az ajánlat és 175,000 rénes forintért megvásároltatta kincstárával Apaffy Mihály máramarosi vagyonát.

A vételről értesitette Bethlen Miklóst, mint a vármegye főispánját és utasitotta, hogy a birtok átadásnál jelenjék meg. A kincstár részéről báró Kleinburg jött Máramarosba. 1701 októberében történt meg az ünnepélyes átadás. Bethlen „vármegyeszéket

ült“ és a várat, mely eddig is tényleg a királyi kincstáré volt és csak névleg az Apaffyé, nemkülönben a sóbányákat jelenlétében átirták a kincstár nevére. A vármegye lakóssága is megérzte, hogy nem magán emberéi többé a sóbányák. A kincstár tisztviselői szigoruan megkivánták az összes szolgálmányok teljesitését.

Két év mulva azonban a máramarosi Apaffy birtok, a huszti uradalom ismét magán kézre került. De csak rövid időre. Báró Kleinburg a kincstár nevében felajánlotta Bethlen Miklósnak megvételre. A máramarosi főispán több oknál fogva ugyis vágyott erre a birtoktestre. A fia főispánságáért első sorban, mert azt hitte, hogy ha Huszt az övé, nem vehetik el tőle és családjától a főispánságot. Azonkivül felébredt benne a vallási szempont is. A Huszton lévő szép ref. templom, de az egész vármegye ref. közönsége, „mit remélhet,“ ha valami „pápista ur“ nyeri el esetleg Husztot.

Az alkut is könnyebbnek gondolta. Midőn ugyanis 1696-ban érdemeiért Lipót grófi rangra emelte, egyuttal 40,000 forintot helyezett kilátásba jutalmazására.

De akkor pénzt nem kapott. Most azt hitte, hogy ennek az igért 40,000 forintnak fejében „pénz nélkül“ átadják a huszti jószágot. Ámde a kamarának pénz kellett. Pénzt bizony nehéz volt összehozni abban a szűkös világban. A szegény máramarosiak siettek főispánjuk segitségére Mikor Bécsből értesültek a Huszt megvétele miatt folyó alkudozásokról, felajánlották pénzbeli hozzájárulásokat, hogy minél hamarább és sikeresebben bonyolitsa le a vásárt. 1703 elején 8000 forintot össze is gyüjtöttek. Nemsokára végbe is ment a vásár, ugy hogy Bethlen jószágigazgatót is nevezett ki Husztra. Az eddig Sonkádon és Csengerben lévő tiszttartóját, Farkas Zsigmondot helyezte Husztra. De csak néhány hétig birta a huszti jószágot gr. Bethlen Miklós. Szép terveinek, melyeket a birtokvásárhoz füzött, véget vetett a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc.

II. Rákóczi Ferenc neve először 1701 novemberében fordul elő vármegyénkben November 24-én értesitette ugyanis Lipót Máramarost, hogy az, aki Rákóczit élve kézre keriti 10,000 rénes forintot, aki halva 6000-ret nyer jutalmul.

Ámde mint Felső-Magyarország akármelyik vármegyéje, ugy Máramaros is naponkint várta a német iga alól való felszabadulást. És különösen a jobbágyság, a szegénység minden reménységét éppen abban a Rákócziban látta, akinek fejét csak 6000 rénes forintra becsülte Lipót király.

Midőn Pap Mihály, munkácsi nemes, 1703 május 12-ikén Rákóczitól megkapta a fegyverre hivó szózatot Brzezanban, a lengyel határszélen és visszajött az országba, mindenütt óriási lelkesedéssel fogadta a szegénység. Rákóczi ugyan meghagyta, hogy zászlóit ne bontsák ki mindaddig, mig erre külön parancsot nem kapnak, de ezt a parancsot nem tudta megtartani a nép. Várta, kivánva-kivánta azt a percet, amelyben végre megszabadul elnyomóitól. Hiába volt minden tiltakozás, intés. Pap Mihály hasztalan igyekezett visszatartani a nyers erő kitörését. Ahogy meghallották Rákóczi szózatát, elfojtani nem lehetett többé a lázongó indulatokat. Május 21-ikén a Bereg vármegyei Váriban és Tarpán kitüzték Rákóczi zászlóit. A tarpaiak voltak az elsők, akik fegyvert fogtak, felesküdtek Rákóczi katonáinak. Tisz-

teket is választottak maguknak. Köztük a máramarosi derék Móricz Istvánt gyalogsági kapitánynak.

A tarpaiakhoz egymásután csatlakoztak a szomszédos községek lakósai. Számuk több ezerre rugott s mivel még határozott céljuk nem volt, Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyékben kalandoztak, a templomokat, nemesi kuriákat, malmokat fosztogatták. Rákóczinak nagyon rosszul esett, hogy a nép igy visszaél zászlóival. A nemesség pedig már sorokozott, hogy a zavargó jobbágyokat megfenyitse. Rákóczit kétségek kinozták. Mit csináljon? Hagyja-e sorsára a parasztságot, hogy leveretve a nemesi hadak által örökké őt okolja a cserbehagyás miatt, avagy álljon oda közzéjük, vegye saját kezeibe az általa kibocsátott zászlót s az elfajult mozgalmat egy szebb, dicsőbb irányba vezesse. „A hiu dicsőség, a haza szabadsága iránti buzgóság, nagylelküség és ama benső óhajtás, hogy semmivel se vádolhassam magamat, adtak tanácsot" — irja maga Rákóczi „Emlékirat"-ában.

Elhatározta, hogy kezeibe veszi a szabadság zászlóját, hogy kivivja a haza sza-

badságát. Junius 9-ikén megindult a lengyel határról. Drosdoviczából pénz nélkül, katonaság nélkül, csekély kisérettel Magyarországba. Junius 12-ikén Drohobiczába ért; a magyar határtól alig fekszik 8 kilóméterre ez a falu. Itt futár állitja meg utjában. Hirül hozza, hogy „azon vezérek és őrök nélküli — Rákóczi saját szavai — fegyveres népség borba és álomba merülten Károlyi által Máramarosban Dolhánál szétveretett és zászlóit is elvesztette, s hogy az ide-amoda futók a szomszéd hegyekbe menekülve további parancsait várják."

De azért innen számitotta — a dolhai ütközet napjától — maga Rákóczi is szabadságharcának kiindulópontját. Maga irja a dolhai csatáról „ilyen és ily szerencsétlen volt a magyar háborunak kezdete." A hires „Recrudescunt . . ." kezdetü manifestumot is, amelyben a háboru okait ékes tollal előadja, visszadatálta 1703 junius 7-ikére, holott csak 1704-ben adta ki.

A dolhai ütközet a pórok garázdálkodásait akarta megbosszulni. Károlyi Sándor junius 2—6-ika között már erősen munkálkodott, hogy vármegyéjének és lehetőleg a

szomszédos vármegyék, Ugocsa, Máramaros, Bereg nemeseit felültesse a pórok ellen. De csak Ugocsa főispánja, gr. Csáky István hozott egy század katonaságot Károlyi felszólitására. A többi vármegyék semmit sem tettek. Ugy, hogy az összes vármegyei hadak 250 főből állottak csupán. Mindazonáltal a szatmári várőrség egy részének s a Debreczenből jövő Montecucculi vasas-ezred néhány századának csatlakozása által, Károlyi serege 1000 emberre szaporodott fel.

Ezzel a sereggel Beregből junius 7-ikén, Urnapján hajnali 3 órakor indult meg a kurucok ellen Károlyi Sándor. Délután négy óra körül Dolhához ért. Itt tanyáztak a kurucok rendezetlen csapatai. Össze-vissza 1400 főre lehet tenni számukat. Kaszákkal, kapákkal felfegyverezett nép volt többnyire. Lovas katona alig akadt köztük száz. Képzet vezérrel sem birtak. Esze Tamás, Kis Albert, Móricz Isván mind erős, bátor emberek voltak, de nem jó vezérek. Még a legtapasztaltabb köztük Szappanos István volt, aki mint ezeres-kapitány szerepelt Thököly kuruc seregében. A zentai csata után, 1697-ben, midőn a Thököly-féle mozgalom teljesen le-

tört, Abauj vármegyéből, ahol akkor tartózkodott a Szalontay János vezérlete alatt lévő kurucokkal Beregszász felé Máramaroson keresztül Moldvába, majd Havasalföldre menekült. Máramarosban a vármegyei bandérium utját akarta állani ezeknek a bujdosó kurucoknak, valószinüleg a huszti német parancsnok rendeletére, de vitézül keresztül vágták magukat a harcedzett vitézek.

Azóta Szappanos Szalontayval együtt Oláhországban vártak azt az időt, mikor ujra szükség lesz fegyvereire. Alig kezdtek a pórok mozgolódni a felvidéki vármegyékben, már hire járt, hogy Szalontayék Moldován át Máramarosba akarnak törni Havasalföldről, hogy a felkelt pórokkal egyesüljenek. És ez a hir nem is volt vaklárma. Csakogy nem Szalontay jött, hanem Szappanos István nehányad magával és csakhamar egyesült is Esze Tamással.

A Dolhán tartózkodó kurucok csatarendbe sorakozva várták Károlyi támadását. Thaly Kálmán, a Rákóczi kor legnagyobb ismerője, tagadja, hogy váratlanul támadták volna meg a labancok a kurucokat. Szerinte az Esze Tamás vitézei meglehetős előnyös

hadi állásban voltak a támadásnál. Dolha széles utcáján állott a lovasságuk, mig gyalogságuk e falu és a Borsova vizének kanyarulata között foglalt helyet, ugy hogy hátukat a folyó födözte.

A csata délután 4—5 óra között kezdődött. Károlyi lovasai megkerülték a kurucokat. Az ütközet kimenetele előre látható volt. A fegyelmezetlen pórság nem birt ellen állani a fegyelmezett csapatoknak. Megfutamodott. Az elesett kurucok számát 50 emberre teszik a tudósitások, köztük volt Nagy Márton, a lovasság kapitánya is Tizenhárom kurucot pedig elfogott Károlyi. Azonkivül három vörös Rákóczi-zászlót nyert hadizsákmányul. De a labanczoknak is lett veszteségük. Több tisztjük veszett oda.

A pórság annyira szétszaladt az ütközet után, hogy Esze Tamás oldala mellett csak 500 gyalogos és 50 lovas maradt. Károlyi nem üldözte őket, hanem a post festa érkezett máramarosi nemesi seregre bizta az üldözést és visszatért Szatmárba. A máramarosi nemesek is meggondolták a dolgot és szépen szétoszlottak.

Károlyi a Dolhán nyert kuruc zászló-

kat nagy diadaljel gyanánt Bécsbe vitte és eldicsekedett győzelmével. A bécsiek azonban kinevették, mire a büszke főur haragjában áttért Rákóczi pártjára.

Az elesett kurucok tetemeit a már egyszer emlitett Dolhay György összegyüjtette és eltemettette. Azon helyet, ahova Károlyi a kurucokat beszoritotta a dolhai nép máig „Lemácski"-nak hivja. Ez a név onnan ered, hogy a kurucok nagyrészt beregi oroszok voltak s azokat Máramarosban „Lemák" néven nevezik.

A dolhai ütközet kétszázados évfordulójának megünneplésére 1903-ban mozgalom indult meg. Hatfaludy László, dolhai főszolgabiró, fáradozásai folytán junius 7-ikén, a csata napján, szép ünnepség szemtanui voltunk. Megjelent a kurucok eszméiért lelkesedni tudó Máramaros szinejava Dolhán, hogy a leleplezendő emlékoszlop tövében tanulja becsülni a multat.

Nincs is Máramarosnak több emlékoszlopa a dolhain kivül.

A dolhai ütközet idején még mindig csak a parasztság tartott Rákóczival. A nemesség visszavonult. Egyformán félt a né-

metektől és a póroktól. Várta a helyzet tisztulását. A máramarosi nemesség sem viseltetett még ekkor rokonszenvvel Rákóczi iránt. Csak a nép várta-leste itt is, hogy mikor üt a szabadság órája. Már 1703 tavaszán Darvay István előtt egy szegény máramarosi pór ily szavakkal sóhajtott fel: „De csak Isten hozná ki hamar (Lengyelországból) Rákóczi urunkat, — talán a nagy inségből megszabaditana.“

A nemesek nem jó szemmel nézték, hallgatták a jobbágyok sóhajtásait. Ingerelte őket. Sőt midőn junius 19-ikén a már Munkács alatt táborozó kurucoknák a Monteccuculi vasasainak támadása miatt vissza kellett vonulniuk s a küzdelemben az a hir kapott lábra, hogy Rákóczi elesett, Dulffy György máramarosi nemes földesur, nem a legszebb szavakkal illette jobbágyait, akik a hir miatt szomorkodni kezdtek. „Ördögszülték! — kiáltott rájuk — oda van az Istenetek; levágták most azt a Rákóczit, akit Isten gyanánt tartottatok.“

A forduló pont ott állott be, midőn Tisza-Becsénél Rákóczi sikert aratott. Gróf Csáky István, ugocsai és beregi főispán e

vármegyék felkelő seregeivel meg akarta akadályozni, hogy Rákóczi átkeljen a Tiszán. És ez sikerült volna is, hiszen Rákóczinak alig voltak jóravaló katonái, ha a véletlen a kurucok segitségére nem jön. Volt egy szökevény német trombitása Rákóczinak. Ez mint amolyan lézengő „ritter“ megszökött a kurucoktól is, miáltal Rákóczinak nagy aggodalmakat okozott. Félt a fejedelem, hogy a trombitás elárulja Csákynak gyengeségét. A dolog megforditva történt. A szökevény ellenkezőleg azt hiresztelte, hogy 40,000 svéd és lengyel sereg bőven ellátva ágyukkal Máramaros felé közeledik és Szatmárt készül ostrom alá venni. Nem kellett egyéb Csákynak. Rögtön visszavonult. Ehhez a sikerhez járult Kálló várának julius 29-ikén történt bevétele is.

Erre a szegényebb ugocsai és beregi nemesek kezdtek lassankint Rákóczi táborába szállingózni. A főbbek közül az Ilosvay család jött letenni a hüségeskűt először. A példát aztán sokan követték.

A kállói győzelem után Rákóczi Ilosvayékat, Bálintot és Imrét Majos Jánossal Máramarosba küldte a vármegye meghódi-

tására. Ezek két vagy három beregi zászlóaljjal jöttek augusztus elején vármegyénkbe. Az orosz és román nép a városok lakósaival együtt mindenütt lelkesedéssel üdvözölte a vitézeket. A jobbágyok régi álmuk teljesülését látták. Csak a nemesség nem tudott még felmelegedni. Nem mintha nem lelkesedett volna a szabadság eszméjéért, de fél a Huszt várában lévő német őrségtől. Máramaros meghódolása tehát egyedül Huszt váránakmegvételétől függött.

Ez pedig csak napok kérdése volt. A vitéz Ilosvay Imre álruhában belopódzott a várba, hogy igéreteivel a várőrséget Rákóczi pártjára hóditsa. És ez nem is ment nehezen. A várkatonaság már több éve zsold nélkül szolgálta a császárt, amennyiben br. Eythner parancsnok nem fizetett nekik semmit. Lehet, hogy nem volt honnan, mert a hadi kincstár neki sem küldött pénzt. Ámde a zsoldosok őt okolták és sikkasztással vádolták. Ilyformán ép a legjobb időben érkezett Ilosvay Imre a várba; ő már csak az olajat öntötte a tüzre. Felbiztatta az őrséget, hogy öljék meg parancsnokukat és álljanak Rákóczi szolgálatába. Ennek fejében pontos zsoldot, sőt jutalmat is fognak kapni.

A buzditásnak az lett az eredménye, hogy augusztus 17-én éjfél utáni két órakor br. Eythnert agyonlőtték a zsoldosok, a várat pedig az éppen Huszt alatt tartózkodó Ilosvay Bálintnak és Majos Jánosnak feladták és letették a hüségesküt. Ötven katonát nyert ezáltal a fejedelem. Ennyiből állott ugyanis a várőrség.

Huszt megszerzésében a két Ilosvaynak van legnagyobb érdeme. Egy szegénylegény egykoru versiró, helytelenül énekli a szegénylegényekről:

„Hires Huszt vára Máramarosban
Miképen esék birodalmunkban?
Mi pedig szegénylegények csak voltunk alattomban.“

Az Ilosvayak dicsőségét nem lehet a szegénylegényeknek tulajdonitani. Huszt megvétele után Máramaros nemessége is meghódoit. Nem kellett félni többé a huszti zsoldosoktól, akik eddig féken tartották őket. Letették a hüségesküt Rákóczinak és követeket küldtek hozzá további parancsai elfogadására. Mikor Bécsbe megérkezett Huszt elfoglalásának hire, nem akarták elhinni. Gr. Kálnoki Sámuel, erdélyi udvari kancellár, aki éppen 1703 augusztusában Bécsben tartóz-

kodott, irja Apor Péterhez intézett levelében augusztus 22-ikén: „Én Husztot sem hiszem, hogy elvették, csak a novellista hazugsága.“

De nem a hirhozó hazugsága volt az, hanem szinigazság. Érezték is nemsokára a császáriak.

Máramaros meghódolásával a fejedelem sokat nyert. A gazdag sóbányák mind tulajdonába mentek át. Azonkivül 4000 gyalogot és 800 lovast sikerült összetoborozni népességéből Ilosvayéknak és Majos Jánosnak, akik aztán megszaporodott seregeikkel Szatmár ostromára siettek. Magukkal vittek egy nehány ágyut és ostromló szerszámot is a huszti várból. A Máramarosból toborzott katonaság más és más ezredekbe lett beosztva. Legtöbben az Ilosvay Bálint és a Majos János seregeiben hadakoztak. Az Ilosvay ezredének második, harmadik, hatodik, hetedik, tizenkettedik kompániája ugyszólván egészen máramarosi fiukból állott. Nehányan közülök tisztségeket is viseltek. Igy Joódi Bálya Nekucza vicehadnagy volt a harmadik kompániában, a budfalvi Bujdosó Mihály zászlótartó, az alsó-apsai Pap György pedig strázsamester. A hatodik kompániának fő-

hadnagya técsői ember volt, Debreczeni István, ugyszintén strázsamestere is Fodor János személyében. A hetediknek zászlótartója Szány Márton és strázsamestere Bányay Ferenc származott Máramarosból, illetve Szigetről.

Más ezredekben is akadunk máramarosiakra. Palocsay György karabélyos ezredének két utolsó századát, Kajdy István nemes gyalog ezredének nyolcadik, Ecsedy János nemes mezei gyalog ezredének pedig második és harmadik századát alkották máramarosiak.

Palocsaynál két szarvaszói és egy szigeti katona viselt tisztséget. Lengyel Mihály hadnagy, Birtok Demeter strázsamester voltak a szarvaszóiak. A szigetit Bod Gáspárnak hivták. Trombitás volt. Kajdy ezredesnél a mieink közül a viski Visky István, mint főhadnagy, a técsői Bánky Mihály, mint hadnagy, az ugyancsak técsői Técsi András, mint zászlótartó szerepelt. Ecsedynél pedig szintén két técsői ember emelkedett a közlegénységnél magasabb állásba. Kaszab András zászlótartó és Nagy Mihály strázsamester. Ez csak egy pár kikapott név. Nem untat-

hatjuk itt az összes nevek felsorolásával az olvasókat.

Az említett 4000 gyalogos és 800 lovas csak az első toborzás volt. Adott Máramaros még ezeken felül is embereket. Vay László szabolcsi nemes, ezredes, katonáinak javarészét pl. szintén nálunk toborozta.

A máramarosi nép az oroszok, románok csak ugy, mint a magyarok szivesen áldozták életüket, vagyonukat a nagy célért. Támogattak mindenkit, aki a szabadságért lelkesedett. Még azokat a tatárokat is örömmel fogadták, akik 1703 őszén jöttek a beszerábiai Budcsakból vármegyénken keresztül Rákóczi segitségére. Szentiványi Sándor hozta az országba ezt a 400 lovasból álló tatár sereget.

Huszt megnyerése után a fejedelem a saját embereivel igyekezett betölteni a máramarosi állásokat. A legfontosabb állás a huszti főkapitányság volt. Erre Dolhay Györgyöt emelte a fejedelem bizalma. Ki mint gazdag földesur minden tekintetben megfelelt a követelményeknek.

Müködésének elején ugyan elkövetett egy kis hibát, de erről nem tehetett. A bi-

hari románság példáját ugyanis, amely mint első sorakozott Rákóczi zászlói alá, követte a kővárvidéki. Szuhay Mihály vezérlete alatt a Finták, a Drágosok, a nagysomkuti Pap-ok lelkesedéssel esküdtek fel kurucoknak. Őket követték a máramarosiak. Ilyformán egy buzgó román papban az a gondolat fogamzott meg, hogy hátha lehetséges volna az egész erdélyi románságot Rákóczi pártjára hóditani. Ki is gondolt valami tervet s azon volt, hogy a fejedelemhez jutva neki előadja. Sajnos utközben Husztra ért és itt Dolhay György elfogatta, mert nem volt utlevele.

Ki tudja, ha ez meg nem történik, talán sikerült volna az egész románságot Rákóczi zászlója alá hozni?

Dolhay György később még magasabb állásba jutott. Nagy szolgálatokat tett a fejedelemnek. Igy 1704 október 12-ikén ajánlkozott, hogy 1000 jó, válogatott lovas és gyalog fegyveresekkel bemegy Erdélybe s ott Deés táján egyesülni fog Sennyey Ferenccel, hogy Beszterce ellen induljon. Ebbeli tervét ugyan nem vihette végbe, de helyette midőn értesült, hogy Deés és Bethlen táján feles rác és német hadak tanyáznak,

a máramarosi két felső járást a szorosokra állitotta az alispán vezérlete alatt. Elővigyázatból, nehogy meglepjék ezek az ellenséges hadak a vármegyét. A fejedelem mindezen és egyéb érdemeiért 1706 juniusában Máramaros főkapitányává tette Vay Ádám, udvari főkapitány ajánlatára. A kuruc harc kitörése ugyanis megszüntette Bethlen Miklós főispánságát. A megüresedett tisztségre többen pályáztak a kuruc főurak közül. Igy Királyi Sándor is, aki 1704 julius 9-ikén Gencsy Zsigmond kapitányát utasitotta, hogy tudakozódjék a fejedelmi udvarban, nem volna-e lehetséges a máramarosi főispánság elnyerése. De a fejedelem a jelen helyzetben jobbnak látta, ha Máramaros vármegyét Kővár mintájára főkapitánysággá teszi, és a közigazgatás pontosságáról még főispáni helytartók által is gondoskodik. Igy Dolhay kinevezésével egyidőben Barcsay Mihályt és Vay Mihályt meg is bizta a helytartói tiszttel. Junius 16-ikán tárgyalja a vármegyei gyülés Dolhay kinevezését. Megnyugszik a fejedelem rendelkezésén, de szükségesnek tartja hangsulyozni, hogy a főkapitány „a nemes vármegyén semmi-féle szabálytalanságot ne

exercialjon“ és kiváltságai ellen semmit se tegyen. Egyuttal felir Rákóczihoz és kéri őt, hogy a következő huszti kapitányoknak már ne adja meg ezt a tisztséget. Huszt várának alkapitánya técsői Móricz István lett. Ő vigyázott a várt illető élelmek beszolgáltatására. Szigoruan járt el a hátralékosokkal. Különösen Ugocsa érezte meg kérlelhetetlenségét. 1000 köböl buzát kellett évenkint Huszt várába küldenie. És ha egy kicsit is késett a behordással, már feddő levelet kapott az erélyes Móricz kapitánytól.

Ugyanakkor, midőn Dolhay huszti főkapitány lett, nevezte ki Rákóczi máramarosi kamaraispánnak Magos János hivét. De ez nem foglalhatta el állását.

Mert mire Máramarosba ért a kamaraispáni hivatalt betöltve találta. Majos János ugyanis alig hódoltatta meg Ilosvayékkal Máramarost, rögtön kinevezte önhatalmilag öccsét, Majos Ferencet, kamaraispánnak, aki el is foglalta az állást. A fejedelem is belegyezett később a dolgok ilyetén való változásába. Nem akarta az érdemes Majos János kedvét rontani.

Az aknák és kincstári birtokok főins-

pectorává Buday Zsigmodot emelte a fejedelem.

Buday Zsigmond nevéhez füződik Huszt várának 1704 március 7-iki történt leltározása, amely részletesen feltünteti a vár állapotát. Fegyver állomány szempontjából jó felszereléssel birt még mindig az erősség. De bástyáit nagyon megrongálta az idő. Kivül-belül megromladoztak annyira, hogy „ledüllöngözés“-üktől lehetett félni. A felső vár még rosszabb állapotban volt. Mint már emlitettük 1692 körül az akkori commendáns gondatlansága miatt a levegőbe röpitette a felgyuladt puskapor a vár ezt a részet. Az uj épitkezésre csak nagy sokára gondoltak. Midőn pedig hozzákezdtek, csupán a felével készülhettek el, mert a kuruc harcok kitörése miatt véget kellett vetniök a munkának. Most az épitkezés folytatására pedig gondolni sem lehetett.

Érdekes leirni Buday leltárából, hogy mennyi volt a régi időben a főkapitány és a vicekapitány fizetése. Egy régi urbarium után állitotta ezt össze Buday. Mind a főkapitány, mind a vicekapitány járandósága egyforma volt, csakhogy a főkapitány az

erdélyi kormányszéktől kapta fizetését, mig a vicekapitány a huszti uradalomtól.

Készpénzben kaptak az urbarium szerint 400 forintot. Természetben pedig 300 köböl bort, 10 köböl ecetet, 100—100 köböl buzát és zabot, 6 vágó marhát, 12 kövér disznót, 30 berbécset, 100—100 bárányt és tyukot, 25 ludat, 2 köböl borsót, 6 köböl köleskását, 2—2 köböl aszaltszilvát és vajat, 1 köböl mézet, 2 köböl lenmagot, 1—1 köböl kendermagot és mézet, 500 káposztafőt és 12 szekér szénát.

Ámde elmult az idő, mikor ilyen bőkezüen osztogatták a fizetést. A várhivatalnokok és katonák Buday leltára szerint most sanyaru sorsban voltak.

A várőrség Buday leltára szerint ugyanis „hun 100, hun 130“ emberből állott, „kiknek egy hadnagyoknál soha több nem volt, kinek fizetése havonként 8 magyar forint, a hajduknak 3 magyar forint.“ Élelmet nem kaptak. Bizony ez nem irigylendő állapot, de mégis valamivel jobb annál, amiben az előző év végén szenvedett a várőrség. Pedig ekkor kevesebben voltak. Mindössze 80 hajdu tanyázott a várban. És mégis csak

a fele kapott kenyeret. Egy-egy hajdunak 3 magyar forint járt ki havonkint (csak a tizedeseknek négy-négy), de ennek fejében feleségeiket is dolgoztatniok kellett a vár érdekében. Nem csoda, hogy felzudultak ez áldatlan állapotok ellen és kijelentették, hogy inkább leteszik a fegyvert, mintsem ily olcsó pénzért szolgáljanak. Talán ezért is változtatta lépten-nyomon Rákóczi a huszti őrséget. 1706 áprilisában pl. a belényesi hajdukat rendelte ide az addig itt tartózkodó palotás, testőr, vitézek felváltására, mig később 1708 elején ismét a palotás ezredből küldött ide katonákat. A várban elzárt raboknak jobb dolguk volt, mint a katonáknak; legalább az élelmezést illetőleg. Ezek ugyanis fejenkint 2 font hust és ugyanannyi kenyeret kaptak napjára, mig a katonák semmit, csak gyenge zsoldot, amelyből bizony nem tellett ilyen élelemre.

A kuruc időben Buday leltárán kivül még más két leltározást is tartottak Huszton. Mind a kettőt 1706-ban. Január 6-ikán és április 4-ikén. Az első a fegyvernemek öszszeállitása miatt történt. Vay Ádám, udvari főkapitány, készitette. Már ekkor kevesebb

lövő szerszám akadt a bástyákon mint a Buday leltározása idejében. De még ekkor is három öregágyuja, nyolc tarackja és egy négy csövü seregbontója volt a várnak.

A második leltár főképen az épületek kijavitása érdekében történt. Pap Mihály, huszti alkapitány, végezte. Ez is nagy hiányokat tárt fel. Az egész várban sehol jó csatorna nem volt. Esős időben a viz a kőfafalakat mosta s emiatt a bolthajtások kőrakása lefelé kezdett hullani, miáltal az egész kőfalat a pusztulás veszélyeztette.

Pap Mihály összeállitását az teszi értékessé, hogy alkalmat adott arra, hogy Husztou salétromgyárat állittasson fel a fejedelem. Pap Mihály ugyanis elsorolva a vár hiányait nemcsak munkásokat kért, hanem több mázsa puskaport és salétromot is. Ez adta véleményünk szerint az eszmét gr. Bethlen Jánosnak, aki ebben az időben Máramarosban tartózkodott, hogy felszólitsa a fejedelmet, nem volna-e hajlandó beleegyezését adni egy Huszton felépitendő salétromgyárhoz. Rákóczi jó sokára válaszol Bethlennek. 1708 április 17-ikén azt irja neki, hogy tudni kivánja, mennyibe kerülne a salétrom-

főző ház felépitése és mennyi haszonra volna kilátás.

Bethlen Fejéregyházáról ir vissza május 6-ikán a fejedelemnek. Eszerint a salétromgyár felállitása az üstökön kivül legfeljebb 40—50 forintba kerülne, mig hónaponként három salétromfőző üst, „ha folytonosan munkál 3 vagy 4 mázsa salétrom"-ot esetleg többet is gyártana. Erre fel is állitotta Rákóczi a salétromgyárat.

Általában Máramaros az ipar terén sokat köszön a kuruc világnak. Eltekintve a sóbányászattól, melyet nagy fokban müveltetett a fejedelem, hiszen javarészt a sóból nyert pénzzel fizette katonáit, kénbányák után is kutatott hegyeinkben. Azonkivül a salétromgyár felállitásával egyidőben kordovángyárat is épittetett Huszton. Ekkor ugyanis a kurucok között nagyban divatozott sárga és piros csizmákért sok pénz ment a török földre. Rákóczi utját akarva állani a pénz nagymérvü kivándorlásának, Konstantinápolyból a szines bőrgyártás titkait értő mestereket hozatott és Huszton szines bőrgyárat állittatott fel. Ezek a nagyobbrészt örmény karmazsin-, kordován- és szattyángyártók

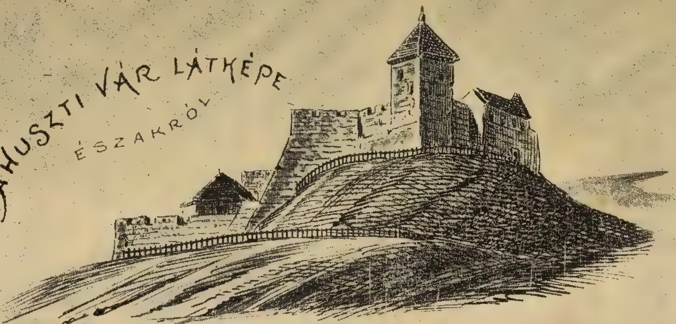
dolgozták ki aztán keleti módra a nyers máramarosi állatbőröket.

Rákóczi nem egyszer tiltotta meg a kecskebőröknek Máramarosból való kivivését. Igy egy alkalommal Chilkó Christian, erdélyi számvevőnek meghagyja, hogy mindenütt szorgalmatosan vigyáztasson, hogy a kecskebőröket Máramarosból ne szállitsák el sehova, mert „azokra a karmazsin csinálás kedvéért“ nagy szükség van Huszton.

Ezeknek a gyáraknak felállitása nagyban lenditett Máramaros gazdásági helyzetén. Szükség is volt erre, mert nagyon sok megterheltetésben részesült szegény Máramaros. Sokat kellett áldoznia a szabadság ügyéért. Hol a fejedelem, hol a kuruc vezérek keresték fel leveleikkel, hogy ujabb és ujabb szolgáltatásokat kérjenek.

Kezdte a fejedelem 1703 november 10-ikén kelt levelével. Rendeletet adott a postálkodás pontos lebonyolitása érdekében, hogy minden város öt, minden falu tehetségéhez képest vagy két, vagy három jó erős lovat állitson ki a parancsolat vételétől számitott tizenötödnapra. A lovak mellé szükségelt szolgákat is a vármegyének kellett adnia.

Még ugyanazon hónapban br. Sennyey István, aki közben Rákóczi pártjára lépett és akire a fejedelem Szatmár ostromát bizta, keresi fel intézkedéseivel a vármegyét. 500 köböl zabot és 100 vágó marhát rendel a szatmári táborba. De a vármegye csak késedelemmel küldhette el a kért dolgokat, mert ugyanakkor a fejedelem 20,000 kősónak szállitásáról rendelkezett. Egy hónap mulva pedig juhokat kellett volna küldeni a fejedelemnek. De Darvay Ferenc alispán berbécseket küldött, mert — mint irja — azok kövérebbek. Egyuttal engedelmet kér Buday István „generalis főstrázsamester"-től, hogy elkésett a küldéssel, de ő csak most foglalta el állását s a régi tisztviselők mulasztásait kell pótolnia előbb. Ehhez pedig két hét is szükséges. Darvay, kit 1703 végén emeltek a főjegyzőségből az alispáni székbe, különben ügyes ember volt, tudott a nagy emberek kedvében járni. Sennyeynek pl. 33 szép pisztránggal kedveskedett 1703 december elsején. Ez ugy látszik azért történt, hogy a szatmári ostromló hadnak eddig el nem küldött élelem miatt haragvó urat lecsendesitse. Három hét mulva aztán 562 porció szolgáltatását igéri a szatmári tábornak.

A HUSZTI VÁR LÁTKÉPE
ÉSZAKRÓL

Mig Sennyey a máramarosiak hanyagsága miatt panaszkodhatott, addig Máramarosban a katonák excuriói és rendetlenkedései ellen emeltek szót. Valami Técsi Andok Gazsi nevü katona viselkedett különösen rosszul. Ugy, hogy a vármegye kénytelenségből felirt Sennyeyhez. Ez a közlegény pl. azt is megcselekedte, hogy midőn Dolhay főkapitány parancsolatjára a szigeti hadnagy megfenyitette, bosszuból egy szigeti embert halálra vert. Sennyey intézkedett is a katonák garázdálkodásai ellen és parancsot adott egyik tisztének, Andrássy Zachariásnak, ki épen Máramarosban tartózkodott, hogy tartson vizsgálatot. Andrássy azonban nem igen szerette a máramarosiakat. Mojszinból azt válaszolta Sennyeynek, hogy ő semmit sem hallott a katonák garázdálkodásairól. De ha történt volna is valami „suspus“ a vármegyén, illetve tisztein, megérdemlik mert csak igérnek jobbra-balra, de semmit sem adnak meg, de semmit sem adnak a katonáknak.

Ebben igaza volt Andrássynak. De mit csinálhatott a vármegye, ha oly sok mindent kértek tőle. Annyira kevés pénz állott a má-

ramarosiak rendelkezésére, hogy az urbéri adót nem lehetett beszedni vármegye szerte. Oly nagy a szegénység olvassuk egy iratban, hogy a nép inkább „rabságot szenved, vasba verettetik, marhájával kinálkozik pénz helyett.“ Az öt koronaváros lakósai elég tehetősek voltak a falusiakhoz viszonyitva, de nem erőltették meg magukat az áldozatkészségben. Görcsösen ragaszkodtak kiváltságaikhoz s nem igyekeztek segiteni a szegény falusiakon. Sőt annyira önzők voltak, hogy Kérei Mártonnak, a fejedelmi tiszttartónak kérnie kellett megfenyitésüket, mert még a rájuk vetett adókat sem akarták lefizetni. Talán ennek lehet tulajdonitani, hogy midőn később 1707-ben a városok kiváltságaik megerősitéseért folyamodtak Rákóczihoz, elutasitó választ kaptak. Később sem teljesitette a városok kérését a fejedelem. Igy az 1710 május 20-ikán tett kérésükkel, hogy ne adózzanak ezután terményekben a huszti vár fenntartására, szintén zárt ajtókra találtak.

Ily állapotok között Máramarosból egyedül a sóbányászat adott számbavehető jövedelmet a fejedelemnek. Majos Ferenc, a gondos kamaraispán, mindent megtett a bányák felvirágoztatására.

Meg is dicséri 1704 február elsején Rákóczi Máramarost a szorgalmas sószállitásért. De a dicséret mellé egyuttal parancsot is csatolt, amelynek értelmében négyszáz lovast és kétszáz gyalogost kellett küldeni Szatmárra, még pedig minden halogatás nélkül. Majd személyenkinti való felkelést rendelt el Kende Zsigmond vitéze által. A vármegye ezt a sok terhet nem birta meg és március elején Buday Istvánnak keserves levélben panaszkodik a megterheltetések miatt. A hatszáz embert ugyan elküldtük — irják a vármegye urai, — de a személyenkinti felkelésben teljes lehetetlenséget látunk. Nem elég, hogy zsoldosokat tartanak fenn, a só pontos müveléséről és tutajon való elküldéséről gondoskodnak, a szatmári sáncból idejött hadakat eltartják és a passusokat is őrizik, ami nem kis mesterség, mert az egész Máramarost ellenségek veszik körül. Ha még embereiket is elküldenék a személyenkinti felkelés által, akkor magára marad a vármegye s feleségeik, javaik ki lesznek szolgáltatva a legelső támadásnak. A fejedelem megsajnálta a vármegyét és felmentette a személyenként való felkeléstől, de mint látni

fogjuk néhány hét mulva visszavonta engedményét.

1704 márciusában a vármegyében ismételten zavarokat okoztak a kuruc hajduk. Almássy Márton alkapitány parancsnoksága alatt lévő hajduk kalandoztak ekkor a vármegyében és Remetéről Sztojka László, „három jó marháját“ elhajtották és Técsőn leölették, a többi marháit pedig a faluból elhajtották.

Técsőn egy Szigeti Józsa nevü nemes embert is megverték, fegyverét, lovát elszedték. A vármegye panaszt adott be a fejedelemhez a hajduk garázdálkodásai miatt. Rákóczi azonban április 5-ikén az egri táborból irt levelében egy régebbi rendeletére figyelmezteti a panaszlókat, amely szerint ilyen esetekben a legközelebb táborzó generálishoz kell beterjeszteni a sérelmeket. Mivel pedig Máramaros területére Buday Istvánt nevezte ki főstrázsamesternek és generálisnak, utasitja a vármegyét, hogy Almássy Mártont nála jelentsék fel. És ezután minden hasonló esetben hozzá forduljanak

Csodálkozását fejezi ki Rákóczi a vármegyén, „hogy az ilyenekben maga auctori-

tását nem tueállja (nem védi).“ Egyszersmind parancsot ad, hogy az élelem adásában szófogadatlan parasztságot büntessék meg.

Nehány nap mulva ismét rendelet érkezett a vármegyéhez az egri táborból. Máramarosban ekkor sok katonaszökevény tanyázott. A táborból, a harc elől szöktek ezek biztos helyre, ahol csak a mulatozás volt az eszükben. A fejedelem már több izben figyelmeztette a vármegye tiszteit, hogy kergessék vissza a szökevényeket. De a parancsot nem teljesitették. Április 12-ikén komoly hangu figyelmeztetést kap a vármegye. Ha a közjó előmozditásán akar munkálkodni — irja a fejedelem, — akkor engedelmeskedni kell. A táborból „eloszlott széjjel lézengő és mulatozó csavargó és lappangó hadainkat . . . minden . . . kedvezés nélkül . . . hadaink közzé táborunkba visszaüzze és kergesse.“ Minden város és falu határán akasztófákat emeltessen, „hogy elszánt indignátiónk (méltatlankodásunk) és büntetésünk nemcsak az olyan lézengő és lappangó hadaink iránt, hanem az oly helyek birái ellen is az hol aféle csavargók hadaink közül találtatnak és az iránt való parancsolatunkat nem effectuálták,

minden kegyelem s kedvezés nélkül a végre kibocsátandó hadi tiszteink s hadaink által mehessen véghez.“

Ugy látszik azonban az erős rendeletnek nem sok foganatja lett. Ilyen lézengő kurucok mindig akadtak Máramarosban. A vármegyei tisztviselők pedig nem sokat törődtek a fejedelem rendeletével. Ugy, hogy a következő év elején uj parancsot bocsátott ki Rákóczi. Ebben már szigorubb rendszabályokhoz nyul. Felhatalmazást ad az alispánnak, hogy mindenkit felakaszthasson, aki csak megakadályozza a szökevényekre vonatkozó rendelkezéseinek foganatositását.

A fejedelmen kivül Buday István is adott ki parancsot Máramarosnak. Sztojka László által több száz katona küldését rendelte el. Ezenkivül még fegyvereket is kért. Nagy teher volt ez, mert csak az imént küldtek hatszáz embert a szatmári sáncba, mégis engedelmeskedtek a máramarosiak.

Emiatt nem is történt semmi panasz. Hanem amiatt a hatszáz katona miatt kikapott Máramaros a fejedelemtől, mert „fegyvertelen és nagyobb részént a hadakozásra alkalmatlan és telyességgel inhabilis“ embe-

reket küldött a szatmári sáncba. Rákóczit ez eset nagyon megharagitotta. 1704 május 19-ikén a vármegye megfenyitésére elrendeli a személyenként való felkelést. „Parancsolatunk publicáltatásátul fogva tiz nap alatt“ — irja a fejedelem — köteles az egész vármegye minden késedelem nélkül Szatmárra menni és fegyvertelen hadait felváltani. De már két hónap mulva enyhébben bánt Rákóczi a máramarosiakkal. 1704 augusztus 7-ikén kiváltság levelet ad nekik a szegedi táborból. Ebben megerősiti őseinket a még I. Rákóczi Györgytől nyert kiváltságában, amely szerint a vármegyének csak 150 gyalogost és 50 lovast kellett kiállitania. El is küldte Szalay Pál nevü hivét ide, hogy „az nemes vármegyével hórul-hóra a mennyi summa pénz azon ötven lovasra és másfél száz gyalogosra obveniálna, megegyezzen.“ De azért meghagyta II. Rákóczi Ferencz is mint elődje Rákóczi György a lengyelországi határszélekre való vigyázást a máramarosiak kötelességének.

Ez a kiváltság nem sokat ért, mert azért sok terhe maradt a vármegyének. Igy a szatmári kurucoknak élelmet Máramaros-

ból is kellett szállitani. Ami nem csekély költségbe került. A vármegye együtt érzett Rákóczival, de hiába szegény volt, nehezen tudott eleget tenni a sok kötelezettségnek. A fejedelem végrehajtót is küldött nem egyszer őseink nyakára, hogy fizetésre kényszeritse őket. Igy ugyanez év szeptemberében Orosz György főcommissarius végezte az executiot s a fejedelmi parancs értelmében csak abban az esetben hagyhatta abba munkáját, ha megkapja a szükséges élelmet a szatmári katonák számára.

Mit tehettek egyebet őseink, beszolgáltatták a kivánt dolgokat. Csak arra kérték Rákóczit, hogy mivel a mult évben sok zabuk termett, hát küldhessenek zabot a gabona helyett is.

A fejedelem bele is egyezett a kérésbe és utasitotta Orosz Györgyöt, hogy egyeztesse meg a vármegyéket egymás közt a szatmári seregeknek szállitandó élelmet illetőleg. Ahol több gabona termett, az a vármegye segitse azt, ahol csak zab van bőségben. És viszont.

Közben az emberek réme, a pestis is kisértett Máramarosban. A szomszédban,

Lemberg táján ütött ki és a „maga döglelő természete szerint“ elhatalmasodott. 1704 november 11-ikén Rákóczi elzáratja a határt, hogy a kereskedők „s akármely rendü emberek azon dögnek természeti ragadványát“ be ne hozhassák. A lengyelekkel való mindennemü közlekedésnek meg kell szakadnia mindaddig, mig a dögvész el nem mulik.

A pestis huzamosabb ideig tarthatott, mert a fejedelem még egy év mulva is (1705 november 20-ikán és december 2-ikán, intézkedik a határ őrizéséről, „minthogy a pestis Lengyelországban nagy mértékben grassál.“ Máramarosnak meg kellett kettőznie a határ vigyázására kiküldött őreinek számát. Be kellett vágnia az összes passusokat, csak egyet volt szabad nyitva hagynia. A Lengyelországból küldött leveleket a vigyázó tisztek előbb a huszti főkapitányhoz küldték, aki aztán továbbitotta rendeltetési helyére. A levélhordókat nem volt szabad a határon bebocsátani.

A sok teher miatt panaszkodni kezdtek a máramarosiak és szerették volna, ha valamelyes enyhitést kaptak volna. Fel is folyamodnak a fejedelemhez, hogy legalább há-

rom havi adójukat engedje el, a só árát szallitsa le és a harmincadóktól, vámoktól mentse fel őket. De Rákóczi hivatkozva az ország szükségleteire nem könnyitett Máramaros során.

Mindazonáltal jó indulattal viselkedett a vármegye iránt. Kitünik ez abból, hogy midőn Károlyi Sándor személyenkinti felkelést szeretett volna hirdetni Máramarosban 1705 őszén, a fejedelem nem egyezett bele, mert — mint irta „a nemes vármegye elébbeni dispositiónk szerint a passusokat jó vigyázásban tartotta."

Hogy a költségektől megkimélje a vármegyét, parancsot adott ki, hogy követeket csak ugy küldjön hozzá, ha mulhatatlanul szükséges és ha levélben nem lehet leirni a tudósitásra szánt ügyeket. Egyébként felmenti őket a követek küldésétől, megelégszik, ha pusztán levélben adják elő dolgaikat. Ez is könnyebbités számba ment.

A katonák kiállitásában is igyekezett a fejedelem enyhiteni Máramaros sorsán. Azon volt, hogy ha már nem menthette fel egészen a szolgáltatásoktól, legalább tul ne halmozza azokkal. Hiszen a kuruc hadsere-

get, — mint láttuk — mindjárt a fejedelemnek való meghódolás után 4000 gyalogossal és 800 lovassal gyarapitotta vármegyénk. De háboruban sohasem elég a katona. És közben-közben, mint más vármegyéktől, ugy tőlünk is kértek ujabb és ujabb embereket, fegyvereket és ruhanemüket. Hasztalan erősitette meg Rákóczi 1704 augusztus 7-ikén régi kiváltságunkat. A szükség törvényt bont. 1705 nyarán ujra több száz katona kiállitását hagyták meg Máramarosnak. Károlyi még executorokat is küldött a nyakára. De ezeket a fejedelem visszarendelte és Károlyinak parancsot adott, hogy elégedjék meg ha a vármegye 200 lovast és 300 hajdut szolgáltat rendelkezésére. A következő évben is tapasztalta a vármegye, hogy Rákóczi szivén viseli sorsát. Ismételten katonára volt szükség, még pedig két század lovasra. A fejedelem beleegyezett, hogy egy-egy század csak 80 lovasból álljon és igy 40 zsoldosig könnyitett a Máramarosiakon. 1706 tavaszán pedig a hajduk ruháztatása alól mentette fel őseinket.

Máramaros viszonzásul a munkácsi vár kijavitására önként ajánlott fel munkásokat

urának. De ezek a munkások nem voltak elégségesek és igy a fejedelemnek magának is kellett intézkednie. 1706 augusztusában a máramarosi kincstári jószágokról 200 gyalogost és 10 ökrös szekeret rendel Munkácsra augusztus 25-ikére. Majd pedig 60,000 zsindely küldését parancsolja meg. Darvay Ferencz azonban nem küldte el a kért embereket teljes számban és akiket küldött, azok is visszaszöktek. Ezért a fejedelem uj intézkedést tesz szeptember 15-ikén és meghagyja Darvaynak, hogy üzze vissza a megugrott munkásokat. Darvay igyekezett is megfelelni a parancsnak.

Mig igy Máramaros a saját szülötteit más felé küldte, addig az idegenek eltartásáról is kellett gondoskodnia. Téli szállásra de jöttek a székely hadak 1707-ben.

Szivesen látta volna őket a vármegye, bár sokba került az eltartásuk, csak ne lett volna olyan rossz hirük, hogy nem tisztelik a magántulajdont. Tapasztalta ezt már vármegyénk maga is a multakban, hogy a kurucok a kalandozásokban nem különböznek a német zsoldosoktól. A lopásokhoz épp ugy értettek ők is. Hasztalan fordultak ismételten

a fejedelemhez a károsultak, nem igen kaptak elégtételt. Nehezen lehetett fegyelmezni a kurucokat, bár Károlyi Sándor nem egyszer szigoru parancsokat adott ki ellenük, mint pl. 1706 december 24-ikén. Amikor meghagyta, hogy a vármegyében garázdálkodó Pathy Mihályt társaival együtt megfogják és Huszt várába zárják további intézkedéséig. De azért a panaszok ujra és ujra felmerültek.

Huszt vára ezalatt az idő alatt nagy dolgoknak lett szemtanuja. Miután Rabutin, császári tábornok, Erdélyben diadalokat aratott a kurucok felett s Segesvárra országgyülést hivott össze, amelyen az egész Erdélyre elrendelte a császárnak teendő homagiumot, az erdélyi kurucok Husztra gyülekeztek. Tiltakozni akartak Rabutin intézkedései ellen, aki a rendek által 1704-ben tartott gyülés határozatát is, amellyel Rákóczit fejedelemmé választották, semmisnek nyilvánitotta. Ezokból 1706 március 8-ikán országgyülést tartottak a fejedelem engedélyével, aki Vay Ádám, udvari marschallal és Kálmáncsay István tanácsurral képviseltette magát. Maga Rákóczi személyesen szeretett volna jelen

lenni a huszti gyülésen. A rendek várták is, Sőt Csatlós István komornyik parancsot is kapott, hogy a „kristályokat" rakja le a parádés hintóba és tegye fel a sallangokat is, mert diszesen akar Husztra vonulni a fejedelem. De a közügyek másfelé szólitották Rákóczit és igy a Máramarosba való jöveteléből semmi sem lett.

Erdély urai megfontolták az ország nyomoruságainak okait, az „Ausztriai Ház" kegyetlen uralkodását s kimondták, hogy együtt harcolnak Magyarországgal a szabadságért, mert „mind az közügyre, mind az egy magyari vérre, mind pedig természetre és nemzetsége — szokásra nézve összeköttettek." Ezzel Erdély ismételten elszakadt az „Ausztriai Ház"-tól. Óriási lelkesedés ragadta magával a Huszton ülésező rendeket. Nem nehéz áthidalást találni ezen gyülés és a következő évben tartott ónodi detronizáló gyülés között. Minden esetre nem csalódunk, ha a detronizáló nyilatkozat csiráját Huszton keressük, hol az erdélyiek már kimondták a Habsburg háztól való végleges elszakadásukat.

A huszti nyilatkozatot 341 nemes irta

alá március 13-ikán és esküt tett, hogy Rákóczi mellett mindhalálig kitart. Különösen ezzel a nyilatkazattal akartak tüntetni Rabutin ellen.

Részt vett a huszti gyülésen gr. Pekry Lőrincz is, aki ebben az időben egész családjával itt tartózkodott. Nem most volt először Máramarosban. A kuruckor elején, sőt még a XVII-ik század utolsó éveiben, mint gr. Bethlen Miklós helyettese szerepelvén vármegyénkben, el-ellátogatott ide. Most azonban, mint menekülő jött. Kénytelen volt visszavonulni Rabutin fegyvere elől. Nagy kerülővel Moldván át sikerült csak a fejedelem gondoskodása folytán Máramarosba jönnie. Egyidőre Huszton telepedett le egész családjával. Várta azt az időt, mikor ujra elfoglalhatja a fejedelem által még 1704-ben rábizott erdélyi fővezérséget. Ez az idő nem sokáig késett és Pekryt csakhamar kiszólitotta Máramarosból a kötelesség. Ismét a kurucoknak kedvezett a szerencse és Erdélyt sikerült visszafoglalni a zsoldosoktól. Ekkor eltávozott a Pekry család is Máramarosból. Az igaz, hogy nem sok időre. 1707 őszén ujra kiszorultak a kurucok Erdélyből. A ke-

gyetlen császáriak, sok-sok embernek adták kezébe a vándorbotot. Ezek a fejedelemhez fordultak támogatásért, aki aztán szegényeket családostul Máramarosban és a szomszédos vármegyékben telepitette le. Számuk meghaladta a tizezret.

A bujdosók között lévő Pekry Lőrinc családjának Rákóczi a huszti várát ajánlotta fel lakóhelyül. Pekryné, a hires költőnő, családi nevén Petrőczy Kata Szidónia betegen érkezett a várba. Az egész 1707 és 1708-iki telet betegen töltötte. Csak 1708 április közepe táján lett jobban, amikor is második leányának, Anna Katalinnak mennyekzőjét ülte meg br. Kemény László, erdélyi tanácsurral.

De alig örülhetett leánya boldogságának. Ágyu dörej váltotta fel a mennyekzői zenét. 1708 májusában az erdélyi német zsoldosok több izben be-betörtek Nagybányára s ezzel remegésbe hozták a máramarosiakat is. Különösen Pekrynét zavarták meg nagyon a zsoldosok kalandozásairól szóló hirek. Betegsége rosszabbra fordult, miért is gondoskodni kellett, hogy biztosabb helyre vigyék. Ahol nem kell remegni folytonosan a zsoldosok betörésétől. 1708 május 31-ikén kéri

meg br. Kemény László Krucsay Mártont, a fejedelem örökös jószágainak prafektusát, hogy ha anyósát más helyre viszik Husztról, őt is helyezzék el innen, mert közel akar lenni Perkynéhez, „Méltóságos Generálisné Asszonyomhoz.“

A fejedelem intézkedett is és a Munkács melletti szent-miklósi uradalmát adta Pekrynének lakásul. Kemény kisérte el uj szállóhelyére a költőnőt. De Keménynek vissza kellett mennie Máramarosba, ahol mint az erdélyi kincstári jószágok tisztjeitől számot vevő bizottság elnöke müködött. Azalatt Pekryné betegsége mind sulyosabb lett, október 21-ikére pedig elhozta a halált. Férje s gyermekei karjai között lehelte ki lelkét.

Ötödfél hónap mulva férje is követte a sirba. 1709 március 6-ikán Homonnán tért meg őseihez. A történetirók között általában az a vélemény volt elterjedve eddig, hogy ugy gr. Pekry, mint felesége Huszton haltak el s ott is vannak eltemetve. A tévedés talán onnan eredt, hogy Petrőczy Kata Szidónia halála előtt néhány héttel egy irat szerint vissza vágyakozott Husztra. De kivánságát nem teljesithették. Ma már egész biz-

tosan tudjuk, hogy a Pekry-pár nem Huszton költözött el az élők sorából s nem is itt temettetett el. Szádeczky Lajos kutatásai ezt minden kétséget kizárólag bebizonyitották.

A Pekry-párt megelőzte a halálban Dolhay György, Máramaros főkapitánya. 1708 februárjában hunyta le örök álomra szemeit a huszti várban. Halála által nagy veszteség érte nemcsak Máramarost, de az egész kurucságot. Felesége, Pogány Krisztina nagy pompával temettette el a huszti ref. templom sirboltjában. A mult század negyvenes éveiben még megvolt rézbe metszett sirirata és cimere, sőt a sirboltban ékszereket és bársony ruha foszlányokat is lehetett látni. Vele kihalt a Máramaros történetében oly nagy szerepet játszó Dolhay család férfiága. Egyetlen leány maradt utána, Borbála, de rövid ideig élt s halálával sirba szállt a Dolhay név is. A hires Dolhay családról Petrovay György Máramaros vármegye jelenlegi főlevéltárosa irt szép és alapos tanulmányt a „Turul“ családtörténeti folyóirat hasábjain.

Dolhay György részt vett a kurucok minden mozgalmában. Vállalkozó ember volt s a szabadság kivivása érdekében nem riadt

vissza semmitői. Egyike volt Máramaros legjelesebb fiainak. Halála után megszünt Máramaros főkapitányság lenni. Főispánt azonban még most sem nevezett ki a fejedelem, hanem továbbra is helytartók által kormányozta a vármegyét. A főispáni helytartó ekkor Vay Ádám udvari főkapitány volt, aki már 1707-től viselte ezt a tisztséget.

Huszti főkapitánynak Móricz Istvánt nevezte ki Rákóczi, a jeles és egészen az aggályosságig becsületes férfiut, aki mindenképen igyekezett megfelelni kötelességeinek. Az őrséget pontosan fizette annyira, hogy ha a fejedelmi udvarból elkéstek beküldeni a zsoldot, rögtön irt és kérte annak mielőbb való beküldését. Azonkivül gondoskodott a vár rongált épületeinek kijavitásáról is. Az ő inditványára parancsolta meg Rákóczi Kismarjay Albert praefektusnak 1708 májusában, hogy kezdjen hozzá a vár kijavitásához.

Ebben az időben a sok hadi és egyéb terhek alatt nyögő máramarosi oroszság és románság kezdett kimerülni. Lelkesedése már előbb is csillapodott, hiszen 1707 november elsején már a fejedelem is hallott a dologról.

Ekkor irt ugyanis Károlyinak, hogy küldjön Máramarosba olyan embereket, „akiknek az földnép előtt credituma volna.“ Ezeknek az legyen a kötelességük, hogy a csüggedőkbe uj életet öntsenek.

De nem ez az intézkedés adott ujabb lökést a máramarosiak lelkesedésének, hanem az a körülmény, hogy 1709 őszén maga a fejedelem jelent meg körükben.

1709 október 6-ikán értesiti Darvay Ferencet, hogy Husztra fog mennni és ott az erdélyi hiveivel 12-ikén összejövetelt fog tartani. A vármegyét nem akarja terhelni. Saját uradalmaiból szolgálják majd ki, itt tartózkodása alatt; csak a szolgálatára Husztra rendelt 100 gyalogot köteles eltartani a vármegye.

Ez már a harmadik gyülés volt Huszton a Rákóczi-korban. Egy évre az 1706-iki gyülés után ugyanis szintén itt jöttek össze a rendek, hogy a fejedelem megbizásából, aki személyesen nem jöhetvén, Pogány Adám fölovászmesterét bizta meg képviseletével, döntsenek a felett, vajjon fogadja-e el a nem rég felajánlott lengyel koronát. A tanácsosok mind igennel feleltek. Az önzetlen Rákóczi

mégsem fogadta el, mert a lengyel és magyar érdekek ellenkezők lévén, nem működhetett volna kellő eréllyel a magyar szabadság kivivása érdekében.

Az 1709-iki huszti országgyülés fényesebb volt. A fejedelem személyes megjelenése nagy lelkesedést idézett elő vármegye szerte.

A rendek huzamosabban tanácskoztak most Huszton.

Meghányták-vetették az állapotokat s elhatározták a háboru folytatását. A fejedelem több időt töltött ekkor Máramarosban. Október elején jött s még október végén is itt tartózkodott. 1890-ben bontották le Huszton azt a házat, amelyben lakott. Itt tartózkodásának lehet betudní, hogy a máramarosiak ezután mindvégig kitartottak mellette csüggedés nélkül. A következő hónapokban a kurucok szerencséje rohamosan hanyatlott. A sülyedő hajót kezdték elhagyogatni a patkányok. Árulók támadtak mindenütt. És alig marad olyan kuruc vezér, akiben feltétlenül meglehetett bizni. Mindenki gyanus volt. Az 1710 elején vármegyénkben tanyázó Dittrich ezred is sokak előtt gyanusnak tünt fel,

mintha titokban tárgyalásokat folytatna az ellenséggel. Ki is rendelte áprilisban innen Rákóczi, hogy jobban ellenőrizhesse.

A Dittrich ezreden kivül br. Jósika Dániel dandára is nálunk lakott. Bármennyire vendéglátó is lett volna Máramaros, mégis megunta volna ezt a sok vendéget. Különösen mikor ezek a vendégek nagyon követelődzők voltak, sőt nem egyszer kegyetlen rablásokat, fosztogatásokat vittek véghez. 1710 április elején „rut casust“ csináltak Técsőn a vármegyei gyülés alkalmából. Fosztogatni kezdték a nemességet. A nemes urak erre ellenük támadtak. De a gonosz hajduság jó menhelyt kapott br. Jósika Dániel técsői szállásán, ahonnan büntetlenül verhették, sebesithették a nemeseket.

Egész parázs verekedés támadt. Végre is a nemeseknek sikerült behatolni Jósika lakásába s elfogni a hajdukat. Huszt várába akarták őket vinni. De utközben találkoztak Jósikával, aki felszabaditotta katonáit és „illetlen fenyegetéseket“ tett a vármegye tisztein.

Ezek aztán a fejedelemhez fordultak orvoslásért, aki meg is igérte, hogy Jósikát

megbünteti és helyébe Pekry Lőrinc leányának férjét, a Máramarosba jól ismert Kemény Lászlót helyezi majd a passusok védelmére. Jósika dandárának ugyanis a vármegye határainak őrzését tüzte volt feladatául Rákóczi.

Ugy látszik azonban, hogy ezt a kötelességét nagyon felületesen teljesitette. A szomszédos lengyelek ismételten mutatkoztak a határon és nem kis károkat okoztak. Mig ugyanis a hajduság az emlitett csufságot elkövette Técsőn, addig „a lengyelség istentelen prédálásokkal Máramarosra ment.“ Vay Ádám főispán helytartó futárt küldött a vármegyébe, hogy a népet a lengyelek ellen tüzelje. Tehát a népet kellett a lengyelek ellen inditani a kurucok helyett.

Van abban valami a bosszuból, hogy a lengyelek éppen akkor támadnak Máramarosra, mikor már nem kell félniök nagyon a kurucoktól, vagyis akkor, midőn a szabadságharc csillaga lehanyatlott. Mert bizony a Rákóczi-kor elején a mieink törtek be a lengyel földre és nem kis károkat okoztak. Magának Rákóczinak kellett parancsot adni 1703 november 17-ikén a vármegyének, hogy

szorgos vizsgálatott tartson a tettesek felől és ha kikutatja kilétüket kötelezze őket a kárpótlásra. De bezzeg most a lengyel urak nem adtak ki viszonyzásul ilyen rendeletet a máramarosiak érdekében.

A lengyelek pusztitásain kivül nagy károkat okoztak a tolvajok is, akik a kurucok példáján felbuzdulva annyira megszaporodtak, hogy Rákóczi megengedte a vármegyének, hogy minden faluban felállithassák „a falu botjá“-t, az akasztófát.

De ezek csak kisebb bajok voltak, melyeket hamar ki lehetett volna heverni. Nehezedett őseinkre ezeknél sokkal nagyobb csapás. A pestis. Áthozták a lengyelek. A döghalál végig szántotta az egész vármegyét. „Sok helységből kiholtanak az emberek — irja az egykoru tudósitás — csak az bolygó és tévelygő marha által tapodtatnak a vetések.“ Oly visszataszitó képet öltött Máramaros, hogy az adószedők nem mertek feléje sem menni „az eszeveszett s haláltól irtózó szegénységnek.“ Hasonló állapotba kerültek Bereg, Szatmár, Szabolcs vármegyék is.

De a hanyatló kuruc tábornak minden

adóra, minden emberre szüksége volt és bármennyire elszegényedett, tönkre ment is Máramaros, a fejedelem nem menthette fel a terhek alól. Hasztalan kérték meg Pogány Ádám főlovászmestert, hogy járjon közbe érdekükben és adja elő a vármegye állapotát. A fejedelem meghallgatta a panaszt, de mint igazságos ember, nem könyithetett azokon. 1710 szeptemberében válaszol Máramarosnak. Kijelenti, hogy nagyon jól tudja, ismeri az itteni bajokat, de szerinte ezek nem az általa okozott terhekből származnak, hanem a vármegyében „meggyökerezett régi abususok — és rendetlenségekből folynak." Reméli, hogy ezeket a nehézségeket elviseli még Máramaros a hazáért.

El is viselte Máramaros, de nem sok hasznát látta. A kurucok csillaga nem tünt fel többé. Lehanyatlott. 1711-ben megindultak a béketárgyalások. Gr. Pálffy előterjesztésére Rákóczi hajlandónak nyilatkozott a béke megkötésére illő feltételek mellett. De előbb a vezérlő bizottságával kellett tárgyalnia, amely nélkül önhatalmilag semmit sem tehetett. Ez okból tanácsosait az ugocsai Salánkra hivta össze a feltételek megbeszé-

lése végett. A gyülésen maga is megjelent. De a tanácsosok nem sokat határoztak, mert szükségesnek látták, hogy efelett a fontos kérdés felett, kössenek-e békét vagy sem, a szövetkezett rendek határozzanak. Jó maguk különben is a harc folytatása mellett törtek pálcát.

Eközben Rákóczi Lengyelországba ment, hogy ott az orosz cárral találkozzék és segitséget kérjen tőle. Már Stryhez érkezett, midőn meghozták neki Pálffy békefeltételeit. Innen intézkedett, hogy a rendek Husztra gyüljenek össze és határozzanak Pálffy előterjesztései felett. Maga is megigérte, hogy nemsokára személyesen megjelenik hivei között. Helyettesitésével addig Károly Sándort bizta meg.

Károlyi visszaélt ura bizalmával s a Husztra hivott gyülést Szatmárba tette át és elfogadta Pálffy békepontjait április 20-ikán. Rákóczi, amint értesült a dologról, „egy mendörgős manifestum“-ot küldött Károlyi ellen az országba. „Ezzel a manifestummal — irja maga — arra céloztam, hogy lázadást keltsek Károlyi ellen; azonban Istennek máskép tetszett határozni.“

Ugyanakkor több helyre is irt a fejedelem. Felkereste rendeleteivel a huszti kapitányt is, a hős Móricz Istvánt, akinek meghagyta, hogy ne engedelmeskedjék Károlyinak s Husztot ne adja fel senkinek, hanem tőle várja az intézkedéseket. Még remélte, hogy mivel I. József, a király, a béketárgyalások folyama alatt meghalt, sikerül fellobogtatni a kurucuk lobogóját. És tényleg József halála zavarokat okozott. Aggodalomba ejtette az ország lakosait, akik most nem tudták, hogy mi lesz a békepontokkal. Meg fogja-e erősiteni a bécsi udvar? Vagy irtó háborut folytat a kurucok ellen? Máramarosban is kétség szállott az emberekre. Itt ugyan egyesek még május 7-ikén letették a császáriaknak a hódolatot s elpártoltak Rákóczitól, de a huszti vár kapitánya, Móricz István, a vármegye zömével egyértelmüleg engedelmeskedve ura parancsának, az erősséget semmi áron sem akarta átadni a vár alatt állomásozó br. Acton tábornoknak. Ebben a körülményben találhatjuk annak magyarázatát, hogy 1711 májusában a nálunk végbement homagium alkalmával csak nagyon kevesen jelentkeztek s tették le a

hűségesküt a császáriaknak. Máramaros mind végig kitartott Rákóczi mellett. Érdemes azt a hódolat-bemutatást összehasonlitani azzal, melyet 1707 nyarán Rákóczinak tettek őseink. Tekintsük csupán a felső járás nehány faluját. Rákóczinak pl. Joódról 252, Sajóról 127, Dragomérról 111, Konyháról 97, Szelistyéről 151, Szacsalról 90 ember tette le a hűségesküt 1707-ben, mig 1711-ben a császáriaknak ugyane helyekről átlag csak harmincan.

Midőn erről értesült Károlyi Sándor, pátenst bocsátott ki a vármegyéhez és felhivta a hűségesküt letenni vonakodókat, hogy csatlakozzanak azokhoz, akik már hűséget esküdtek, mert bár meghalt I. József, a békepontok változatlanok maradnak. Emiatt tehát nincs ok busulásra. De addig nem kezdték meg ujra hódoltatni a vármegyét, mig meg nem küldték neki hivatalosan a békepontokat megerősitő nyilatkozatot. Ez csak juliusban történt meg. Kilencedikén ünnepélyesen kihirdették s megkezdték a hódoltatást járásonként. Már ekkor vége volt a kuruc világnak.

A dolgok ilyetén való fordulata után mit tehetett egyebet Móricz István, nem ma-

radhatott meg egyedül kurucnak, fel kellett adnia a várat. Szabadlevelet vett a zsoldosok parancsnokától s kivonult a várból. De nem szünt meg siratni a szabadságharc siralmas végét.

A szabadlevél most is megvan a Móricz utódoknál a szatmári békepontok hiteles másolatával, amelyet Károlyi Sándor a keménynyaku kapitány megpuhitására küldött volt Husztra kevéssel a vár feladása előtt.

Sokat lehetne még irni a Rákóczi-féle szabadságharcról Máramaros történetének szempontjából.

A sóbányák müveléséről egy egész könyvet irhatna az ember. A fejedelem által vert rézpénzek el nem fogadása miatt keletkezett zavarokról is meg lehetne emlékezni, ugyszintén azokról a tatárokról is, akiket Rákóczi Szigeten helyezett el, miután Rabutin győzelmei folytán Nagyenyedről kénytelenek voltak elmenekülni. Sok kiváló ember fordult meg a Rákóczi-kor évei alatt Máramarosban. Most még csak egy kuruc költőről akarunk emlitést tenni. Dálnoki Veres Gerzsonról, aki 1710-ben került ezredével Máramarosba. Mint kapitány szolgált ez a „tréfás verscsináló“ a

Rácz András seregében, amely a Dittrich ezereddel egy időben tartózkodott vármegyénkben. Nagybocskón szállásolták el, de lovait Szigeten kellett tartania. Igy gyakran be-berándult az őszi hónapokban Szigetre, ahol egy alkalommal meglátott egy „szurkosgyolcsu özvegyasszonyt“. Mészáros Erzsébetnek hivták és nagyon megtetszett a kuruc poétának. Ugy, hogy meg kérte. November 19-ikén, épp Erzsébet napján meg is történt az esküvő.

A következő évben 1711 február 17-ikén, éppen farsang utolsó napján távoznia kellett Máramarosból Gerzsonnak Nagybányára. Csak a szatmári béke után tért vissza Máramarosba feleségéhez, akit Hotinkán hagyott távozásakor. Nehány nap mulva már elhagyta vármegyénket, ahol szép napokat töltött s visszatért Erdélybe pihenni a zivataros idők után.

Máramarosra is megérkeztek a pihenés napjai. Gazdagabb lett egy csalódással. A szabadságharc kimenetele nem ugy történt, mint szerette volna. Keblébe szoritotta a máramarosi paraszt is fájó érzelmeit s kegyelettel őrizte a nagy Rákóczi emlékét.

Még ma is bizonyos melancholikus érzéssel tekint fel azokra a tárgyakra, amelyek a daliás időkre emlékeztetnek. Mert Máramarosnak is megvannak a maga kuruc-kori emlékei.

Urmező határában egy hatalmas tiszafa tövében sima, közönséges fakereszt őrzi Rákóczi emlékét. A fát Rákóczi fájának tartja a nép. Nyári vasárnapokon ide gyülnek össze a falusiak s ki tudja hányszor beszélik el a fa történetét. A hagyomány azt tartja, hogy annak a fának árnyékában pihent meg Rákóczi, midőn Urmezőre ment a Pogány család látogatására. Kövesliget és Alsókalocsa között lévő kis telepet Bóczárának nevezik az ott lakó ruthének, mintegy jelezni akarják ezzel, hogy itt járt a fejedelem. A ruthén nyelvben ugyanis az uralkodó személy nevét czár szóval illetik. Állitólag Rákóczi e telep felett emelkedő havas tövében lévő jéghideg forrás vizéből is ivott. Igaz-e vagy sem nehezen lehet megállapitani. A néphagyomány erősen tartja. 1896-ban a forrás felé márványtáblát is emeltek ily felirással: „Itt volt II. Rákóczi Ferencz fejedelem 1711 február 18-ikán.“ A leleplezésnél összegyült a kör-

nyékbeli ruthénség; az egykori kurucok utódai lelkesen ünnepelték a szép idők emlékét. A jelen és mult között lévő fátyolon keresztül aranyozva látták a letünt időket.

A Popágya-havason lévő régi ut nyomairól „még a nyáját legeltető pásztorgyerek is azt beszéli, hogy azon az uton valamikor egy fejedelem vonult végig, aki a ruthéneket nagyon szerette.“ És ez a hagyomány a havason talált minden tárgyat kedvessé tesz a lakosság előtt. A mult század hatvanas éveiben pl. találtak itt öt küllős, nehezen megvasalt kereket. A nép mindjárt Rákóczival hozta összefüggésbe. Rákóczi ágyukerekének tette meg.

Két nevezetes sánca is van Máramarosnak, melyeket Rákóczi sáncának neveznek. Az egyiknek csak nyomai láthatók már Alsókalocsa és Kövesliget között a hegyoldalban. A másik Hidegpatakon őrzi a kuruc fejedelem emlékét. Itt különben a lakosság még a hegyoldalban lévő üregeket is Rákóczi korából származtatja. Azt tartja róluk, hogy itt állitották fel ágyuikat a kurucok. Az Alsószinevér mellett lévő Tócskatelepen volt egy rozoga kunyhó, mely ugy huszonöt év-

vel ezelőtt dőlt össze. Ennek mestergerendáján ez a felirat ékeskedett: „Hic fuit Rákóczi anno 1703.“ Van kuruckori zászlója is Máramarosnak. Csak néhány éve, hogy felfedezték Középapsán. A nép féltékenyen őrzi és nem adná ki kezei közül egy világért sem. Midőn Hatfaludy László felszólitotta a falut, hogy küldje el Dolhára az 1903 junius 7-iki ünnepély fényének emelésére, megtagadták a kérelem teljesitését. Mindenki gyanus, aki a zászló iránt érdeklődik. Azt hiszik a jó középapsaiak, hogy megakarják fosztani drága emlékétől s azért tudakozódnak utána.

A szatmári béke után a máramarosiak még nem vesztették el teljesen reményüket. Meghódoltak ugyan a „császár“-nak, de azért félénk bizalom élt bennük, hogy hátha visszatér még a szeretett fejedelem és mégis megmenti őket az elnyomástól. A parasztság között szájról-szájra terjedt Rákóczi egy állitólagos igérete, amelyet Máramarosban való tartózkodása alatt tett volna, hogy mihelyt értesül a parasztság sorsának rosszra fordulásáról, rögtön itt terem segitségére.

Megmaradtak a máramarosiak továbbra

is kurucoknak, bár inkább csak a szegényebbek, hiszen ezek jobban érezték a terheket. Még sokáig várták vissza Rákóczit a szatmári béke után is. Tapasztalni lehetett a népnek ezt a hangulatát az 1717-iki tatárjárásnál, amely utolsó volt hazánkban, s amelynek hullámait éppen Máramarosban törték össze.

Savojay Jenő 1717 tavaszán Nándorfehérvár ellen indult, hogy a hanyatló törökre még egy utolsó csapást mérjen. A török érezte a veszélyt, hogy valamit tehessen ellenségeivel szemben, Magyarország keleti részébe rabló tatár hordákot küldött. Célja az volt, hogy a keleti vármegyék hadi erejét lekösse s ezáltal megakadályozza segédhadaiknak Nándorfehérvárra való küldését. Tizenöt-huszezer embert küldött be Erdély pusztitására a szultán. A sereg zömét a tatárok alkották a khán fia vezérlete alatt. Vele jött a moldvaiakkal Rakovicza Mihály hoszpodár, aki égett a vágytól, hogy megboszulja azokat a kalandos pusztitásokat, amelyeket gr. Steinville, erdélyi kormányzó engedélyével Dettini és Ernau kapitányok okoztak Havasalföldön és Moldvában.

A török szultán terveiről jóelőre értesült Savojay Jenő. Már juniusban értesiti Máramaros, Szatmár, Ugocsa és Bereg megyéket, hogy gondoskodjanak az önvédelemről, mert ő nem adhat segélyt. Károlyi Sándor a Tisza vidéki vármegyék parancsnokló tábornoka rögtön intézkedik, hogy Máramarosban bevágják a passusokat. Bagossy László szatmári nemes julius elsejétől augusztus elsejéig szorgalmasan vágatta a máramarosi hegyszorosokat. 1717 augusztus 6-ikán Huszton tartózkodott. 148 lovas katonája volt. Máramaros tartotta el őket élelemmel. 300 véka buzát és 3000 font hust szavazott meg nekik. Maguk a máramarosiak egyelőre 100 lovas és gyalogos katonából álló sereget állitottak ki Károlyi Sándor parancsára. Vezérnek Várady Ferencet tették meg. De kérték Károlyit, hogy a lovas katonák helyett is gyalogosokat állithassanak ki, mert a szorosoknál csak ezeknek lehet hasznát venni.

Rakovicza és a tatár khán fia Máramaroson át szerették volna seregeiket bevezetni az országba. De Károlyi intézkedéseiről értesülve, kénytelenek voltak tervet

változtatni. Igy aztán a radnai szoroson át jöttek Erdélybe. Beszterczét felégetve két részre oszlottak. Rakovicza a Maros felé vette utját, a khán fia pedig tatár hordáival Dées felé. A Szamosvölgyét követte ezután s óriási pusztitásokat vive véghez utjában Szolnok vármegyében, Nagysomkuton át Aranyos—Medgyes környékén telepedett meg. Ugocsában és Szatmárban 60 falut égettek fel Károlyi jelentése szerint. A jobbágyság eleinte semlegesen viselkedett a tatárokkal szemben. Az a hir terjedt el a nép között, hogy a tatár haddal a felejthetetlen Rákóczi bujdosó vezérei is bejöttek az országba. A nép ujra remélt, sőt követeit is elküldte a tatárok elé, hogy bemutassa hódolatát. És igen valószinü, hogy Károlyi Sándor azért menekült a tatárok elői Tokajba Szatmárról, mert ismerte a nép hangulatát amely a szatmári béke szerzőjében árulót látott. Félt, hogy első sorban rajta boszszulják meg magukat, ha igaz a hir. A dologban kellett lenni valaminek. Kitünik ez a huszti commendáns leveléből, melyben azt irja Károlyinak, hogy midőn az ugocsai oldalról a máramarosi passusokba betört ta-

tátok ellen kiküldte embereit s azok többek közt két kozákot is elfogtak, ezek „azt vallották, hogy a moldvai vajdával in persona Eszterházy Antal maradott a passuson (Beszterczénél) 1200 emberrel.“ Tehát a hirnek volt alapja. És abból is következtethetünk valamit, hogy augusztus 30-ika körül Károlyinak éppen azt a kastélyát égették fel a tatárok, a melyben 1711-ben az utolsó értekezletüket tartották a kurucok Rákóczi elnöklete alatt, s amelyen a háboru folytatását határozták el. Károlyi ellen a határozat ellen is vétett, midőn megkötötte a békét. Thaly Kálmán egyenesen azt sejti, hogy a salánki kastélyt Eszterházy Antal, Rákóczi hires kuruc vezérének buzditására gyujtották fel a tatárok.

Mint általában a többi vármegyék lakósai, ugy a máramarosiak is eleinte bizonyos rokonszenvvel tekintettek a betörő tatárokra. Maga a sejtelem, hogy esetleg igaz a hiresztelés és tényleg kuruc vezér van a tatárokkal, felkeltette a szunnyadó reményt őseinkben, akik ezuttal is kimutatták, hogy mindig Rákóczi népe lesznek. És nem tartom lehetetlennek, amint hogy Thaly Kál-

mán sem tartja annak, hogy ha a tatárokkal csak egy nemesebb kuruc vezér jött volna be, ujra fegyvert ragadt volna a Tisza vidék népe és megismétlődött volna a kuruc világ.

De ez nem történt. És a nép csakhamar kiábrándult a tatárságból. Midőn mindenütt felégetett templomok, házak üszkei lobogtak s a rabszijra füzött foglyok sóhajtásait lehetett hallani, mindenütt elfogta a düh a lakósokat. Csatlakoztak a felkelt nemességhez. Sztojka László máramarosi alispán összegyüjtötte a vármegye fegyverfogható emereit s a két felső járást a borsai átjáróhoz küldte. Az alsó járást pedig Ökörmezőre. Ez még augusztus közepén történt.

Ilyenformán Máramaros nem volt készületlen, midőn augusztus végén a tatár hordák Veréczén és Velejtén át Máramarosba érkeztek. Már ekkor is teménytelen foglyuk volt. Hiszen csak Ugocsából 1454 rabláncra füzött embert hurcoltak magukkal.

Máramarosban az első állomásuk a tatároknak Visk volt. Ekkor már siettek, mint egykor Lubomirszki rendetlen csapatai. Megérkezett a nándorfehérvári győzelem hire,

a törökök nagy veresége és a tatárok érezték, hogy ha gyorsan ki nem vonulnak az országból, ők is itt hagyják fogukat.

Éppen akkor, midőn a tatárok Viskre értek szeptember elsején, szerdai napon, a huszti várban báró Kuckländer, parancsnok nagy készületeket tett. Szavojay Jenő parancsából „Te Deum"-ot kellett tartania a nándorfehérvári győzelem sikeréért. A tatárok hallották az ágyuk bömbölését és bizony rossz sejtelmek kezték kinozni. Rendezetlen csapataikat csak a zsákmány reménye üztehajtotta, a pusztitás szenvedélye. Kerülték az összeütközést eddig is a felkelő csapatokkal, most pedig mikor a sietésben kerestek menedéket még inkább őrizkedtek minden háboruságtól. De végzetüket nem kerülhették el.

Lopva, titokban igyekeztek elvonulni Huszt vára alatt. Nem is jöttek át a Tiszán. Ott maradtak a balparton. Erre huzódtak Sziget felé. Egy éjjel azonban a várból két vitéz máramarosi nemes, Sztojka Zsigmod és Kodra Mózes, vezérlete alatt többben rátámadtak a Visket éppen elhagyni akaró tatár hátvédre. Sok tatárt levágtak és sok fo-

golynak hozták meg a szabadulást a bátor vállalkozók.

A tatárok most még jobban siettek. És ez volt szerencséje a máramarosi községeknek. A sietségben nem értek rá a gyujtogatásra, pusztitására. A Visktől Szigeten át egészen Barczánfaluig vezető ut mellett fekvő helységekben alig tettek nagyobb kárt, bár a templomokat mindenütt felgyujtották és kirabolták. A legnagyobb kárt Szigeten okozták ez utjukban amennyiben a lakósság által a ref. templomba hordott kincseket is elrabolták.

Barczánfalván a máramarosiak ujra kitüntették magukat. Barczánfalva határában Szurdok felé egy keskeny sziklaszoros vezet az Iza folyó jobb partján. Ezen a szoros uton, melyen két szekér sem mehet keresztül egyszerre, kellett áthaladniok a tatároknak. A máramarosiak előre várták a jó alkalmat, midőn ismét üthetnek egyet a tatárokon. Bagossy László háromszáz emberrel állott Barczánfalvánál. A máramarosiak közül ott voltak a szigetiek, a técsőiek s az alsójárás falvainak néhány embere. Nagy Zsigmod, Szaplonczay Simon és Sztán János szolgabirók vezették őket.

Midőn bevonultak a tatárok a szorosba, amelyet „Cigányok sirhalmá"-nak nevez a nép, adott jelre az alig négyszáz emberből álló csapat rajtuk ütött. Csak igy hullottak a tatárok, mig a mieink közül csak tizen estek el. Az igaz, hogy többen kaptak nagyobb sebeket, mint Nagy Zsigmond szolgabiró, aki 14 sebtől vérzett. „Jele, hogy ember volt ott, ahol emberkedni kellett" — mondja Szilágyi István.

Bagossy a barcánfalvi ütközet után visszatért Szatmárra, hogy mi okból nem tudni. Ugy látszik valami nézeteltérés támadt közte és a máramarosiak között, akik különben is haragudtak rá, mert a szegénységet nagyon zsarolta, kinozta itt tartózkodása alatt. A máramarosiak magukba maradva nem sokat tehettek a tatárok ellen. A szatmáriak közül csak a bikszádi Karácson Tivadar maradt Máramarosban csekély számu embereivel. Igy az ellenség üldözésére nem vállalkozhattak.

A megvert hordák haragjukat most mindenképen éreztették az utjukba esett lakósokkal, falvakkal. Barczánfalvától Mojszinig mindent felgyujtottak, elpusztitottak. De azért

gyorsan haladtak keresztül a közbe eső falvakon. Szeptember 3-ikán már Borsára értek.

Számuk még mindig nagy volt. Tiz-tizenkét ezren lehettek, mig foglyaik számát nyolc-tizezerre lehet tenni. Borsánál két ut vezet ki az országból Bukovinába. Az egyik a Csizla, a másik a Visóvölgye. Mind a két völgyszoros hatalmas, meredek havasok közt fekszik.

A Borsára érkezett tatár had neki támadott a falu felső részén levő templomnak és felgyujtotta. Majd az alsó rész templomát akarta kirabolni, de a hagyomány szerint az ott összegyült asszonyok oly erős kőzáporral fogadták a támadást, hogy az erre el nem készült tatárok visszavonulni kényszerültek. Majd azon gondolkoztak, hogy melyik völgyön vonuljanak keresztül. Szerencsétlenségükre egy bátor román ifju akadt utjokba. Ez azt ajánlotta, hogy a Visó völgyét kövessék, mert ezen az uton lehet a legkevesebb veszéllyel átkelni. A khán fia felült az ifjunak s erre vezette seregét, semmit sem sejtve a bekövetkezendő dolgokról.

Borsának ebben az időben bátor papja volt. Sandru Lupunak hivták, vagyis magyaro-

san Sándor Farkasnak. Részt vett a Rákóczi-féle szabadságharcban, ahol kapitányi rangra emelkedett. Sokat tapasztalt és kitünően értette a fegyverforgatást. Ő lett a tatárok sirjának megásója. Midőn értesült, hogy a tatárok erre felé jönnek, összegyüjtötte falujának minden éptestü emberét s fejszékkel felfegyverezve a Styol havas aljában lévő Sztrimtura szorost alkotó hegyoldalakra rendelte. Hatalmas köveket hordatott össze velük. Megparancsolta embereinek, hogy a szoros két oldalán lévő magas hegyoldalak fenyőfáit derékban vágják meg, hogy egy adott jelre könnyen le tudhassák zuditani a völgybe. A völgy kijáratát pedig eltorlaszolta. Mindent jó előre elkészitett az okos román pap a tatárok fogadására. Még arról is ő gondoskodott, hogy valamiképen ne a Csizla völgyét válassza a tatár khán fia a kimenetel utjául. Azt a derék mojszini fiatal embert is ő küldte a tatárok közé, hogy vezetőül ajánlkozzék.

Szeptember harmadikán, babonás pénteki napon, délután vonultak be lassankint a tatárok a Sztrimtura nevü szorosba. A hegyoldalakra felállitott románok szorongva lesték

a történendőket. A bevonulás lassan ment. A foglyokkal együtt ugy huszezeren lehettek a tatárok. Midőn mind bevonultak a szorosba s egy vonalban kigyóztak előre, a bejárat előtt megjelentek a felső járás népei kálinfalvi Balogh György és Dunka László szolgabirók vezetése alatt. Velük voltak még Karácson Tivadar embereivel, Szaplonczay Simon és Sztán Jónás.

Szombaton virradatkor Sándor Farkas megadta a jelt a támadásra. A levágott fenyőfák mellett álló románok lezuditották a szálfákat a szorosba. A köveket pedig lehengergették. Borzasztó volt a vérengzés. Késő estig tartott. A fejszével, vasvillával felszerelt románok szinte elaléltak a folytonos öldökléstől. Segitő társakat is nyertek. Felszabaditották a foglyokat. Közülök aztán azok, akikben még volt egy kis erő, fegyvert vettek kezükbe és szintén rátámadtak kinzóikra. Ezenkivül még 50 bányász jött segitségükre Felsőbányáról. A tatárok üldözésére küldték őket Szatmárról. Elég jókor jöttek. Nekik is kijutott még az üldözésből.

Hatezerre teszik az elesett tatárok számát. Alig menekült meg a fele az egész se-

regnek. Ám, de ezt is üldözte a balsors. A Styol havas alján irtóztató felhőszakadás következtében beállott hegyomlás 2000 tatárt temetett maga alá. Ezt a helyet Sgyábu tatárilor-nak (tatárcsatornának) nevezte el a nép. A khán fia is megsebesült. Néhány hónap mulva bele is halt sebeibe.

A borsai győzelmet azonban nem a tatárok leműszárolása, hanem az a körülmény teszi főkép nevezetessé, hogy 7085 rabláncra fűzött fogolynak adta vissza a szabadságot. Sajnos nem kicsiny volt azon foglyoknak száma sem, akik a küzdelem hevében, zavarában lelték halálukat. Sztojka László alispán 70 szekeret rendelt, hogy a tetemeket elszállittassa. Ugyancsak szekereket rendelt az uton-utfélen elhagyott gyermekeknek Szigetre való szállitására is. De ezek közül a gyerekek közül az utban többen éhen haltak.

Maradt azonban több olyan fogoly is, akiket nem sikerült felszabaditani a borsai hősöknek. Ezek közül való a hiressé vált Szirmay Ilona, akinek regényes életét Gáal József dolgozta fel. Gáal regényének központja Huszt vára. E köré csoportosulnak az események. Sok benne a kigondolt költői

elem, de sok van benne a hagyományból is. Szerepelteti a hires rablóvezért, hollómezei Pintye Grigort is, akinek a tatárok Máramarosba való vezetését és Szirmay Ilona elfogását tulajdonitja a hagyomány. Ámde mindez nem felel meg a valóságnak.

Pintyét még 1703 augusztus 22-ikén lövette agyon Deésy István nagybányai tanács ur, midőn erővel be akarta venni Nagybányát cinkostársaival. Emiatt majdnem baja támadt, mivel Pintye társaival Rákóczihoz csatlakozott már ekkor s Nagybányát is, mint kuruc vezér akarta meghóditani. Pintye agyonlövetése ügyében még 1707-ben is tartottak tanukihallgatásokat Máramarosban.

Sok volt a hadi zsákmány is. A tatároktól az összelopott kincsek mind a máramarosiak kezébe kerültek. De különösen tatár lovakat fogdostak össze nagy számmal. Le is szállott a ló értéke. Öt-hat forintjával vásároltak egy tatár lovat abban az időben.

Sajnos azonban, ez a sok zsákmány nem maradt mind a máramarosiak kezében. Az ütközet után ugyanis szeptember ötödikére a helyszinére érkezett Deák Ferencz, Rákóczi egykori ezeredese, a Károlyi Sándor

által küldött segédcsapatokkal. S habár semmi részük sem volt a győzelemben, mégis osztozkodtak a zsákmányban. Elszedték a tatár lovak jórészét. Vezérük Deák Ferencz minden egyes tisztének kilenc, minden egyes közlegényének pedig öt lovat adományozott. Sokat vitt el magával Sztojka László is. Később megtámadták érte. Bevádolták, hogy a tatárok veszedelmét saját vagyonának nagyobbitására használta ki és a szegénység marhaállományát elhajtatta a zavaros időben. Hogy mi igaz ebből nehéz meghatározni. Annyi tény, hogy a harc vezetői közül mindenkit megjutalmaztak, csak éppen azt nem, akinek tulajdonképen a főérdeme volt a borsai győzelemben. Értem a derék Sándor Farkast, a borsaiak hős papját.

A tatároktól elszedett zsákmányok közül nehány mai napig is hirdeti a máramarosiak egykori diadalát. Egy tatár dárda rézhegy most is megvan ezen időkből. A borsai nép őrzi és a lakodalmi zászló nyelére szokta feltüzni. Vincz Gyula volt ugocsai főispán özvegyének birtokában egy ezüst kehely van, amelyet szintén a tatároktól vett el valamelyik máramarosi vitéz. A

tatár khán fiának egy nyerge pedig a br. Sztojka család tulajdonát képezi.

A zsákmányok azonban nem fedezték teljesen azokat a károkat, amelyeket keresztül vonulásuk alkalmával okoztak a rabló, pusztitó hordák. A vármegyei levéltárban sok irat van, amelyek mind ezekről a pusztitásokról beszélnek. Ha végeredményében tekintjük a borsai diadalt, azt kell mondanunk, hogy a máramarosiak másoknak arattak. Kivivták a győzelmet, de a belőle eredt hasznot az ütközet után érkezett idegen hadak szedték el. Panaszkodott is a vármegye a szeptember 10-ikén tartott gyülésén. Felirtak a zsákmányügyben Steinville tábornokhoz, Károlyi Sándorhoz és a huszti parancsnokhoz is. Mert az még sem járja, — amint mondták, — hogy ezek a későn érkezett csapatok, amelyeket a gyülés „az magyarországi sok gyülevész nép“ szavakkal illet, nemcsak a zsákmányt szedték el, hanem még a népet is kinozták.

A máramarosiak felfolyamodásának lett is eredménye. III. Károly király 1718-ban a máramarosiaknak itélte meg a zsákmányokat.

A borsai ütközet után csend lett Má-

ramarosban. Nagyobb események nem történtek ezután. Huszt vára lassankint tovább halad az enyészet utján, bármennyire igyekeztek is kijavitani, nem sikerült.

Már előbb 1716 április 8-ikán védőfegyverekkel igyekezett ellátni magát a parancsnok, 1717 májusában pedig ingyen munkát kért a vármegyétől a romladozó épületek kijavitására. A közbejött tatárjárás megakadályozta a kérés teljesitését. De br. Kuckländer parancsnok, nem engedte elaludni a dolgot s 1720 őszén már ismét emlegetni kezdi a vár kijavitásának szükségességét. Neki tulajdonithatjuk III. Károly október 14-iki rendeletének kiadását, melyben a vármegyét munkások és szekerek adására kötelezte a várkaszárnya kijavitása érdekében Ezután majdnem minden évben kapott Máramaros rendeletet a királytól vagy a helytartótanácstól a vár javitásának ügyében.

1721 március 20-ikán a király 18 szekeret és 12 munkást rendelt Husztra a javitások folytatására. De a következő hónapban már enyhitett a vármegye sorsán és csak 6 ló vagy ökrös szekeret kért csupán, mivel kevés volt a igavonó állat Máramarosban.

De egyuttal Szatmárt, Ugocsát megterhelte és Kővár vidékét két-két szekér szolgáltatásával. A kis Ugocsa fel is jajdult az intézkedésre és az 1722-iki pozsonyi országgyülésre küldött Buday Zsigmond és Szanyi János követeket utasitotta, hogy szerezzenek valami könnyitést a vármegyének. Ha meggondoljuk, hogy Ugocsának ekkor alig volt 20,000 lakósa, akkor megértjük panaszukat a legcsekélyebb megterheltetés ellen is.

Ki is jelentette III. Károly 1723 juliusában, hogy a várat a kincstár költségén akarja kijavitatni, de egy kis szolgáltatást megkiván a vármegyék részéről is. Ez a szolgáltatás tényleg nem volt sok. Máramaros adott egy szekeret és kilenc munkást, Ugocsa egy szekeret két munkást, Szatmár egy szekeret és két munkást, Kővár egy szekeret és két munkást. Összesen tehát négy szekeret és husz munkást kellett kiállitania négy vármegyének. 1725 junius 26-ikán osztotta be igy Károly a szolgáltatásokat. Előbb március 26-ikán még az összes négy szekér és husz munkás adását Máramarostól követelte, de tekintve a vármegye sanyaru helyzetét megváltoztatta szándékát.

Máramaros aztán a julius 25-ikén tartott vármegyei gyülésen azt iratta a jegyzőkönyvbe, hogy „az Huszthoz kivánatos szekereseknek kegyes relaxatióját nagy alázatossággal meg kell köszönni“ a királynak.

Még ugyanazon év október 5-ikén más kedvezményt is kap vármegyénk, illetve ennek nyolc községe. Még Bethlen István idejétől kötelesek voltak Szelistye, Husztköz, Mihálka, Szeklencze, Sófalva, Sándorfalva, Eötvösfalva és Gernyes községek a vármegye számára tüzi fát szállitani. Ezt az állapotot maga a vármegye is helyeselte az 1713 március 18-ikán tartott gyülésén. 1725 augusztus 24-ikén azonban némileg megváltoztatta, amennyiben kimondta, hogy ezután a fát ne a vármegyének, hanem a várnak szállitsák a falvak. Most a helytartótanács, hatályon kivül helyezi a vármegye intézkedését. És tekintve, hogy a nevezett falvak csak 100 rénes forintot kaptak a fának szállitásáért, holott 498, sőt több szekeret is meg kellett terhelniök, hogy a szükséges 126 $^1/_2$-öl fát behozzák, felmentette e falvakat a szállitás alól. Belátta, hogy ha sokáig tart megterheltetésük, tönkremennek. A fa

szállitásának terhét a nyolc faluról levéve a vármegye összes községeire helyezte.

Eközben a vár javitásán folyton dolgoztak. A munkára serkentő rendeletekben nem volt hiány. De a máramarosiak nagyon nehezen adták azt a kevés munkást is, amennyinek szolgáltatása őket terhelte. 1728 január 30-ikán megróvást kaptak a helytartótanácstól. A várparancsnok ugyanis följelentette őket, hogy a mult évben nen végezték el a kitüzött munkát. Hanyagul dolgoztak, a burjánt nem tisztitották ki a vár falai körül. Gr. Pálffy János helytartósági tanácsos, a szatmári béke létrehozója, serényebb munkára utasitja 1728 márciusában a vármegyét

De mintha Huszt várát elátkozták volna, mindig közbejött valami és a munkát nem folytathatták. Igy a következő évben nagy marhavész, pestis ütött ki vármegye szerte. Fel kellett menteni egy évre a szekerek és munkások adásától Máramarost. Midőn pedig 1730 novemberében 12 munkást és 18 szekér szolgáltatását kérte a helytartótanács, december 15-ikén gyülést tartanak a nemesek s elhatározták, hogy előadják megterheltetésük nagyságát a kir. tanácsnak. Pon-

tokba foglalják erre bajaikat. Husztra ők szállitják a tüzi fát, melynek felhordása oly sok fáradságba kerül, hogy csak az Isten a megmondhatója. A ökörmezői sáncban lévő őrségnek is, melyet a tatárjárás után helyeztek ide elővigyázatból, ők visznek fát, sőt még profontot is. Emellett embereiket és marháikat részint a dőgvész, részint a nagy megterheltetés tizedeli.

Ezekben adták elő őseink panaszaikat és az erről szóló iratot felküldték Pozsonyba agensükhöz, aki valami máramarosi nemes lehetett, hogy mutassa be a helytartótanácsnak és szóval is kérelmezze a terhek egy részének más vármegyékre való helyezését. A kivánság némileg teljesült is, mert Máramarostól 1731 március 20-ikán már csak 12 munkást kértek, mig a szekerek kiállitása Szatmárt, Ugocsát és Kővárvidéket terhelte. Egyenkint 6—6 szekeret kellett adniok a vár javitásának folytatására.

De a következő évben a vármegye már ujra panasszal kereste fel a helytartótanácsot. Az ökörmezői sánchoz és a huszti várba szállitandó fa, gyertya, viz, élelem és a vármegyében tanyázó Podsztazky ezred

kicsapongásai miatt emelték fel szavukat őseink. A helytartótanács bővebb értesitést kért a panaszok felől.

Erre gyülést tartanak és utasitják a tisztviselőket, hogy a katonák által 1730 és 31-ben elkövetett zsákmányolásokat irják össze, hitelesen állapitsák meg és terjesszék a következő gyülés elé. Ennek a vizsgálatnak éppen annyi haszna lett, mint előbb a Veteráni zsoldosai ügyében történt összeirásnak.

Ezzel nem törődtek annyit a máramarosiak, őket inkább az érdekelte, hogy mi lesz az Ökörmezőre és Husztra szállitandó dolgokkal. Azért 1733-ban bővebben kifejtik panaszaikat a helytartótanács kivánatára.

Ismét pontokban sorolják fel sérelmeiket. A Huszt uradalmához tartozó falvak, városok birtokosaitól nagyobb mennyiségü gyertyát követel a várőrség mint eddig. Ujra megemlitik a faszállitásból eredő terheket. Nemkülönben a viznek messziről való hordását és az ökörmezői őrség eltartását. De most egy uj panaszt is csatolnak a régiekhez. Sérelmet látnak abban, hogy a várparancsnok, Stein Richard a váron kivül fekvő helyeken is emel fel korcsmát és mészárszé-

ket, holott ehhez neki csak a várterületén van joga.

A helytartótanács a várparancsnok meghallgatásával hozta meg határozatát Máramaros panaszaira.

A gyertyákat illetőleg meghagyta, hogy csak annyit szabad kérni a birtokosoktól, amennyit a kincstárral kötött szerződésük előir. A szerződés alatt valószinüleg Huszt uradalmának lakósai és a kincstár közötti viszony szabályozását kell értenünk. A vármegyei levéltárban van egy irat, amelyen fel van tüntetve, mennyi gyertya jár az őrségnek.

Eszerint a nyári hónapokra 410 drb., a téli hónapokra 490 drb. gyertyát kellett adni. Ezekből mind a két időszakban 50—50 gyertyát kapott a parancsnok, 30—30-at a hadnagy és 20—20-at a zászlótartó. A többi az őrség használatára szolgált. A fára vonatkozólag is enyhitést nyertek a máramarosiak, de csak a jövőre nézve, mert az év végéig még ők tartoztak fát szállitani. A következő évtől kezdve pedig a kincstár adta a tüzelő anyagot.

A vizhordás terheit megosztotta a kincstár a Huszt birtokain lakó néppel. Négy

szekeret rendelt a helytartótanács a viz hordására, de nem kivánta ingyen e szolgáltatást. Megfizettette a kincstárral. Egyuttal azonban meghagyta a lakósoknak, hogy a gondatlanságból ismét elromlott kut javitásáról gondoskodjanak. Mindig baja volt a huszti várnak a kutakkal.

A váron kivül való korcsma és mészárszék állitását pedig megtiltotta a várparancsnoknak.

A helytartótanács ilyenformán helyesen járt el a máramarosiakkal. Ennek fejében megkövetelte, hogy pontosan szolgáltassák be a rendelet szerint megkivánt dolgokat.

Nehány évig nem is zavarta meg a jó viszonyt semmi. A következő várparancsnokkal, De Valtrinnal nem volt összeütközése a nemes vármegyének. Pedig ő is sokszor fordult kérelemmel a vármegyéhez! De mindig oly ügyesen tette, hogy szivesen szolgáltak neki. Az ő idejében karókra volt szükség a várban. A vármegye 3000 karót adott a keritések készitésére. De többre lett szükség és 1738 junius elsején ismét 1000 karóért fordult a vármegyéhez. De egyuttal ő maga is felajánlotta szolgálatait. Nagyon

elszaporodtak ugyanis a rablók, tolvajok a falvakban. Ezek üldözésére hajlandónak mutatkozott katonákat küldeni, ha a vármegye maga nem volna képes elfogatásukra.

Ugyanebben az időben szükségessé vált a moldvai átjáró szorosok őrizése is. Herceg Lobkovicz, Erdély parancsnoka, hagyta meg 1738 julius 15-ikén a vármegyének, hogy a hajdukat küldje ki a moldvai passusokra. Az intézkedés a török háboruk miatt történt elővigyázatból, nehogy még egy tatárjárásban legyen része a vidéknek.

Az 1739—40-iki téli időt a Marchesz ezred töltötte Máramarosban. Maga az ezredes Técsőn ütött szállást, mig alezredese Oliveri és főstrázsamestere Talhaim Visken lakott. A katonaságot a huszti vár uradalmának községeiben Dulfalván, Bustyaházán, Száldoboson, Taladorfalván stb. helyezték el. Ezek a falvak már ugyszólván kimerültek a nagy terhek alatt. Annyira, hogy a vármegye kénytelen volt közbelépni megmentésükre. Kérvényt intézett gr. Teleki Lászlóhoz, aki ekkor éppen Huszton tartózkodott, ahol 1738-ban József nevü fia is született, hogy lépjen közbe és vitesse el

más falvakba a Huszt uradalmán tartózkodó katonákat. Teleki László beszélt is Oliverivel s kivitte, hogy az áthelyezést megengedje. Az eredményről 1740 január 17-ikén értesiti a vármegyét s egyuttal felszólitja, hogy jelölje ki azokat a községeket, ahova el akarja szállásoltatni a katonákat. A mi meg is történt. S majdnem minden valamire való falu kapott katonákat.

A téli szállásadás mellett nagyobb baj is zudult szegény Máramarosra. Ujra ellátogatott a pestis. 1742 elején mutatkozott először, majd a nyári hónapokban erősen pusztitott. Szigeten pl. körül-belül ezer embernek hozta meg a halált Szerencsére már szeptemberben muló félben volt.

Mig ezek történtek, Máramarost átcsatolták közigazgatás szempontjából Erdélyből a tulajdonképeni Magyarországhoz. I. Apaffy Mihály Lotharingiai Károllyal olyan szerződést kötött, amely szerint a téli szállásolások ügyét a Részekben Erdélytől függetlenül kezelték. Ebből aztán a dolgok ugy fejlődtek, hogy a Részekhez tartozó vármegyéket és igy Máramarost is a tulajdonképeni Magyarország alá rendelték hadi adózás szempont-

jából. Közigazgatási tekintetből azonban ezek a vármegyék továbbra is Erdélytől függtek.

Az 1715-iki magyar országgyülés szerette volna a Részekhez tartozó vármegyéket minden tekintetben Magyarországhoz csatolni. De a vármegyék ellenálltak és felirattal válaszoltak a rendeknek. Máramaros különben már a szatmári békekötéskor kifejezte óhaját, hogy mindig Erdélyhez akar tartozni. A feliratban kérték a vármegyék, hogy továbbra is Erdélyhez tartozhassanak. Hasztalan sürgette III. Károly király az ügy végleges elintézését 1723-ban, a vármegyék nem engedtek. Ekkor elhatározta, hogy a helyzet teljes tisztázására egy vegyes bizottságot nevez ki. A bizottság lassan folytatta munkálkodását és csak 1732-ben végezte el.

Munkálkodásának eredményeit 1732 december 31-ikén adta ki az udvar. Ennek eredménye pedig az volt, hogy a Részekhez tartozó vármegyékkel együtt Máramarost is az adózás, közigazgatás és törvénykezés tekintetében „hogy végromlásukat megakadályozzák“ Magyarországhoz kell csatolni. A helytartótanács 1733 julius 17-ikén kelt rendeletével értesitette erről Máramarost. A

rendelet most is megvan a megyei levéltárban.

Azt hisszük nem tévedünk, ha annak a véleményünknek adunk kifejezést, hogy a Részek átkapcsolásával a bécsi udvarnak Erdély gyöngitése volt a főcélja. Rákóczi szelleme még mindig kisértett. Hiszen 1730-ban egy bizonyos Soós László nevü egyént fogtak el Lipcsén, akit azzal gyanusitottak, hogy „a máramarosi ruthéneket felkelésre bujtogatta volna.“ Kihallgatása kinzások között ment végbe a munkácsi várban, ahol 1731 december 5-ikéig volt fogságban.

De nemcsak politikai tekintetben érte Máramarost változás, hanem más téren is. A Rákóczi-kor óta a reformáció által eltüntetett katholikus vallás kezdett ismét terjedni vármegyénkben. Az „Adalékok“ folyamán nem terjeszkedhetünk ki a vármegye egyháztörténetére. Erről majd máskor fogunk szólani. Most is csak azért emlitjük, mert a katholicizmus terjedése a szigeti kegyesrendiek házának alapitásával áll kapcsolatban. A kegyesrendiek pedig oly fontos szerepet töltenek be vármegyénkben, hogy itt is kell róluk szólani.

A szigeti kegyesrendi háznak alapját gr. Eszterházy Imre, esztergomi érsek, vetette meg, midőn 1730-ban 6000 forintnyi összeget tett le a kezelése alatt lévő alapitványokból arra a célra, hogy Szigeten letelepedhessenek a kegyesrendiek. A kincstár ez összegre vonatkozólag egyezségre lépett a kegyesrendiekkel oly módon, hogy 1734-ben négy kincstári házat engedett át a betelepülő atyáknak s eltartásukra évenkint 900 forintot és fekvő javakat adományozott. A kegyesrendiek aztán be is jöttek Szigetre. Eleinte nélkülözéseket kellett szenvedniök, de a kincstár bőkezüsége folytán csakhamar jobb lett a sorsuk. Szép zárdát és templomot épithettek. Templomuknak 1736 május 27-ikén tették le alapkövét. A kegyesrendiek mostani háza 1779-ben épült fel teljesen.

Sok jeles tanár müködött intézetükben. Közülök került ki a hires Simoncsics Ince is, aki először igyekezett tudományosan megirni Máramaros történetét. Müvének cime „Noctium Marmaticarum Vigiliae". Csak kéziratban maradt fenn. Jelenleg a Nemzeti Muzeum könyvtárában őrzik. De nem ő volt az egyedüli, aki a Szigeten müködő piáristák

közül érdemeket szerzett az irodalom terén. Itt nincs terünk arra, hogy neveiket ide iktassuk. A Szinnyei-féle gyüjteménynek minden kötetében találunk egy-egy nevezetesebb kegyesrendi tanárt, aki Szigeten is tanitott. De nem az irodalmi müködés az, ami a kegyesrendiek iránt örök hálára kötelezi Máramarost, hanem a nevelés.

Egészséges, jellemes növendékeket bocsátottak ki intézetükből. A szigeti Lyceum mellett Máramaros müvelődésében örök érdemeket szereztek. A kincstárnak talán az volt a leghasznosabb tette vármegyénkben, midőn gr. Eszterházy Imre adományát növelve elősegitette a kegyesrendiek letelepülését.

Csak a kincstár tehette ezt. A vármegye nagyon szegény volt ebben az időben is. Kis áldozatot sem tudott hozni. Gazdag főurral sem birt, aki vagyonából áldozhatott volna ilyen célra.

Máramaros ez időbeli állapotára jellemző, hogy főispánja is, gr. Bethlen József, a hires Behtlen Miklós fia, nagy szegénységben élt. Szorultságában a Bethlen család egykori hü szolgájának, Nagyiday Mihálynak, késői unokájához, Nagyiday Istvánhoz fordult.

„Most már annyira jutottam — irja Szigetről 1740 julius 18-ikán az emlitett nemesnek — hogy bizony a mindennapi szánkba való kenyér vételére is nincsen költségem, csak most Krisztina napjára is (felesége br. Kemény Krisztina volt) nem tudom mivel veszek kenyeret." Száz forintot kért kölcsön Nagyidaytól, aki szivesen teljesitette kérését.

A főispán egész életében adós maradt a száz forinttal. Pedig nagyon derék ember volt. Báró Apor Péter pl. igy énekelt róla, midőn 1742-ben meghalt:

„A Máramarosnak jeles főispánja
A gróf Bethlen József, Bethlen Miklós fia
A mint hire vala, pestisben meghala
Igen szelid, jámbor uri ember vala."

Csak pénze nem volt szegénynek. Özvegye még 1743-ban is várakozásra kéri Nagyiday Istvánt.

De nemcsak a főispánt látogatta igy meg a nélkülözés, de a nemeseket is. Az élet mindennapi gondjai annyira lefoglalták őket, hogy tudományra, müvészetre semmit sem áldozhattak. Midőn 1732 körül két aranymüves telepedett le Szigeten, nem kaptak munkát. Oly csekély volt a vármegyében „a

külföldi, de még a hazai pénz forgalma is,“ hogy képtelenek voltak mesterségük folytatására. Csak akkor állott be egy kis változás a pénzforgalomban, midőn megkezdődött a zsidóknak tömeges bevándorlása. De ez nagyobb mérveket csak a XVIII-ik század utolsó éveiben öltött, bár már 1779-ben engedélyt kaptak zsinagóga épitésére.

Az 1742-iki pestis után a helytartótanács s a huszti várparancsnok, De Valtrin Péter ismét igyekezett kijavittatni a várat. Igy a várparancsnok 1748 augusztus 4-ikén a vihar által tönkretett váristálló helyreállitására kért munkásokat, szekeret és fát, mig egy hónappal előbb junius 4-ikén kaszásokra és szénagyüjtőkre volt szüksége. A vármegye teljesitette a kéréseket. Tiz kaszást küldött augusztusban a várparancsnok rendelkezésére. A füvet ugyan lekaszálták, de a vár kijavitása nagyon lassan haladt. Ennek tulajdonitható be, hogy a helytartótanács le is tett arról a gondolatról, hogy valaha Huszt várát teljesen felépittesse. Ennek tulajdonitható be, hogy 1750 junius 25-ikén olyan rendeletet ad ki, amely szerint a Huszton lévő összes hadi szereket Kassára vagy

Nagyváradra kellett szállitani. A szállitásra a vármegye adott szekereket. Ekkor a commendáns Orelli volt. Ugy ő mint utódja a Vetéssy gyalogezred századosa, Hervaits Péter igyekeztek ugy, a hogy javitani a vár állapotján. De hasztalanul.

Az ő munkájukat nagy vihar tette tönkre. 1766 julius 3-ikán este 9 órakor hatalmas égi háboru látogatta meg Huszt környékét. Három helyütt beütött a villám a várépületbe. A várparancsnok lakosztályának kéményébe, a korcsmaépületbe és a vártoronyba, ahol négy katona éppen harangozással foglalatoskodott. Kettőt közülök a villám leteritett és annyira elégetett, hogy egyiknek csak a csontjai maradtak meg.

A villám ütés felrobbantotta a puskaport, amely aztán megpecsételte a vár sorsát. A várparancsnok lakosztálya teljesen leégett minden felszerelésével. Elpusztult a várkápolna is, de szerencsére a templomi szerelvényeket sikerült megmentenie az ügyes várkáplánnak, Scholz Feliciánnak a lőpor felrobbanása előtt.

A nagy tüzvész után lakhatóvá tettek a fenmaradt őrség számára nehány házat, de

hogy teljesen felépitsék a várat, arra nem is gondolhattak. Erre már nem is volt szükség. Oly korban élték már az emberek, amikor a várak nem tehettek nagy szolgálatokat. Huszt vára befejezte pályafutását. Csak néhány év választotta el attól az időtől, midőn át fogják adni az enyészetnek.

1773-ban meglátogatta Máramarost II. József, a kalapos király. Már 1770-ben, midőn hallottak a császár utazási tervéről, nagyban készülődtek Szigeten a fogadására. 1773 julius 12-én érkezett II. József Szigetre. Erdélyből jött. Szacsalon át kevesed magával Borsára lovagolt, ahonnan más nap hat órakor Szaplonczay Pál főjegyző és a szolgabirók kiséretében Sziget felé indult, ahova egy félnapi lovaglás után este hat órára meg is érkezett. Nagy pompával fogadták a szigetiek. Öt napig tartózkodott Máramarosban. Vele voltak Nosticz és Pellegrini tábornokok, akik már julius 9-ikén Szigeten voltak. Mivel nem birták a hosszas lovaglást. II. József megengedte nekik, hogy kocsin folytassák utjokat s előre menjenek Szigetre fáradalmaik kipihenése végett.

II. József kisebb-nagyobb kiránduláso-

kat tett Máramarosban. Elment Rónaszékre, Kőrösmezőre. Megnézte Huszt várát is. Ugy hisszük ez pecsételte meg véglegesen a huszti vár sorsát.

Mindössze három évvel II. József máramarosi tartózkodása után, 1776-ban január 12-iki kelettel rendelet érkezett Máramaros vármegyéhez. Rövid értesités volt a rendelet arról, hogy a legmagasabb helyen elhatározták, hogy Huszt és Murány várakban többé ne legyen őrség. Ezokból mindennemü a várban lévő erőditmények és kincstári szerek más helyre való szállitását is megparancsolták. A vár épületeit pedig a kincstár használatára adták át. A felszerelések, a puskák stb. elszállitására szükségelt szekereket a vármegyének kellett kiállitania.

Ezzel kivonult az őrség Huszt várából. Azóta a kuszó indák, a moh benőtte falait. Romokban hever s hirdeti a multat, amelynek dicsőségét, nagyságát oly kevesen tudták eddig vármegyénkben. Hadi emlékeink nincsenek a várból. A huszti ev. ref. templomnak van csupán egy kelyhe és paténája (tányér) aranyozott ezüstből, amelyek még a daliás időkből maradtak reánk. Mindkettőt a Beth-

len cimer disziti e felirással „Comes Stephonus Bethlen de Iktár 1640.“ Ötvös jegy egyiken sincsen. Nagy értéket képviselnek. A milléniumi kiállitáson mindkettőt meg lehetett tekinteni.

Amióta Husztot elhagyta az őrség, azóta több idő mult el három félszázadnál. Uj virulás, uj élet támadt mindenütt vármegyeszerte. A harcias idők elmultával a béke jegyében óriási haladást tettünk. Nagy belső megrázkódtatások nem érték vármegyénket. Nyugodtan fejlődhetett. És fejlődik a jelenben is. Talán a nyomor, a szegénység itt ott nagyon érezhető meg. Ez hiba is. Szegény emberek vagyunk mindnyájan, de a nyomort enyhitenünk kell. A jövő Isten kezében van. A jelen a miénk. És ha a jelenben hatalmas köveket hordunk gazdasági, müvelődési emelkedésünkre, a jövőnek is szilárd alapot adunk, amelyen egy még szebb kor épül majd fel.

* *
*

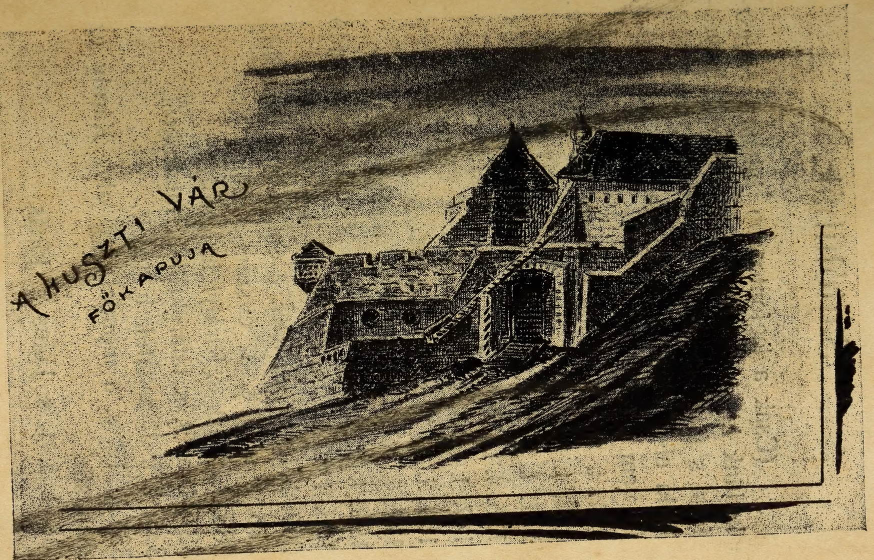
Ezzel befejeztük az „Adalékok“-at. Az 1776-tól napjainkig terjedő időre is talán rákerül még valamikor a sor, de most nem terjeszkedhettünk ki erre is. Hiszen még az

itt előadottakban is sok a hézag az események között, amelyek pótlásra szorulnak. Megeshetik, hogy nem lehet már pótolni őket, mert az iratok elvesztek, de megpróbálni kötelesség. Hibáinkat mi ismerjük legjobban. És éppen ezért munkánk nem lép fel nagy igényekkel. A vármegye, a szülőföld sugalmazta minden sorát. Kutatásainkat tovább fogjuk folytatni s talán sikerülni is fog a hézagokat, a hibákat pótolni, illetve javitani. Hogy már most kiadtuk a Máramarosi Független Ujságban megjelent cikksorozatot, annak oka abban rejlik, hogy rövid vezérfonalat szerettünk volna nyujtani a vármegye fiainak, amelyből ugy nagyjában megismerhessék multjukat. Ez magyarázza meg azt a körülményt is, hogy miért nem adtunk történeti, kritikai, forrásjegyzeteket. A történetiró ugyis tudja, hol lehet megtalálni a nyomtatásban már közölt s általunk felhasznált okleveleket. Sok olyan iratot is feldolgoztunk ugyan, amelyek még nem jelentek meg sehol, de ezek mind a vármegyei levéltárból valók. És itt köszönetet kell mondanom Máramaros vármegye illusztris főlevéltárosának, Petrovay Györgynek, akinek már oly sokat

köszön vármegyénk története. Ő volt az, aki mindenkor a legnagyobb szivességgel bocsátotta rendelkezésünkre ugy a levéltárban levő okleveleket, mint a saját gazdag gyüjteményének iratait és kutatásainkban széleskörü ismereteivel támogatott, a mi által nagyon megkönnyitette munkánkat. A huszti várról közölt rajzok 1700-ból valók.

Amit irtam legjobb tudásom szerint irtam; fogadja Máramaros közönsége oly szivesen, amily szivesen egybe róttam a jelen sorokat.

A HUSZTI VÁR
FŐKAPUJA

Sajtóhibák.

(Csak a legfontosabb hibákra terjeszkedünk ki. A szoros értelemben vett helyesírási s mondat szerkezeti hibákat, amelyeket ki-ki első olvasás után magától kijavithat, itt nem soroljuk fel.)

51. l. alulról 1. sor párterre helyett páterre.
52. l. felülről 4. sor áltata helyett általa.
121. l. f. 1. s. az évszám 1616.
126. l. f. 12. s. „ „ 1643.
147. l. a. 3. s. Zsuzsianna h. Druzsianna.
169. l. a. 1. s. viszi h. viszik.
177. l. a. 14. s. török h. törökök.
190. l. a. 2. sor f. a 13. s. után olvasandó.
193. l. a. 11. s. őrségénél h. őrségével.
267. l. a. 11. s. felel, a sor végén elmarad.
275. l. a. 5. s. az évszám 1704.
288. l. f. 10. s. Királyi h. Károlyi.
327. l. a. 9. s. tatárokról h. tanárokról.
335. l. f. 1. s. tátok h. tárok.
335. l. 12. s. a mondat igy olv. Károly ez ellen stb.
338. l. a. 1. s. János h. Jónás.

№ ______ а:

омещение,
газин